

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ
ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI

2024-2025 EĞİTİM-ÖĞRETİM YILINDA
ORTAOKULLARDA KULLANILAN
TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN
HALK EDEBİYATI ÜRÜNLERİNDEKİ
KÜLTÜREL MİRASIN EĞİTİME YANSIMALARI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Savaş SEÇER

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Merve Nur SEZGİN

MART 2026, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılında Ortaokullarda Kullanılan Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Halk Edebiyatı Ürünlerindeki Kültürel Mirasın Eğitime Yansımaları” Yüksek Lisans tezim tarafımda incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Savaş SEÇER

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı : 2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılında Ortaokullarda

Kullanılan Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Halk Edebiyatı Ürünlerindeki
Kültürel Mirasın Eğitime Yansımaları

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 129 sayfalık kısmına ilişkin 18/03/2026 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı %8'dir.

Filtrelemeye tırnak içerisindeki alıntılar dahil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 18/03/2026

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Merve Nur SEZGİN

Öğrenci: Savaş SEÇER

KILAVUZA UYGUNLUK

“2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılında Ortaokullarda Kullanılan Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Halk Edebiyatı Ürünlerindeki Kültürel Mirasın Eğitime Yansımaları” başlıklı Yüksek Lisans Tezi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Savaş SEÇER

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Merve Nur SEZGİN

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Merve Nur SEZGİN danışmanlığında **Savaş SEÇER** tarafından hazırlanan “**2024-2025 Eğitim-Öğretim Yılında Ortaokullarda Kullanılan Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Halk Edebiyatı Ürünlerindeki Kültürel Mirasın Eğitime Yansımaları**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

18/03/2026

JÜRİ:

Danışman : **Dr. Öğr. Üyesi Merve Nur SEZGİN** (İmza)

Üye : **Doç. Dr. Oğuz DOĞAN** (İmza)

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Sami ÜNAL** (İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /2026 tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /2026

Doç. Dr. Müge MANGA

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Eğitim, bireylerin akademik bilgi edinmelerini sağlayan bir süreç olmasının yanı sıra toplumun sahip olduğu kültürel birikimin yeni kuşaklara aktarılmasını mümkün kılan önemli bir araçtır. Bu nedenle dil eğitimi, kültür aktarımının en temel yollarından biri olarak kabul edilmektedir. Türkçe dersleri ise öğrencilerin dil becerilerini geliştirmelerinin yanı sıra, içinde yaşadıkları toplumun değerlerini, geleneklerini ve kültürel birikimini tanımalarına katkı sağlamaktadır. Ders kitaplarında yer alan metinler, öğrencilerin hem dil gelişimini destekleyen hem de kültürel kimliklerinin oluşumuna katkıda bulunan önemli eğitim materyalleridir.

Halk edebiyatı ürünleri, bir insan topluluğunun tarihine ait özellikleri, yaşam tarzını, inandığı şeyleri ve değer yargılarını gösteren kıymetli kültürel miras unsurlarıdır. Masal, destan, türkü, fıkra, ilahi, halk hikâyesi ve geleneksel sahne sanatları gibi türler sayesinde sözlü kültür geleneği nesiller arasında aktarılmaktadır. Bu metinlerin ders kitaplarında olması, öğrencilerin sadece dil yeteneklerini geliştirmelerine değil, bunun yanında kültürel temellerini öğrenmelerine ve toplumsal değerleri anlamlandırmalarına da olanak sağlamaktadır.

Bu çalışma, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında ortaokullarda kullanılan 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitaplarında bulunan halk edebiyatı ürünlerindeki kültürel miras unsurlarını belirlemek ve bu unsurların eğitim sürecine yansımalarını yorumlamak amacıyla oluşturulmuştur. Araştırmada masal, fıkra, türkü, ilahi, destan, halk hikâyesi ve gölge oyunu gibi farklı türleri temsil eden metinler incelenmiş; bu metinlerde yer alan gelenek ve görenekler, toplumsal değerler, inanç unsurları ve sözlü kültür özellikleri değerlendirilmiştir.

Çalışmanın, Türkçe öğretimi alanında ders kitaplarının kültürel içerik bakımından değerlendirilmesine katkı sağlaması ve halk edebiyatı ürünlerinin kültürel mirasın eğitim yoluyla aktarılmasındaki önemine dikkat çekmesi amaçlanmaktadır.

Savaş SEÇER, Erzincan, 2026

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bilgi, deneyim ve desteğini esirgemeyen pek çok kişinin katkısı bulunmaktadır. Öncelikle yüksek lisans eğitimim boyunca akademik birikimi, yol gösterici yaklaşımı ve değerli önerileriyle çalışmamın her aşamasında bana rehberlik eden saygıdeğer danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Merve Nur SEZGİN'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Bilimsel bakış açısını geliştirmeme sağladığı katkılar ve sabırla sunduğu yönlendirmeler bu çalışmanın şekillenmesinde büyük önem taşımıştır.

Lisansüstü eğitimim süresince bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım, akademik gelişimime katkı sağlayan değerli hocalarıma da teşekkür ederim. Onların sağladığı akademik ortam ve destek, bu çalışmanın oluşmasına önemli katkılar sağlamıştır.

Ayrıca eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini her zaman yanımda hissettiğim aileme, sabırları, anlayışları ve verdikleri motivasyon için içten teşekkürlerimi sunarım. Çalışma sürecinde beni destekleyen, yol gösteren ve her zaman yanımda olan kardeşim Doç. Dr. Emrah SEÇER'e; değerli katkı ve destekleri için Öğr. Gör. Sena SEÇER'e ve Dr. Ahmet POLATCAN'a teşekkür ederim. Bununla birlikte, bu süreçte beni motive eden, desteklerini esirgemeyen tüm dostlarıma ve arkadaşlarıma da şükranlarımı sunarım.

Son olarak, bu araştırmanın hazırlanması sürecinde emeği geçen ve doğrudan ya da dolaylı olarak katkı sağlayan herkese içten teşekkürlerimi sunarım.

Savaş SEÇER

2024-2025 EĞİTİM-ÖĞRETİM YILINDA ORTAOKULLARDA KULLANILAN TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN HALK EDEBİYATI ÜRÜNLERİNDEKİ KÜLTÜREL MİRASIN EĞİTİME YANSIMALARI

Savaş SEÇER

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Mart 2026

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Merve Nur SEZGİN

ÖZET

Bu araştırma, 2024-2025 eğitim-öğretim yılında ortaokullarda kullanılan Türkçe ders kitaplarındaki halk edebiyatı ürünlerinin Türk kültürel mirasını yansıtırma düzeyini incelemek için yapılmıştır. Araştırmanın evrenini, Millî Eğitim Bakanlığınca okullara gönderilen kitaplar oluşturmaktadır. Kitaplar, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan kitap ve farklı yayınevleri tarafından yayımlanan kitaplar arasından şans (random) yöntemiyle seçilmiştir. Araştırmada doküman incelemesi yöntemi ve içerik çözümlemesi tekniklerinden “kategorisel analiz” uygulanmıştır. Ders, çalışma ve öğretmen kılavuz kitapları taranarak halk edebiyatı ürünleri belirlenmiş ve masal, fıkra, türkü, ilahi, destan, halk hikâyesi ve gölge oyunu türleri değerlendirilmiştir. Metinler sekiz başlık altında incelenmiştir. Bulgular, metinlerin Türk kültüründen izler taşıdığını göstermektedir. Masal ve fıkralarda tekrarlar ve ritmik anlatımla sözlü kültür geleneğinin sürdürüldüğü, aile ilişkileri, komşuluk, misafirlik, sabır ve dayanışma gibi değerlerin aktarıldığı belirlenmiştir. Yunus Emre ilahileri, Ergenekon Destanı ve Karagöz ile Hacivat diyalogları kültürel ve tarihî mirası temsil etmektedir. Bununla birlikte, mâni, ninni, ağıt, meddah ve orta oyunu gibi halk edebiyatı türleri kitaplarda bulunmamakta, metin sayısı ve tür çeşitliliği açısından eksiklikler gözlenmektedir. Sonuç olarak, bu metinler kültürel mirasın tanınmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla ders kitaplarındaki halk edebiyatı türleri artırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe ders kitapları, Halk edebiyatı, Kültürel miras, Halk bilimi, Sözlü kültür

CULTURAL HERITAGE REFLECTIONS IN FOLK LITERATURE WORKS INCLUDED IN TURKISH LANGUAGE TEXTBOOKS USED IN MIDDLE SCHOOLS DURING THE 2024-2025 ACADEMIC YEAR

Savaş SEÇER

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, March 2026

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Merve Nur SEZGİN

ABSTRACT

This study examined the extent to which works of folk literature in Turkish-language textbooks used in middle schools during the 2024–2025 academic year reflect Turkish cultural heritage. The study population consists of textbooks distributed to schools by the Ministry of National Education. The textbooks were selected at random from those published by the Ministry of National Education and by various other publishers. The study employed the document analysis method and the “categorical analysis” technique from content analysis. Folk literature works were identified by reviewing textbooks, workbooks, and teachers’ guides, and the following genres were evaluated: folktales, jokes, folk songs, hymns, epics, folk stories, and shadow plays. The texts were analyzed under eight headings. The findings indicate that the texts bear traces of Turkish culture. It was determined that in fairy tales and jokes, oral culture is maintained through repetition and rhythmic narration, and that values such as family relationships, neighborliness, hospitality, patience, and solidarity are conveyed. Yunus Emre hymns, the Ergenekon Epic, and the dialogues of Karagöz and Hacivat represent the cultural and historical heritage. However, genres of folk literature such as the mâni, lullabies, dirges, meddah storytelling, and the Orta Oyunu are absent from the textbooks, and deficiencies are observed in the number of texts and in genre diversity. Consequently, these texts contribute to the recognition of cultural heritage. Therefore, the variety of folk literature genres in textbooks should be expanded.

Keywords: Turkish textbooks, Folk literature, Cultural heritage, Folklore, Verbal culture

İÇİNDEKİLER

2024-2025 EĞİTİM-ÖĞRETİM YILINDA ORTAOKULLARDA KULLANILAN TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDA YER ALAN HALK EDEBİYATI ÜRÜNLERİNDEKİ KÜLTÜREL MİRASIN EĞİTİME YANSIMALARI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KÜNYESİ

1.1. Problem Durumu	4
1.2. Problem Cümlesi.....	4
1.3. Alt Problemler.....	4
1.4. Araştırmanın Amacı	4
1.5. Araştırmanın Önemi.....	5
1.6. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	6

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Dil.....	7
---------------	---

2.2. Eğitim.....	11
2.3. Kültür ve Kültürel Miras	14
2.4. Edebiyat.....	17
2.4.1. Türk Edebiyatının Tarihsel Dönemlerine Genel Bakış	20
2.4.1.1. İslamiyet �ncesi Türk Edebiyatı	20
2.4.1.2. İslamiyet Etkisindeki Türk Edebiyatı	20
2.4.1.3. Divan (Klasik) Edebiyatı	21
2.4.1.4. Halk Edebiyatı	21
2.4.1.5. Batı Etkisindeki Türk Edebiyatı	22
2.4.1.6. Tanzimat Dönemi (1860–1896)	22
2.4.1.7. Servet-i Fünûn Dönemi (1896–1901).....	23
2.4.1.8. Fecr-i Âti Dönemi (1909–1912).....	23
2.4.1.9. Millî Edebiyat Dönemi (1911–1923)	23
2.4.1.10. Cumhuriyet Dönemi (1923–günümüz).....	23
2.4.2. Halk Edebiyatı �r�nleri	26
2.4.2.1. Mani.....	27
2.4.2.2. Türkü	28
2.4.2.3. Ninni	30
2.4.2.4. Atasözü	31
2.4.2.5. Deyimler	31
2.4.2.6. Masal	32
2.4.2.7. Halk Hikâyeleri	35
2.4.2.8. Destan	37
2.4.2.9. Fıkra.....	39
2.4.2.10. İlahi.....	42

2.4.2.11. Nefes.....	43
2.4.2.12. Ağıt.....	44
2.4.2.13. Meddah.....	46
2.4.2.14. Karagöz – Hacivat.....	49
2.4.2.15. Orta Oyunu.....	52
2.5. Halk Edebiyatı ve Kültür	53
2.6. Dil, Eğitim, Edebiyat ve Kültür İlişkisi	56
2.7. Halk Edebiyatı Eğitiminde Kullanılan Materyaller	57
2.8. Ders Kitapları.....	59
2.8.1. Türkçe Ders Kitapları ve Kullanılan Metinler	60
2.8.2. Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Halk Edebiyatı Ürünlerindeki Kültürel Miraslar.....	61
2.8.2.1. Gelenek ve Görenekler.....	62
2.8.2.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar.....	62
2.8.2.3. Dil ve Söz Varlığı.....	63
2.8.2.4. Müzik ve Sözlü Sanat.....	63
2.8.2.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	64
2.8.2.6. Toplumsal Değerler ve Ahlak	64
2.8.2.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı	64
2.8.2.8. Halk Mizahı	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli (Deseni)	67
3.2. Verilerin Toplanması	67
3.3. Verilerin Analizi.....	67

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

4.1. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (1. Kitap)	69
4.1.1. Bülbül ile Bezirgan (s.20) – Masal.....	69
4.1.1.1. Gelenek-Görenekler	69
4.1.1.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar	69
4.1.1.3. Dil ve Söz Varlığı.....	70
4.1.1.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	70
4.1.1.5. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	70
4.1.1.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı	71
4.1.1.7. Halk Mizahı	71
4.1.1.8. Genel Değerlendirme	71
4.1.2. Üç Kardeş (s.167) – Masal.....	72
4.1.2.1. Gelenek-Görenekler	72
4.1.2.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar	72
4.1.2.3. Dil ve Söz Varlığı.....	73
4.1.2.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	73
4.1.2.5. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	74
4.1.2.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı	74
4.1.2.7. Genel Değerlendirme	75
4.1.3. Dilek Kuşu (s.181) – Masal.....	75
4.1.3.1. Gelenek-Görenekler	75
4.1.3.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar	76
4.1.3.3. Dil ve Söz Varlığı.....	76
4.1.3.4. Müzik ve Sözlü Sanat.....	77

4.1.3.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	77
4.1.3.6. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	78
4.1.3.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı	78
4.1.3.8. Halk Mizahı	79
4.1.3.9. Genel Değerlendirme	79
4.2. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (2. Kitap)	79
4.2.1. Hanım İpe Un Sermiş (S.18) – Fıkra.....	79
4.2.1.1. Gelenek-Görenekler	79
4.2.1.2. Dil ve Söz Varlığı.....	80
4.2.1.3. Müzik ve Sözlü Sanat.....	80
4.2.1.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	81
4.2.1.5. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	81
4.2.1.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı	82
4.2.1.7. Halk Mizahı	82
4.2.1.8. Genel Değerlendirme	82
4.3. Yıldırım Yayınları 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı	83
4.3.1. Kaynatılmış Tohum (s.26) – Masal.....	83
4.3.1.1. Gelenek-Görenekler	83
4.3.1.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar	83
4.3.1.3. Dil ve Söz Varlığı.....	83
4.3.1.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	84
4.3.1.5. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	84
4.3.1.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı	84
4.3.1.7. Halk Mizahı	85
4.3.1.8. Genel Değerlendirme	85

4.3.2. Allah’a Şükür, Üzerinde Ben Yoktum (s.82) – Fıkra	85
4.3.2.1. Gelenek-Görenekler	85
4.3.2.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar	86
4.3.2.3. Dil ve Söz Varlığı.....	86
4.3.2.4. Müzik ve Sözlü Sanat.....	86
4.3.2.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	86
4.3.2.6. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	87
4.3.2.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı	87
4.3.2.8. Halk Mizahı	87
4.3.2.9. Genel Değerlendirme	88
4.3.3. Atasözleri Üzerine (s.125) – Bilgilendirici Metin.....	88
4.3.3.1. Kültürel Miras: Gelenek-Görenekler, İnançlar ve Mitolojik Unsurlar.....	88
4.3.3.2. Dil ve Söz Varlığı.....	88
4.3.3.3. Müzik ve Sözlü Sanat.....	89
4.3.3.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	89
4.3.3.5. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	90
4.3.3.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı	90
4.3.3.7. Halk Mizahı	90
4.3.3.8. Genel Değerlendirme	90
4.3.4. Keloğlan (s.134) – Masal	90
4.3.4.1. Gelenek-Görenekler	90
4.3.4.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar	91
4.3.4.3. Dil ve Söz Varlığı.....	91
4.3.4.4. Müzik ve Sözlü Sanat.....	91
4.3.4.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	91

4.3.4.6. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	91
4.3.4.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı	92
4.3.4.8. Halk Mizahı.....	92
4.3.4.9. Genel Değerlendirme	92
4.4. Özgün Matbaacılık 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı	92
4.4.1. Adalet Heybesi (s. 106) – Masal	92
4.4.1.1. Gelenek-Görenekler	92
4.4.1.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar	93
4.4.1.3. Dil ve Söz Varlığı.....	94
4.4.1.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	94
4.4.1.5. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	95
4.4.1.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı	96
4.4.1.7. Halk Mizahı.....	96
4.4.1.8. Genel Değerlendirme	97
4.4.2. Taştın Yine Deli Gönül (s. 173) – İlâhi.....	97
4.4.2.1. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar	97
4.4.2.2. Dil ve Söz Varlığı.....	98
4.4.2.3. Müzik ve Sözlü Sanat.....	98
4.4.2.4. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	99
4.4.2.5. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı	99
4.4.2.6. Genel Değerlendirme	100
4.4.3. Dengeli Beslenme (s. 196) - Hacivat- Karagöz.....	100
4.4.3.1. Gelenek-Görenekler	100
4.4.3.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar	101
4.4.3.3. Dil ve Söz Varlığı.....	101

4.4.3.4. Müzik ve Sözlü Sanat.....	102
4.4.3.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	102
4.4.3.6. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	103
4.4.3.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı.....	103
4.4.3.8. Halk Mizahı.....	104
4.4.3.9. Genel Değerlendirme	104
4.4.4. Sevgi Döngüsü (s. 224) - Masal.....	104
4.4.4.1. Gelenek-Görenekler	104
4.4.4.2. Dil ve Söz Varlığı.....	105
4.4.4.3. Müzik ve Sözlü Sanat.....	105
4.4.4.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	106
4.4.4.5. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	106
4.4.4.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı.....	106
4.4.4.7. Genel Değerlendirme	107
4.4.5. Gamlanma Gönül (s. 248)- Türkü.....	107
4.4.5.1. Gelenek-Görenekler	107
4.4.5.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar	108
4.4.5.3. Dil ve Söz Varlığı.....	108
4.4.5.4. Müzik ve Sözlü Sanat.....	108
4.4.5.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	109
4.4.5.6. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	109
4.4.5.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı.....	109
4.4.5.8. Genel Değerlendirme	109
4.5. Hecce Yayıncılık 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı	110
4.5.1. Anadolu’ Da Tuzun Da Bir Tadı Var (s. 41) - Halk Hikayesi	110

4.5.1.1. Gelenek-Görenekler	110
4.5.1.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar	110
4.5.1.3. Dil ve Söz Varlığı.....	111
4.5.1.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	111
4.5.1.5. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	112
4.5.1.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı	112
4.5.1.7. Halk Mizahı	112
4.5.1.8. Genel Değerlendirme	113
4.5.2. Ağaçlar Al Giydi Kuşlar Dillendi (s. 60) – Türkü	113
4.5.2.1. Gelenek-Görenekler	113
4.5.2.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar	113
4.5.2.3. Dil ve Söz Varlığı.....	114
4.5.2.4. Müzik ve Sözlü Sanat.....	114
4.5.2.5. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	114
4.5.2.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı	114
4.5.2.7. Genel Değerlendirme	115
4.5.3. Ergenekon Destanı (s. 104) – Destan	115
4.5.3.1. Gelenek-Görenekler	115
4.5.3.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar	115
4.5.3.3. Dil ve Söz Varlığı.....	116
4.5.3.4. Müzik ve Sözlü Sanat.....	116
4.5.3.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	116
4.5.3.6. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	117
4.5.3.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı	117
4.5.3.8. Genel Değerlendirme	117

4.5.4. Lokman Hekim Masalı (s. 210)- Halk Hikayesi	117
4.5.4.1. Gelenek-Görenekler	117
4.5.4.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar	118
4.5.4.3. Dil ve Söz Varlığı.....	118
4.5.4.4. Müzik ve Sözlü Sanat.....	118
4.5.4.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci.....	119
4.5.4.6. Toplumsal Değer ve Ahlak.....	119
4.5.4.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı	120
4.5.4.8. Genel Değerlendirme	120

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç, Tartışma ve Öneriler.....	121
KAYNAKÇA.....	130
ÖZ GEÇMİŞ	136

GİRİŞ

Toplumların varlığını sürdürebilmesinde ve bireylerin ortak bir kimlik etrafında bütünleşmesinde çeşitli unsurlar etkili olmaktadır. Bu unsurlar arasında ulusal nitelik taşıyan öğelerin yanı sıra millî özellikler barındıran değerler de bulunmaktadır. Bir toplumu oluşturan bireyleri ortak bir çatı altında bir arada tutan bu unsurların bütünü kültür kavramını meydana getirmektedir. Kültür, genel anlamıyla insanların varlıklarını sürdürebilmek amacıyla üretmiş oldukları maddi ve manevi değerlerin tamamı olarak tanımlanabilir. Nitekim Güvenç'e göre kültür, insanın doğa karşısında yaşamını sürdürebilmek için ortaya koyduğu tüm ürünleri kapsamaktadır (Güvenç, 2002). Bu yüzden yaşam biçimleri, giyim kuşam, gelenek ve görenekler, inanç sistemleri ile sözlü ve yazılı kültürel ürünler kültürün temel bileşenleri arasında yer almaktadır.

İnsan toplulukları tarihsel süreç içerisinde nüfusun artmasıyla birlikte gruplar halinde yaşamaya başlamış ve farklı coğrafi koşullar ile çevresel şartlar altında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu durum, her topluluğun kendine özgü özellikler geliştirmesine ve zamanla farklı kültürel yapılar oluşturmaya zemin hazırlamıştır. Ortaya çıkan bu kültürel farklılıklar toplumların kimliklerini korumalarına ve bireyler arasında güçlü bir aidiyet duygusu oluşmasına katkı sağlamıştır. Dolayısıyla kültürel unsurların korunması ve kuşaktan kuşağa aktarılması toplumların devamlılığı açısından büyük önem taşımaktadır. Her ne kadar kültürün ortaya çıkışı planlı bir süreç sonucunda gerçekleşmemiş olsa da kültürel değerlerin korunması ve yeni nesillere aktarılması bilinçli ve sistemli uygulamaları gerekli kılmaktadır. Bu doğrultuda milletler, bünyesinde taşıdıkları kültürel değerleri eğitim sistemleri aracılığıyla yeni kuşaklara aktarmayı amaçlamaktadır. Çünkü eğitim sistemi, bireyleri toplumsal beklentilere uygun biçimde eğitimin yanında kültürel değerlerin korunması ve geliştirilmesinde de önemli rol oynamaktadır.

Kültür ile eğitim arasındaki güçlü bağ düşünüldüğünde eğitim sürecinde kullanılan materyallerin önemi daha anlaşılır ve kabul edilebilir bir hal almaktadır. Bu araç-gereçler arasında ders kitapları, yazının yaygınlaşması ve örgün eğitimin sistemli hale gelmesiyle birlikte önemli kaynaklardan biri haline gelmiştir. Ders kitapları bilginin öğretilmesini sağlamanın yanı sıra kültürel değerlerin öğrencilere kazandırılmasına da olanak sağlar. Bu yönüyle ders kitapları bireylerin ortak bir hayat biçimi, değer sistemi

ve kültürel bir özgünlük oluşturmalarında önemli bir role sahiptir. Dolayısıyla eğitim sisteminde kullanılan ders kitaplarının, toplumun kültürel özelliklerini taşıyan içerikleri barındırması ve bu içeriklerin öğrenciler tarafından kavranmasını sağlayacak biçimde oluşturulması çok önemlidir.

Kültürel değerlerin yaşatılıp yeni nesillere taşınması konusunda eğitim sisteminin rolü her toplum için olduğu gibi Türk milleti için de oldukça önemlidir. Çok eski bir tarihe ve zengin bir kültürel mirasa sahip olan Türk toplumunun bu birikimi yaşatması ve gelecek nesillere aktarması gerekmektedir. Bununla birlikte küreselleşme süreci ve teknolojik gelişmeler farklı kültürler arasındaki iletişimi artırmış ve toplumların kültürel özelliklerinde değişimlere neden olabilecek yeni durumlar ortaya çıkarmıştır. Günümüzde farklı toplumlara ait bireyler iletişim teknolojileri aracılığıyla sürekli etkileşim içerisinde bulunmakta ve bu durum kültürel değerlerin değişimler yaşamasına sebep olabilmektedir. Bu nedenle kültürel değerlerin korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için eğitim sisteminin ve özellikle ders kitaplarının kültürel mirası barındıran içeriklerle zenginleştirilmesi önemli bir gereklilik haline gelmiştir.

Kültür, kapsamı bakımından oldukça geniş ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bir toplumun tarihi geçmişi, yaşadığı coğrafyanın genişliği ve nüfusunun çeşitliliği kültürel zenginliğin oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Türk toplumunun tarih boyunca farklı medeniyetlerle etkileşim içerisinde bulunması ve geniş bir coğrafyada varlık göstermesi, zengin bir kültürel mirasın oluşmasını sağlamıştır. Ancak bu zenginlik, kültürün dış etkilere tamamen korunacağı anlamına gelmemektedir. Küresel ölçekte yaşanan gelişmeler karşısında kültürel değerlerin korunması ve yaşatılması için bilinçli çabalar gösterilmesi gerekmektedir. Bu noktada millî ve manevi değerleri yoğun biçimde yansıtan kaynakların başında halk edebiyatı ürünleri gelmektedir. Halkın ortak yaşam deneyimleri sonucunda ortaya çıkan ve başlangıçta sözlü gelenek içerisinde aktarılan bu ürünler zamanla yazılı kültür içerisinde de yer alarak toplumsal birlik ve beraberliğin güçlenmesine katkıda bulunmuştur.

Mani, türkü, ninni, atasözü, deyim, masal, halk hikâyeleri, destan, fıkra, ilahi, nefes, ağıt, meddah, Karagöz-Hacivat ve orta oyunu gibi halk edebiyatı ürünleri, içerdiği kültürel unsurlar bakımından önemli birer kültürel miras niteliği taşımaktadır. Bu eserler; gelenek ve görenekler, inanç sistemleri, mitolojik unsurlar, dil ve söz varlığı, müzik ve

sözlü sanat öğeleri, kahramanlık anlatıları, tarih bilinci, toplumsal değerler ve ahlaki davranış kalıpları ile günlük yaşam pratiklerine ilişkin önemli bilgiler barındırmaktadır. Bu nedenle halk edebiyatı ürünlerinin yeni nesillere tanıtılması, yaygınlaştırılması ve eğitim sürecinde etkin biçimde kullanılması kültürel mirasın korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

Eğitim sistemi içerisinde kültürel değerlerin aktarımında önemli bir işlev üstlenen ders kitaplarının, halk edebiyatı ürünleri ile zenginleştirilmesi kültürel sürekliliğin sağlanmasına katkı sunacaktır. Bu sayede kültürel miras unsurlarının öğrencilere aktarılması, korunması ve geliştirilmesi mümkün hale gelebilecektir.

Bireyler doğdukları andan itibaren aile ve yakın çevre aracılığıyla kültürel değerlerle tanışmaya başlamakta; ancak bu süreç okul yaşamının başlamasıyla birlikte daha planlı ve sistemli bir niteliğe kavuşmaktadır. İlkokul düzeyinde temel okuma yazma becerilerinin kazandırılması ön planda olmakla birlikte kültürün temel unsurlarının öğrencilere aktarılması da önem taşımaktadır. Ortaokul dönemine gelindiğinde ise öğrencilerin zihinsel gelişimleri ilerlemekte ve soyut kavramlara anlam yükleyebilme becerileri artmaktadır. Bu durum kültürel değerlerin eğitime dahil edilen bireylere aktarılması ve onların bu değerleri özümsemesi konusunda daha uygun bir ortam oluşturmaktadır. Dolayısıyla ortaokul Türkçe ders kitapları önemli işleve sahiptir. Diğer ders kitaplarına oranla daha fazla okuma metni barındıran bu kitaplar, halk edebiyatı ürünlerine ve bu ürünler vasıtasıyla aktarılan kültürel miras unsurlarına daha çok yer verilmesine imkân oluşturmaktadır. Bu sebeptendir ki ortaokul Türkçe ders kitapları kültürel değerlerin aktarılması ve varlığını devam ettirmesi açısından önemli bir materyal özelliği göstermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN KÜNYESİ

Bu bölümde, araştırmanın problem durumuna, problem cümlesine, alt problem cümlelerine, amacına, önemine, sınırlılıklarına ve ilgili araştırmalara yer verilmiştir.

1.1.Problem Durumu

Okullarda çocukların eğitimi için okutulan Türkçe ders kitaplarının kültürel öğeleri barındırması açısından incelenmesi ve var olan durum tespit edilmesi önem arz etmektedir. Ders kitaplarında kullanılan halk edebiyatı ürünlerinin ve bu ürünlerde öğrencilere sunulan kültürel miras unsurlarının belirlenmesi, bu kitapların kültürel değerlerin aktarımına ne kadar katkı sağladığını gösterecektir. Ulaşılabilecek olan sonuçlar, ders kitaplarının kültürel mirasın yeni kuşaklara iletilmesi konusunda geliştirilmesine yönelik önemli veriler sunacaktır.

1.2. Problem Cümlesi

6. 7. 8. Sınıflarda Türkçe ders kitaplarında yer alan Türk halk edebiyatı ürünleri öğrencilerin kültürel mirası kavramasına yeterli düzeyde katkı sağlamakta mıdır?

1.3. Alt Problemler

Belirlenen Türkçe ders kitaplarında kültürel mirası kavratan hangi halk edebiyatı metinleri yer almıştır ve bu metinlere ne sıklıkla yer verilmiştir?

1.4. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 5-8. sınıf Türkçe ders kitaplarında kullanılan halk edebiyatı ürünlerinin ve bu ürünlerde öğrencilere sunulan kültürel miras unsurlarının belirlenmesi, bu kitapların kültürel değerlerin aktarımına ne kadar katkı sağladığını tespit etmektir.

1.5. Araştırmanın Önemi

Dil, bir milletin kültürel birikimini kuşaktan kuşağa aktaran en temel araçlardan biridir. Bu bağlamda halk edebiyatı ürünleri; bir toplumun geleneklerini, göreneklerini, inançlarını, yaşam biçimini ve değerler sistemini yansıtan önemli kültürel miras unsurlarıdır. Masal, destan, türkü, atasözü ve deyim gibi halk edebiyatı türleri, çocukların erken yaşlardan itibaren dil ile birlikte kültürü de öğrenmelerine katkı sağlar. Bu yönüyle halk edebiyatı ürünleri, sadece dil becerilerinin geliştirilmesinde değil, aynı zamanda millî kimlik ve kültürel bilinç oluşturulmasında da önemli bir işleve sahiptir.

Türkçe öğretiminde kullanılan metinler, öğrencilerin dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerini geliştirmede temel materyaller olarak öne çıkmaktadır. Bu metinlerin niteliği, öğrencinin dil gelişimi kadar duygu ve düşünce dünyasının şekillenmesinde de belirleyici olmaktadır. Halk edebiyatı ürünleri; zengin anlatım gücü, estetik yapısı ve hayal dünyasını besleyen unsurlarıyla öğrencilerin ilgisini çeken, onların dil zevkini geliştiren ve söz varlığını zenginleştiren metinlerdir. Aynı zamanda bu ürünler, öğrencilerin ait oldukları toplumun değerlerini tanımalarını sağlayarak kültürel sürekliliğe katkıda bulunmaktadır.

Halk edebiyatı ürünleri, öğrencilerin hem bilişsel hem de duyuşsal gelişimlerine katkı sağlayarak öğrenme sürecini daha anlamlı ve kalıcı hâle getirmektedir.

Yapılandırmacı yaklaşımın benimsendiği günümüz öğretim anlayışında, bireyin ön bilgileri ve yaşantıları öğrenme sürecinin temelini oluşturmaktadır. Halk edebiyatı ürünleri de öğrencilerin içinde yaşadıkları toplumdan getirdikleri kültürel birikimi yansıttığı için öğrenmeyi destekleyici bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle, bu ürünlerin ders kitaplarında öğrencilerin seviyelerine uygun şekilde seçilmesi ve etkin biçimde kullanılması büyük önem taşımaktadır.

Bu araştırma, Türkçe ders kitaplarında bulunan halk edebiyatı ürünlerinde yer alan kültürel miras unsurlarının Türkçe öğretiminde nasıl yansıtıldığını ortaya koyarak, bu alandaki eksikliklerin belirlenmesine ve daha nitelikli öğretim materyallerinin geliştirilmesine katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir.

1.6. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Yapılan bilimsel araştırmalarda elde ulaşılan sonuçların daha güvenilir ve objektif olabilmesi için araştırma evreninin özelliklerini yansıtacak uygun bir örneklem seçilmesi gerekmektedir. Bu yüzden bu araştırmada ele alınan ve incelenen içeriği, 2024–2025 eğitim öğretim yılında Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığınca öğrencilerin eğitiminde kullanılması için ortaokullara gönderilen Türkçe ders kitapları olarak belirlenmiştir. Çalışmada incelenen kaynaklar, ortaokul kademesinde öğrenim gören 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri için hazırlanmış ve belirtilen eğitim döneminde okullarda kullanılan 5 ders kitabı olarak belirlenmiştir. Bu amaç ve bilgiler ışığında araştırmada incelenen ders kitapları şunlardır:

1. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (1. Kitap)
2. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (2. Kitap)
3. Yıldırım Yayınları 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı
4. Özgün Matbaacılık 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı
5. Hecce Yayıncılık 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

Belirlenen bu ders kitaplarında yer alan metinler incelenmiş ve halk edebiyatı ürünleri kapsamında değerlendirilebilecek metinler araştırmanın analiz kısmını oluşturmuştur. Bu doğrultuda söz konusu kitaplar incelendi. Bu kitaplarda yer alan 16 edebî metin araştırmaya dâhil edildi. Ayrıca tür bakımından bilgilendirici olan bir metin daha seçildi. Bu metin, içerik açısından halk edebiyatı unsurlarını barındırmaktadır. Özellikle atasözleri bakımından zengin bir kaynak niteliği taşımaktadır. Böylece incelemeye toplam 17 okuma metni dâhil edilmiştir.

Araştırma kapsamında bu metinlerde yer alan kültürel miras unsurları belirlenmiş ve söz konusu unsurların eğitim sürecine yansıma biçimleri değerlendirilmiştir.

Bu araştırma, yalnızca belirtilen eğitim öğretim yılında kullanılan ilgili Türkçe ders kitapları ve bu kitaplarda yer alan belirli metinlerle sınırlıdır. Dolayısıyla çalışmanın bulguları, incelenen ders kitapları ve bu metinlerde tespit edilen kültürel miras unsurları çerçevesinde değerlendirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Dil

Dil, insanlar arasındaki iletişimi sağlayan en temel araçlardan biridir. Saussure'e göre dil, bireylerin sahip olduğu dil yetisinin toplum içinde ortaya çıkmış bir ürünü olmasının yanı sıra, bu yetinin kullanılabilmesini mümkün kılan ve toplum tarafından kabul edilen kurallar bütünü de ifade eder (Saussure, 1985: 12). Çocuklar dil ile ilk olarak aile ortamında tanışır ve bu süreçte anneler önemli bir rol oynar. Anneler çocuklarına sevgi ve bakım sunduğu sırada onların dil gelişimine de katkı sağlayarak ilk dilsel deneyimlerini kazanmalarına yardımcı olurlar. Bu nedenle bireyin ana dili çoğunlukla aile içinde, özellikle de anneden öğrenilerek şekillenir.

Bireyler yaşamları boyunca farklı dilleri öğrenme imkânına sahip olsalar da bu diller hiçbir zaman ana dilinin yerini tam anlamıyla dolduramaz. Ana dil, bireyin ailesiyle, yakın çevresiyle ve içinde bulunduğu toplumun kültürel değerleriyle güçlü bağlar kurmasına olanak sağlar (Kaplan, 1985: 9). Dil, bireyin daha doğumundan önce başlayan ve yaşamı boyunca gelişimini sürdürmesi gereken temel bir gereksinim olarak değerlendirilebilir. Nasıl ki insan yaşamını sürdürebilmek için beslenme, uyku ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamak zorundaysa, toplum içinde var olabilmek ve kendini ifade edebilmek için de dili etkin bir şekilde kullanmak durumundadır.

İnsanların iletişim kurma becerilerinin temelleri yaşamın çok erken dönemlerinde oluşmaya başlamaktadır. Yapılan araştırmalar, fetüsün anne karnında iken işitme duyusunun büyük ölçüde geliştiğini ve çevresindeki sesleri algılayabildiğini göstermektedir. Bu erken işitsel deneyimler, bireyin doğumdan sonra sosyal etkileşim kurma ve dil gelişimini destekleyen önemli bir altyapı oluşturmaktadır. Bu nedenle diğer insanlarla etkili iletişim kurabilme yeteneği, bireyin toplumsal ilişkiler geliştirmesinde temel bir beceri olarak değerlendirilmektedir. Kişiler arası ilişkilerin kurulması ve

sürdürülmesinde iletişim önemli bir araçtır; bireyler anlamak, öğrenmek, kendilerini ifade etmek ve başkalarına ulaşmak için iletişimden yararlanırlar (Usluata, 1995: 5). İnsan, doğası gereği toplumsal bir varlıktır ve yaşamını sürdürebilmek için içinde bulunduğu toplumla sürekli etkileşim hâlinindedir. Bu etkileşimin gerçekleşebilmesi ise büyük ölçüde iletişim sayesinde mümkün olmaktadır. Bireylerin duygu, düşünce ve ihtiyaçlarını ifade edebilmesinde en etkili araçlardan biri dildir. Dil, insanlar arasındaki iletişimi sağlayan temel bir unsur olmasının yanı sıra toplumsal ilişkilerin kurulması, sürdürülmesi ve geliştirilmesinde de önemli bir rol üstlenmektedir. Bu yönüyle dil, bireyler arasındaki etkileşimi sağlayarak toplumsal yapının oluşmasına ve devamlılığının korunmasına katkı sunan temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Toplum; ortak değerler, amaçlar ve yaşam alanları etrafında bir araya gelen bireylerin oluşturduğu sosyal bir yapı olarak tanımlanmaktadır. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri açısından bu sosyal yapı içerisinde kurdukları ilişkiler büyük önem taşımaktadır. Bireyler, toplum içindeki diğer insanlarla iletişim kurarak hem fizyolojik hem de psikolojik ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir. Bu durum, insanın sosyal bir varlık olmasının doğal bir sonucudur. Toplumsal yaşamın sürdürülebilmesi için iletişim önemli bir yer tutarken, iletişimin en etkili aracı olarak dil ön plana çıkmaktadır. Bireylerin dil becerilerini etkili ve doğru bir şekilde kullanabilmeleri, içinde bulundukları sosyal çevreye uyum sağlamalarını kolaylaştırmakta ve toplumsal ilişkilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Toplumun ve bireyin varlığını sürdürebilmesinde önemli bir işleve sahip olan dilin, o toplumu oluşturan bireyler tarafından anlaşılabilir ve kullanılabilir olması gerekmektedir. Bununla birlikte dil, her ne kadar belirli kurallara sahip bir iletişim sistemi olarak değerlendirilse de ortaya çıkışı ve gelişimi başlangıçta planlı bir sürecin ürünü değildir. Dil, insanların iletişim ihtiyaçlarından doğan doğal bir süreç içerisinde ortaya çıkmış ve zamanla gelişerek belirli bir düzen kazanmıştır. Eğer insanlar iletişim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla başlangıçtan itibaren bilinçli ve planlı bir şekilde bir dil oluşturmuş olsalardı, günümüzde dünya üzerinde bütün insanların kullandığı ortak bir dilin varlığından söz etmek mümkün olabilirdi.

Tarihsel süreç incelendiğinde köklü bir geçmişe sahip olan her milletin kendine özgü özellikler taşıyan bir dile sahip olduğu görülmektedir. Bu dil, o milleti diğer

toplumlardan ayıran önemli unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Dil yalnızca bireyler arasındaki iletişimi sağlayan bir araç olmakla kalmayıp aynı zamanda bir milletin kültürel birikimini, tarihsel deneyimlerini ve toplumsal değerlerini yansıtan temel bir kimlik unsurudur. Bu nedenle dil, bir milletin kültürel kimliğinin korunmasında ve bu kimliğin gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Dil her ne kadar ait olduğu toplum tarafından kullanılsa da zaman içinde gelişen ve sürekli değişen yapısı sayesinde yalnızca belirli bir coğrafya ile sınırlı kalmaz; kimi zaman o topluluğun yaşadığı sınırların dışına da taşabilir. Nitekim ulusları birbirinden ayıran temel unsurun biyolojik ya da fiziksel özellikler değil, dil olduğu vurgulanmaktadır. Dil, bir ulusun kimliğini yansıtan ve onu diğer topluluklardan ayıran en önemli göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir. Nitekim “Ulusları birbirinden ayıran öge, kafatası biçimi, saç rengi gibi dış görünüşler değil, dildir. Dil, ulusları birbirinden ayırır ama dile de ulus biçimini verir. O halde dil, ulusun dış görünüşüdür. Ulusun dili, ruhudur” (İnal, 2012, s. 101). Bu nedenle dil, yalnızca etnik ya da coğrafi sınırlarla sınırlı bir yapı olmaktan öte, bir ulusun kimliğini şekillendiren ve onu görünür kılan temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Diller arasındaki farklılıklar, milletler ve kültürler arasında iletişimi mümkün kılarken aynı zaman içerisinde bu diller arasında bir rekabet ortamının oluşmasına da zemin hazırlamıştır. Tarihsel süreçte bazı diller farklı topluluklar üzerinde daha etkili olurken, bazıları ise varlığını sürdürebilmek ve kendini koruyabilmek adına çeşitli çabalar içerisinde olmuştur. Bu durum, dil ile toplum arasındaki güçlü ilişkinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Toplumlar, varlıklarını sürdürebilmeleri açısından dillerinin korunması ve geliştirilmesi gerektiğinin farkına vardıklarında, dilde birlik ve düzen sağlama arayışına yönelmişlerdir. Bir dilin temel özelliklerini koruyabilmesi, o dili kullanan bireylerin dilin kurallarını ve yapısını ortak bir anlayış çerçevesinde bilmesine ve kullanmasına bağlıdır. Bu nedenle dilde belirli bir standardın oluşturulması, dilin sürekliliğini sağlayan önemli unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir. Toplumu oluşturan bireylerin ortak bir dil kullanımına sahip olması, dilin daha anlaşılır ve işlevsel bir iletişim aracı olarak kullanılmasına katkı sağlamaktadır.

Bununla birlikte aynı topluma ait bireyler aynı dili konuşsalar da dil kullanımında çeşitli farklılıkların ortaya çıkması kaçınılmazdır. Günlük hayatta kullanılan dil, birçok

farklı etkene bağı olarak değişkenlik gösterebilmektedir. Herhangi bir dil incelendiğinde, dilin farklı kullanım biçimlerinin bulunduğu ve bu kullanım biçimlerinin dil kullanıcıları tarafından farklı durumlara göre tercih edildiği görölmektedir. Bireyler iletişim kurarken tek bir dil biçimini sürekli olarak kullanmaz; aksine çeşitli sosyal, kültürel ve bireysel nedenlere bağı olarak farklı dil biçimlerinden yararlanabilirler. Dilde görölen bu çeşitlilik bazen sözcük seçimiyle, bazen söyleyiş biçimiyle, bazen de dilin yapısal özellikleriyle ilgili olabilmektedir. Örneğin bazı kelimelerin farklı biçimlerde telaffuz edilmesi ya da farklı bölgelerde aynı kavram için farklı sözcüklerin kullanılması, dildeki değişkenliğin doğal örnekleri arasında yer almaktadır (Aksan, 1977). Söz konusu farklılıklar dilin doğal gelişim sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Hatta belirli sınırlar içerisinde kaldığında bu çeşitlilik, dilin zenginliğinin bir göstergesi olarak da değerlendirilebilir. Ancak dildeki farklılıkların belirli bir düzen içerisinde ele alınmaması ve kontrol altına alınmaması durumunda, dilin temel yapısında bozulmalar meydana gelebilir. Böyle bir durumda dil, özellikle yabancı dillerin etkisine daha açık hâle gelebilir ve bu durum dilin kültürel kimliğini korumasını zorlaştırabilir. Dolayısıyla dilin bir millet için taşıdığı kültürel ve toplumsal değer göz önünde bulundurulduğunda, dilde belirli ölçütlerin oluşturulması önemli bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada dilin sınırlarının belirlenmesi ve kurallarının ortaya konulması büyük ölçüde dil bilimcilerin çalışmalarıyla mümkün olmaktadır. Ancak belirlenen bu kuralların toplumun tüm bireyleri tarafından benimsenmesi ve uygulanması ancak eğitim yoluyla gerçekleştirilebilir. Eğitim süreci sayesinde bireyler, dillerinin doğru ve etkili kullanımını öğrenerek ortak bir dil bilinci geliştirebilirler. Böylece toplumun farklı kesimlerinde yaşayan bireyler arasında dil kullanımında belirli bir birlik sağlanabilir ve dilin kültürel devamlılığı güvence altına alınabilir. Bahsettiğimiz bu eğitim ise farklılıklar oluşturabilecek bir yapıdan ziyade planlı ve programlı bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Böylece dilin kuralları ve kullanımı toplumun bütün bireyelerine belli bir düzeyde kazandırılabilir. Eğitimin ise en önemli materyalinin ders kitapları olduğunu düşündüğümüzde dil öğretiminde kullanılan kitaplar, bireyelerin belirlenen hedeflere ulaştırılması bakımından son derece önemlidir ve büyük bir özenle düzenlenmeleri gerekmektedir.

2.2. Eğitim

İnsanlık tarihinin başlangıcından itibaren bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri ve içinde bulundukları çevreye uyum sağlayabilmeleri için öğrenme süreci önemli bir rol oynamıştır. İnsanlar, var oldukları ilk dönemlerden itibaren çevrelerini tanıma, karşılaştıkları sorunlara çözüm üretme ve toplumsal yaşamın gerekliliklerine uyum sağlama amacıyla sürekli öğrenme ihtiyacı duymuşlardır. İlk dönemlerde daha çok doğal ve plansız bir şekilde gerçekleşen bu öğrenme faaliyetleri, zamanla toplumların gelişmesi, nüfusun artması ve sosyal yapının karmaşıklaşmasıyla birlikte daha sistemli bir hâl almaya başlamıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda öğrenme faaliyetleri belirli amaçlar çerçevesinde düzenlenmiş ve planlı bir yapı kazanarak eğitim kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Eğitim genel anlamda bireyin toplumsal yaşam içerisinde etkin bir şekilde yer alabilmesi için gerekli bilgi, beceri ve değerleri kazanmasını sağlayan bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte birey, yaşantıları aracılığıyla edindiği deneyimleri sürekli olarak yeniden değerlendirir ve bu deneyimlerin ışığında kendini geliştirir. Nitekim eğitim, bireyin deneyimlerinden hareketle sürekli yeniden yapılandırılan ve bireyin gelişimine katkı sağlayan dinamik bir süreç olarak ele alınmaktadır (Dewey, 1986). Bununla birlikte eğitim, bireyin davranışlarında belirli hedefler doğrultusunda değişim meydana getirmeyi amaçlayan planlı ve amaçlı etkinlikler bütünü olarak da tanımlanmaktadır (Ertürk, 2013). Davranışçı öğrenme yaklaşımına göre ise eğitim süreci, bireyin çevresel uyarıcılara verdiği tepkilerin pekiştirme ve yönlendirme yoluyla şekillendirilmesi sonucunda kalıcı davranış değişikliklerinin oluşmasını kapsamaktadır (Skinner, 1954).

Dewey (1986), eğitimi ele alırken özellikle bireyin toplumsal yaşama uyum sağlamasında eğitimin işlevine ve bu uyumun zaman içerisinde gerçekleşen bir süreç olduğuna vurgu yapmaktadır. Bireyin içinde yaşadığı toplumla uyumlu bir şekilde varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılması eğitim aracılığıyla mümkün olmaktadır. Bu yönüyle eğitim, bireylerin toplumsal yaşamın gerektirdiği davranışları kazanmasını sağlayan planlı bir süreç olarak değerlendirilebilir. Eğitim sürecinin kapsamı, içeriği ve yöntemleri ise büyük ölçüde toplumun ihtiyaçları ve beklentileri doğrultusunda şekillenmektedir.

Toplumların gelişmişlik düzeyi ile eğitim sistemleri arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Bir eğitim sistemi, toplumun ihtiyaçlarını ne ölçüde karşılayabiliyorsa o toplumun gelişimi ve ilerlemesi de aynı ölçüde mümkün olmaktadır. Bu nedenle eğitim yalnızca belirli bir zaman dilimini kapsayan sınırlı bir süreç olarak değil, yaşam boyu devam eden dinamik bir süreç olarak ele alınmaktadır. Günümüzde hızla değişen ve gelişen dünya koşulları, toplumların bireylerden beklentilerinin de sürekli değişmesine neden olmaktadır. Bu durum, eğitimin bireyin yaşamı boyunca devam eden, değişen koşullara uyum sağlayabilen ve sürekli gelişim gösteren bir süreç olma özelliğini daha da belirgin hâle getirmektedir.

Ertürk (2013) eğitime dair yapmış olduğu tanımda ve açıklamalarda planlı, amaçlı ve istendik kavramlarına vurgu yapmıştır. Yapmış olduğu açıklamalardan anlaşılacağı üzere bireylerin öğrendiği her şey eğitimin bir parçası değildir ve eğitim sonucunda ortaya çıkmamıştır. İnsanlık tarihi boyunca bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri ve içinde bulundukları çevreye uyum sağlayabilmeleri, öğrenme süreçleri ile doğrudan bağlantılı olmuştur. İnsanlar, var oldukları ilk dönemlerden itibaren çevrelerini tanıma, karşılaştıkları sorunlara çözüm üretme ve toplumsal yaşamın gerekliliklerine uyum sağlama ihtiyacı duymuşlardır. Başlangıçta daha çok doğal ve plansız bir şekilde gerçekleşen bu öğrenme faaliyetleri, zamanla toplumların gelişmesi, nüfusun artması ve sosyal yapının karmaşıklaşmasıyla birlikte sistemli ve planlı bir hâle gelmiştir. Bu gelişmeler, öğrenme süreçlerini belirli amaçlar doğrultusunda yönlendiren eğitim kavramının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Eğitim, genel olarak bireyin toplumsal yaşamda etkin şekilde rol alabilmesi için ihtiyaç olan bilgi, beceri ve değerleri kazanmasını sağlayan planlı ve değişken bir süreçtir (Dewey, 1986). Bu süreç, bireyin hayat tecrübelerinden hareketle sürekli olarak yeniden şekillendirilir ve bireyin kişisel gelişimine katkı verir. Ayrıca eğitim, bireyin davranışlarında onaylanan yönde kalıcı değişiklikler oluşturmayı hedefleyen bir plan ve program bütünüdür (Ertürk, 2013; Skinner, 1954). Bu bakımdan, bireyin kazandığı ve sergilediği davranışların eğitimin bir ürünü olarak ele alınabilmesi için sadece gözlemlenebilir olması yetmez; bununla birlikte toplumun ihtiyaçlarını gidermesi ve sürekli olarak kullanılabilir nitelikte olması gerekmektedir.

Skinner (1954), davranışların ortaya çıkışı ve kalıcılığı üzerinde özellikle pekiştirme ve yönlendirme meslelerinin etkili olduğunu önemli görür. Bir davranışın eğitimin ürünü olarak kabul görmesi için, bireyin yalnızca geçici veya gelişigüzel olarak yaptığı davranışlar değil, toplumsal yaşamda sürekli olarak ortaya koyabileceği ve toplumun ihtiyaçlarını giderebilecek şekilde kalıcı davranışlar edinmesi gerekir. Bu durum, eğitimin bireyin içinde olduğu toplulukla bağlarını güçlendiren temel görevlerden birini ifade etmektedir.

Bireyin topluma uyum içinde yaşayabilmesi ve aidiyet duygusunu devamlı hale getirebilmesi için eğitim sürecinin planlı ve programlı olarak sürdürülmesi kaçınılmazdır. Bu süreç, sadece sözlü iletişimden ibaret değildir. Çeşitli eğitim materyalleri vasıtasıyla bireylerin hedeflenen becerilere ulaşmasına da yardımcı olmaktadır. Bugün kullanılan materyaller arasında en tercih edilen ve işlevsel olanlar, ders kitaplarıdır. Ders kitapları, maddi açıdan dah uygun ve kolay ulaşılabilir olmaları nedeniyle eğitimin temel araçları arasında yer almaktadır. Bu nedenle bütün dünyada öğretim işlemlerinin önemli parçası olmuştur. Eğitim materyallerinin özenle oluşturulması, içeriğinin bilimsel doğruluğa sahip olması ve programın amaçlarıyla uyuşması, öğrencilerin planlanan bilgi ve becerilere ulaşmasını sağlar.

Eğitim ile dil arasındaki bağ da son derece önemli ve açıklanmaya değerdir. Dil, bireyin topluma kaynaşmasını sağlayan temel araçtır. Eğitim ise bu uyumun gerçekleşmesinde önemli yere sahiptir. Dil, toplumda iletişimin temelini oluştururken; eğitim, bireylerin bu iletişimi etkili biçimde kullanmalarını sağlayan beceri ve değerleri aktarır. Böylece eğitim ve dil, bireyin topluma uyum sağlaması ve toplumun gelişimi için birbirini tamamlayan unsurlar olarak ele alınabilir.

Sonuç olarak, eğitim bireyin içinde bulunduğu sosyal yapı içerisinde rol alabilmesi için gerekli bilgi, beceri ve değerleri kazandıran, planlı, değişen ve gelişen bir aşamadır. Bu aşamanın kalıcı ve etkili olabilmesi, toplumun ihtiyaçlarına uygun materyallerin kullanılması ve bireylerin amaçlanan becerileri kazanmasını sağlayacak biçimde yapılandırılmasına bağlıdır. Böylece eğitim, hem bireyin hem de toplumun gelişiminde önemli bir yere sahiptir. Ayrıca kültürel, sosyal ve ekonomik gelişimin yol göstericisidir.

2.3. Kültür ve Kültürel Miras

Toplumu oluşturan bireyleri birbirine bağlayan ve o milleti diğer toplumlardan farklı kılan, insanlara ortak bir kimlik kazandıran çeşitli ögeler bulunmaktadır. Bu unsurlar hem maddi hem de manevi bir niteliktedir. Bahsettiğimiz bütün unsurların genel adı ise kültürdür. Kavramla ilişkili bugüne kadar birçok açıklama yapılmıştır. Bu açıklamalar arasında farklılıklar olsa da özünde hepsi aynı doğrultudadır ve aynı mesajları içermektedir. Tarihsel süreç incelendiğinde, “kültür” kavramının ilk olarak doğal ortamda yetişen unsurları tanımlamak istemiyle kullanıldığı görülmektedir (Oğuz, 2011). Tarihsel olarak kültür kavramı, ilk dönemlerde bireylerin ahlaki ve kişisel gelişimi ile ilişkilendirilmiştir. Daha sonraki zamanlarda ise bu kavram, insan toplumlarının medeniyet düzeyini ifade eden “uygarlık” anlamını kazanmıştır (Güvenç, 2002). “Kültür, bir toplumun sahip olduğu maddi ve manevi değerlerden oluşan öyle bir bütündür ki, toplum içinde mevcut her nevi bilgiyi, ilişkileri, alışkanlıkları, değer yargılarını, genel davranış, görüş ve zihniyet ile her nevi davranış şekillerini içine alır. Bütün bunlarla birlikte o toplum mensuplarının çoğunluğunda ortak olan ve onu diğer toplumlardan ayırt eden özel bir hat tarzı temin eder (Turhan, 1972 :40).” Günümüzde kültür, belirli bir toplumsal veya coğrafi çerçevede yaşayan bireyleri birbirinden ayıran; aynı zamanda bu bireyler arasında paylaşılan değerler, inançlar ve anlam sistemlerini kapsayan bir olgu olarak görülmektedir (Robbins & Judge, 2017). Bu yönüyle kültür, toplumları farklılaştırmakla kalmaz, bireyler arasında dayanışmayı ve toplumsal bütünlüğü güçlendiren birleştirici bir işlev de üstlenir.

Kültürün tanımı konusunda bilim insanları farklı bakış açıları geliştirmiştir. Nalçaoğlu (2006), kültürü politik açıdan etkili bir kavram olarak değerlendirirken, bunun aynı zamanda ontolojik olarak kırılğan yönler taşıdığını belirtmektedir. Yıldırım (1998) ise kültürün, ortaya çıktığı toplumun yaşam biçimini yansıttığını ifade ederek, tanım sürecinde yaşanan zorlukların kavramın doğasından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Kongar (2013), kültürün tanımlanmasının teknik açıdan güç olmadığını; fakat üzerinde uzlaşa sağlanmasının zor olduğunu ve bunun kavramın kapsam genişliği ile ilgisi bulunduğunu ileri sürmektedir. Yıldız (2012) ise kültürü çok boyutlu ve çeşitlilik gösteren bir olgu olarak ele alarak, tanımlamanın zengin ve çok yönlü bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu değerlendirmeler, kültürün hem geniş hem de kapsayıcı yapısının, tanımlama çalışmalarında karmaşıklığa yol açtığını göstermektedir.

Kültürün açıklanması süreç içerisinde değişimlere uğramıştır. Başlangıçta bireysel gelişim ve ahlaki eğitimle ilişkili olarak açıklanırken, giderek toplumların, ulusların ve uluslararası toplulukların ortak değerlerini, üretimlerini ve varlıklarını içinde barındıran bir sosyolojik özellik taşıyan hal almıştır (Özlem, 2012). Williams (2017) ise kültürün tarihsel değişimini ele almış ve ilk zamanlarda bir sıfat işlevi gördüğünü; 19. yüzyılın sonlarında ise maddi ve manevi parçalarıyla bütüncül bir yaşam biçimini işaret eden özellikler kazandığını anlatmaktadır. Dolayısıyla kültür, bireylerin kimlik kazanımında, toplumun bir parçası olmasında ve toplumun bütünlüğünün sürdürülmesinde çok önemli rol üstlenmektedir. Eagleton (2011), “kültür” sözcüğünün bu iki anlamı üzerinde durarak, kavramın hem özümüzdeki farklılaşmayı hem de bu ayrışmayı inceleyen zihinsel süreçleri içerdiğini vurgular. İnsanın beslenme, barınma, güvenlik (korunma), üreme ve öğrenme gibi temel bireysel ve sosyal ihtiyaçlarına cevap arayışı sonucunda geliştirdiği fikir, davranış ve uygulama biçimleri, genel olarak kültür kavramı kapsamında ele alınmaktadır (Şahiner, 2024). Kültür ve onu meydana getiren unsurlar, sabit bir kalıba yerleştirilemez. Bunun temel nedeni, bu unsurların somut öğelerden oluşmamasıyla birlikte soyut değer ve inançları da içermesidir.

Tarih boyunca yapılan çeşitli incelemeler, kültür kavramının toplumla birlikte ortaya çıktığını göstermektedir. Her toplumun kendi varlığını sürdürdüğü her bağlamda, o topluma özgü bir kültür olduğu gözlemlenmektedir (Topçuoğlu, 1976). Toplum, ortaya çıktığı ilk dönemlerden itibaren sürekli bir gelişim ve değişim sürecine tabi olmuştur; bu durum, hem toplumsal yapının hem de bireylerin ihtiyaç ve beklentilerinin zaman içinde dönüşmesini beraberinde getirmiştir. Dinamik bir yapı sergileyen toplum, kendi değişim sürecine paralel olarak, onu ifade eden kültür kavramının anlam ve kapsamını da değiştirmiştir. İnsan türü var olduğu sürece bireyler arası bağımlılık ve birlikte yaşama zorunluluğu devam edecektir; bu da kültür kavramının ilerleyen dönemlerde yeni tanımlara ve yaklaşımlara konu olmaya devam edeceğinin bir göstergesidir.

Kültürün derinlemesine anlaşılabilmesi için, onu oluşturan öğelerin bilinmesi ve bunlar arasındaki ilişkilerin kavranması büyük önem taşımaktadır. Yapılan incelemeler, kültürü oluşturan boyutlar arasında örgütün tarihsel gelişimi, sahip olduğu değerler ve inanç sistemi, örgütü anlatan mitler ve hikâyeler, normlar, törenler, gelenekler ve örgüt içinde örnek alınan kahramanların yer aldığını göstermektedir (Güçlü, 2003; Özdemir,

2006). Kültürü bir kimlik unsuru olarak ele alan Ziya Gökalp, ortak değerler ve amaçlar etrafında şekillenen toplumsal yapılanmayı savunmuş; bu yaklaşım, kültürün millet olgusunu birleştirici bir unsur olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır ( elik, 2006).

Bu çerçevede, kültür bireyleri bir arada tutmasının yanı sıra toplumsal kimliği ve aidiyeti güçlendiren, geçmişten günümüze toplumun sürekliliğini sağlayan temel bir yapı olarak değerlendirilmelidir.

Kültürün bir diğer temel özelliği, insanları ortak yaşam alanında bir araya getirme işlevidir. Paylaşılan değerler, normlar, inançlar, semboller ve beklentiler gibi unsurlar, insanların toplumsal uyum ve beraberlik anlayışının oluşmasında değerli bir rol oynamaktadır (Yiyit, 2017:154). İnsanları birleştiren, onları toplum yapan maddi ve manevi bütün ögeler kültürün temelini oluşturur. Ancak bu ögelerin tamamını saymak veya standart bir listeye bağlamak mümkün değildir. Çünkü yaşam sürekli değişiklik gösterir ve beraberinde hayatta kalma alışkanlığı zamanla değişikliğe uğrar. Bu değişim sadece zamanın etkisiyle sınırlırlandırılmaz; toplumlar arasındaki farklılıkları oluşturan özellikler de kendi yapılarına göre değişip gelişir. Bu durumdan kültürel ögelerin şekli ve görevi de etkilenir. Kültür, bir milleti var eden ve sonraki nesillere kimlik aktararak varlığını sürdüren bir köprüdür. Bu yüzden, milletlerin sürekliliğini kourmak için kültürün muhafaza edilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması önemli bir görevdir. Kültür, insan topluluğunun varlık kaynağı olmasının yanı sıra bireyleri bir arada tutan ortak bir değer ve anlayış biçimi işlevi görür.

Kültür değişken ve gelişebilen bir yapıya sahiptir. Dil, din, edebiyat, müzik, sanat, spor, gelenek ve görenekler ile bireylerin toplumsal olaylara ve durumlara verdikleri tepkiler, zaman içinde farklılıklar gösterebilir. “Kültür değişmesi bir cemiyetin siyasi yapısında, idari müesseselerinde, bilgi sisteminde, terbiye cihazında, kanunlarında, maddi alet ve vasıtalarında bunların kullanılmasında, tüketim maddelerinin kullanılmasında az çok meydana gelen değişimleri ihtiva eder” (Turhan, 1972:58) Bu değişimler hem kültürü biçimlendirir hem de kültürün bu unsurlar üzerinden dönüştürülmesine ve geliştirilmesine imkân verir.

Geçmişten günümüze ve geleceğe taşınan maddi ve manevi unsurlar, bir toplumun nesiller arası bağlarını kuran miras olarak değerlendirilebilir. Toplumların kimliğini oluşturan bu ögeler, kültürel miras çatısı altında a ıklanabilmi tir. Süreç içinde

değişiklikler gösterebilse de bu öğelerin özünü koruyarak gelecek nesillere ulaştırılması, milletlerin temel amaçlarından biridir. Milletlerin özgün özelliklerini koruyabilmeleri, birliğini sağlayan ve hayat kaynağı niteliğinde olan bu zenginlikleri yaşatmakla mümkün olur. Kültürel mirası toplumsal farklılıklar olarak ele alan Jelincic, bu kavramı “topluluk kimliğinin temel parçalarından biri” olarak açıklamaktadır (Jelincic, 2012). Kültürel miras, geçmiş ile günümüz arasında bir köprü oluşturma ve geleceğin yapılandırılmasında rehberlik eden bir kaynak olarak da işlev görür ve kimlik, kültür ile tarihsel değerleri barındırır.

Modern toplumlar, yalnızca kendi kültürlerini korumakla yetinmeyip, bunu diğer toplumlara tanıtmayı ve kabul ettirmeyi de varlıklarını sürdürmenin bir gereği olarak görmektedir. Bu nedenle hem toplumun yöneticileri hem de bireyleri, kültürel öğeleri öğrenmek, kabul etmek, özümsemek ve gelecek nesillere aktarmakla yükümlüdür. Ayrıca başka kültürlerle karşı da saygılı bir tutumla korumak ve öğretmek, bireylerin sorumluluk alanına girmektedir. Bu hedefe ulaşmanın temel aracı ise eğitimidir. Kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi, plansız değildir. Medeniyetler, bunu sürdürmek ve yaymak amacıyla eğitim sistemini stratejik bir araç olarak kullanmaktadır.

Özetle, kültür sınırları açıkça açıklanamayan ve süreç içerisinde değişim ve gelişmelere hatta yok olmaya açık olan bir olgu olarak tarif edilebilir. Maddi kültürü oluşturan unsurlar arasında giyim-kuşam, beslenme biçimleri ve toplumsal törenler yer alırken, manevi kültürün önemli parçasını ise inanışlar, değer yargıları ve ahlaki ilkeler oluşturur. Geçmişten bu güne kadar var olma mücadelesi veren milletler, özünü oluşturan bu kültürel öğeleri koruma ve gelecek nesillere aktarma gayesindedir. Eğitim sistemi ve eğitim materyalleri, kültürel devamlılığın mümkün olması bakımından önemli yere sahiptir.

2.4. Edebiyat

İnsanların bir arada yaşamını sürdürmeye başlaması sonucunda iletişim olgusu meydana gelmiş ve bunun da bazı getirileri olmuştur. Bireyler, sadece düşüncelerini, duygularını ve tecrübelerini birbirleriyle paylaşabildiklerinde toplumsal yaşamı devam ettirebileceklerini anlamışlardır. İşte iletişim, bu paylaşım sürecini mümkün kılan temel araçtır. Tarih boyunca insanlar, iletişim ihtiyacını karşılamak amacıyla resimler, semboller ve işaretler gibi farklı yöntemleri kullanmışlardır. Fakat zaman içerisinde bütün

bu araçlar yetersiz kalmış ve daha etkili bir yapıya sahip olan dil ortaya çıkmış ve insanların ihtiyacına cevap verir hale gelmiştir.

İnsanların sesler yoluyla anlaşmaya başlaması, dilin ortaya çıktığı zamanların karşılığıdır. Bu süreçten itibaren insanlar, yeni iletişim yöntemleri aramak yerine, mevcut dili geliştirmeye ve ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde zenginleştirmeye çaba sarf etmiştir. Dil, kısa sürede iletişim aracı olmanın ötesine geçerek, tıpkı temel yaşam gereksinimleri gibi vazgeçilmez bir değer hâline gelmiş ve korunması gereken kültürel bir unsur olarak kabul edilmiştir.

İnsanoğlu, bugüne kadar hayatta kalma ve fizyolojik gereksinimlerini karşılama arayışında olmuştur. İşte insanlar arasındaki bağlar ve iletişim temelleri, bu temel ihtiyaçların ifade edilmesi ihtiyacı ile şekillenmiştir. İnsanlar, zamanla yaşamın sadece fizyolojik gereksinimlerden ibaret olmadığını; psikolojik, duygusal ve estetik olguların da hayati önem taşıdığını fark etmişlerdir. Bu farkındalık, bireyleri hem yaşamdan haz alma hem de daha tatmin edici ve mutlu bir varoluş sürdürme yollarını keşfetmeye itmiştir.

Bu süreç, insanların ortaya koyduğu ürünleri ve gündelik davranışlarını daha etkileyici bir biçimde ifade etme çabasıyla da kendini göstermiştir. Aynı estetik kaygı, dil kullanımına da etki etmiştir. Dil, bilgi aktarımının yanı sıra duyguların ve düşüncelerin estetik bir biçimde kullanılmasına olanak sağlayan bir araç hâline gelmiştir. İnsanlar, kendilerini etkileyici bir ifadeyle anlatabildiklerinde, iletişimin daha güzel ve kalıcı olabileceğini fark etmişlerdir.

Edebiyat, iletişime estetik bir boyut kazandıran, duygu, anlam ve güzelliği sanatsal bir biçimde ifade etme gayesinin ürünü olarak değerlendirilmiştir. Edebiyat, böylece hem insanların kendini ifade etme biçimi hem de toplumsal iletişimde derinlik ve zenginlik kazandıran bir alan olmuştur.

Edebiyat, yazılı kaynaklarda genellikle estetik haz yaratmayı hedefleyen ve düşünce ile duyguların etkileyici, özgün ve güzel bir biçimde ifade edilmesini esas alan bir anlatım biçimi olarak açıklanmaktadır. Dil sadece iletişim gayesiyle kullanılmadığı, aynı zamanda sanatsal bir değer taşıdığı alan olan edebiyat, bu yönüyle günlük konuşma dili ve düzyazıdan ayrılır. Bu nedenle edebiyat, kurmacayı ve estetik değeri ön plana çıkaran özgün bir ifade biçimi olarak değerlendirilmektedir (Menteşe vd., 2008).

Edebiyatın doğası üzerine yapılan tanımlar ve açıklamalar farklılık gösterse de, kavramı kesin bir sınır içine almak mümkün değildir. Edebiyatın değişmez ve nesnel ölçütlerle sınıflandırılabilceği görüşü gerçeği tam olarak yansıtmaz. Bu nedenle edebiyatı sabit ve evrensel bir kavram olarak değerlendirmek yanıltıcı olur. Edebiyat eserlerinin belirli ortak özelliklere sahip olduğu varsayımı da her zaman geçerli değildir. Dolayısıyla tek ve kesin bir edebiyat tanımı yapmak mümkün olmamakla birlikte, edebiyatın temel özelliklerini anlamaya yardımcı olacak ortak paydalar üzerinde durmak mümkündür (Eagleton, 2011).

Edebiyatın tanımlanmasında, tarihsel dönemler, düşünsel akımlar ve estetik yaklaşımlar belirleyici rol oynamıştır. Bu nedenle “edebiyat nedir?” sorusu sanatsal bir tartışmadan öte, kültürel, sosyolojik ve felsefi bir mesele olarak ele alınır. Kuramcılar arasında genel kabul gören iki temel özellik, edebiyatın doğasını anlamada kritik öneme sahiptir: gerçeğe ilişkin ilişkisi ve kurmaca niteliği.

Edebiyat, öncelikle insan yaşamını, toplumsal gerçekliği ve bireysel deneyimleri yansıtan bir sanat alanıdır. İnsanlar; hayatlarını, düşüncelerini ve duygularını estetik bir düzen içinde ifade etmeye çalıştıklarında, edebiyatın muhtevası kendini göstermektedir. Bu bakımdan edebiyat, gerçeğe dayalıdır; toplumsal ve bireysel yaşamdan beslenir ve onu estetik biçimde yeniden oluşturmuş olur. Edebi metinler, yalnızca dış dünyayı aktarmakla yetinmez; yazarın öznel bakış açısını, duygusal tepkilerini ve zihinsel sürecini de barındırır. Böylece edebiyat, yaşamın birebir yansıması değil, gerçeğin estetik bir yeniden oluşturulması hâline gelir.

Öte yandan, edebiyatın tamamen var olanı aktarmayan, kurmaca bir yapıya sahip olduğu da kabul edilmektedir. Edebi eserler ne sadece gerçekliğin kopyasıdır ne de tamamen hayal ürünüdür; her iki boyutu birleştiren yaratıcı bir özelliktedir. Yazarlar, gerçek hattan ilham alıp eserlerini oluştururken hayal gücünün ürünü olan öğeleri de dahil eder. Bu süreç, edebi eserlere kurmaca niteliği kazandırır; olaylar, kişiler ve durumlar yazarın estetik ve duygusal amaçları doğrultusunda yeniden ortaya koyulur. Dolayısıyla edebiyat, gerçekliği olduğu gibi anlatmaz; onu dönüştürür, yeniden üretir ve anlamlandırır.

Sonuç olarak edebiyat, kaynağını gerçekliklerden alırken kurmaca olma özelliğini de gerçekliklerden yola çıkarak kullanır. Bu çift yönlü yapı, edebiyatın hem yaşamla

bağını sürdürmesine hem de sanatsal özgünlüğe kavuşmasına imkân verir. Gerçek ile hayal, somut ile soyut arasında kurulan bu bağ, edebiyatı diğer ifade biçimlerinden ayıran temel nitelik olarak karşımıza çıkar. Edebiyat, sadece bir anlatım aracı değil, insanın kendini, dünyayı ve yaşamı estetik biçimde yeniden inşa etme çabasının en kuvvetli göstergelerindendir.

Edebiyat ile birey birbirini etkileyen ve insanlık var oldukça birlikte varlığını sürdürecektir iki kavramdır. Ancak bu etkileşim her toplumda ve her zaman diliminde aynı biçimde gerçekleşmez. Her toplum ve ulus, kendi özgün değerleri çerçevesinde edebi dilini oluşturmuş ve geliştirmiştir. Bu nedenle ulusal kültürlerin bir parçası olarak edebiyat da millîlik özelliği gösterir. Türk edebiyatı, kendi özgün üslubunu yaratmış ve bunu kaynaklarında yansıtmıştır. Bununla birlikte, tarih boyunca Türk edebiyatı, toplumdaki değişim ve önemli olaylar doğrultusunda değişiklikler göstermiştir. Bu farklılaşmalar düşünüldüğünde, Türk edebiyatının tarihsel bir sınıflandırması yapılabilir.

2.4.1. Türk Edebiyatının Tarihsel Dönemlerine Genel Bakış

Türk edebiyatı, geçmişten bugüne dil, kültür ve inanç özelliklerindeki değişimlerle ilişkili olarak farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuştur. Bu sınıflandırma, edebiyat eserlerinin biçim, içerik ve dil özelliklerindeki değişimleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Genel kabul gören üç temel dönem şunlardır: İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı, İslamiyet Etkisi Altındaki Türk Edebiyatı ve Batı Etkisi Altındaki Türk Edebiyatı.

2.4.1.1. İslamiyet Öncesi Türk Edebiyatı

Türklerin sözlü geleneklere dayanan edebiyat hayatı, İslamiyet öncesi dönemdeki durumunu ifade etmektedir. Bu dönemde eserler genellikle yazılı olarak değil, sözlü olarak nesillerden nesiller ulaştırılmıştır. Tercih edilen dil sade ve doğa ile iç içe bir özelliktedir. Önemli edebî türler arasında destanlar, ağıtlar, atasözleri ve lirik şiirler öne çıkar. Alp Er Tunga, Oğuz Kağan ve Göç Destanları, bu dönemin öne çıkan örnekleri arasında sayılabilir.

2.4.1.2. İslamiyet Etkisindeki Türk Edebiyatı

Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleriyle birlikte edebiyat, dinî ve tasavvufi etkiler altında şekillenmeye başlamıştır. Bu süreçte Arap ve Fars edebiyatının hem şekil hem de

içerik özellikleri Türk edebiyatına etki etmiştir. Özellikle 10. yüzyıldan itibaren görülen bu etkiler, edebiyatın iki ana kolda gelişmesine ortam oluşturmuştur: Divan Edebiyatı ve Halk Edebiyatı. Her iki edebiyat biçimi, farklı estetik anlayış ve işlevleriyle Türk kültürünün edebî mirasını zenginleştirmiştir.

2.4.1.3. Divan (Klasik) Edebiyatı

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra edebiyat, dini ve tasavvufi etkilerle şekillenmeye başlamıştır. Bu süreçte Arap ve Fars edebiyatının biçimsel ve içerik unsurları, Türk edebiyatına belirgin bir biçimde etki etmiştir. İslamiyet'in etkisiyle şekillenen edebiyat, genel olarak iki temel sahada gelişmiştir: Divan Edebiyatı ve Halk Edebiyatı.

Divan edebiyatı, Arap ve Fars edebiyatının estetik anlayışını ve biçim özelliklerini benimseyerek uzun bir dönem boyunca etkilisini sürdürmüştür. Özellikle 13. yüzyıldan bu yana belirginleşen bu edebiyat anlayışı, “sanat için sanat” anlayışı üzerine kuruludur. Bu dönemde eserlerde süslü bir dil, kalıplaşmış benzetmeler ve estetik kaygılar ön plana çıkar. Gazel, kaside, mesnevi ve rubai gibi türler, Divan edebiyatının temel biçimleri olarak karşımıza çıkarken, Fuzûlî, Bâkî, Nefî, Nâbî ve Şeyh Galip, dönemin en önemli temsilcileri olarak kabul edilmektedir.

Halk edebiyatı ise daha çok toplumun günlük hayatını, duygularını ve inançlarını yansıtan eserlerle varlığını sürdürmüştür. Bu alanda yazılı metinlerden çok sözlü ürünler öne çıkar; anonim nitelik taşır ve halkın ortak tecrübelerinden kaynağını alır. Halk edebiyatı, toplumun kültürel hafızasını koruma ve aktarma işlevi görerek Divan edebiyatından farklı olarak daha geniş bir nüfusa hitap etmiştir.

2.4.1.4. Halk Edebiyatı

Halk edebiyatı, toplumun günlük yaşam deneyimlerini, değerlerini ve duygularını doğrudan yansıtan bir edebiyat türü olarak kabul edilir. Bu edebiyat büyük ölçüde sözlü kültür geleneğine dayanır ve kuşaktan kuşağa aktarılır. Eserlerin anonim oluşu ve sade bir dil kullanımı, halk edebiyatının ayırt edici özellikleri arasında yer alır. Bu yönüyle halk edebiyatı, geniş kitlelerin kolayca anlayabileceği ve benimseyebileceği bir edebî ifade alanı sunar.

Halk edebiyatı farklı türlerde karşımıza çıkar. Anonim halk edebiyatı; mani, türkü, bilmece, ninni, masal ve destan gibi biçimlerden oluşur ve toplumsal hafızayı, tarihî olayları, değerleri ve ahlaki öğretileri aktarmayı amaçlar. Bu eserler hem bireysel yaratıcılığı hem de kolektif kültürel mirası yansıtır.

Bir diğer önemli kol ise Âşık edebiyatıdır. Genellikle saz eşliğinde icra edilen bu şiirler, âşıklar aracılığıyla hem kişisel duyguları hem de toplumsal eleştirileri ifade eder. Aşk, doğa sevgisi, vatan sevgisi ve sosyal adalet, bu edebiyatın öne çıkan temalarıdır. Âşık Veysel, Karacaoğlu ve Dadaloğlu, bu geleneğin en önemli temsilcilerindendir.

Halk edebiyatının bir diğer önemli alanı ise tekke ve tasavvuf edebiyatıdır. Bu alanda üretilen eserlerde daha çok dini ve manevi temalar işlenir. Tasavvuf edebiyatında, insanın içsel yolculuğu, aşkın manevi boyutu, Allah’a yaklaşma çabası ve ahlaki değerler ön plandadır. Yunus Emre ve Hacı Bektaş Veli, halk edebiyatı ile tasavvuf geleneğini birleştiren önemli şahsiyetlerdir.

Halk edebiyatı, estetik işlevinin yanı sıra toplumsal değerleri koruma ve kuşaktan kuşağa aktarma görevini de üstlenir. Sade dili ve doğrudan aktarım biçimi, bireylerin kendilerini ifade etmelerini kolaylaştırırken, kültürel mirasın devamını güvence altına alır. Bu özellikleriyle halk edebiyatı, Türk edebiyatının tarihsel sürekliliğini sağlayan ve toplumun kolektif kimliğini yansıtan temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

2.4.1.5. Batı Etkisindeki Türk Edebiyatı

19. yüzyıldan itibaren Batı kültürünün Osmanlı topraklarına girmesi ve modernleşme süreci, Türk edebiyatında da önemli değişiklikler yaratmıştır. Bu dönemde roman, hikâye ve tiyatro gibi yeni türler ortaya çıkmış, dilde sadeleşme ve halkın anlayabileceği bir üslup geliştirme çabaları ön plana çıkmıştır.

2.4.1.6. Tanzimat Dönemi (1860–1896)

Tanzimat edebiyatı, toplumsal sorunları ele almayı ve halkı bilinçlendirmeyi hedeflemiştir. Özgürlük, eşitlik, adalet ve vatan sevgisi temaları ön plana çıkmış, Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ahmet Mithat Efendi gibi isimler dönemin önemli temsilcileri olmuştur.

2.4.1.7. Servet-i Fünûn Dönemi (1896–1901)

Servet-i Fünûn edebiyatı, bireysel temaları ve estetik kaygıları ön plana çıkarmıştır. Ağır bir dil kullanılmış ve Batı edebiyatından alınan biçimsel öğeler benimsenmiştir. Tevfik Fikret, Cenap Şehabettin ve Halit Ziya Uşaklıgil bu dönemin öne çıkan yazarlarındandır.

2.4.1.8. Fecr-i Âti Dönemi (1909–1912)

Kısa ömürlü olan bu edebî hareket, bireysel sanat anlayışını savunmuş ve eserlerde özgün anlatım biçimlerini ön plana çıkarmıştır. Ahmet Haşım ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu dönemin dikkat çeken isimleridir.

2.4.1.9. Millî Edebiyat Dönemi (1911–1923)

Millî Edebiyat, millî kimlik ve dilde sadeleşme çabalarının ön planda olduğu bir dönemi temsil eder. Anadolu yaşamı, halk kültürü ve millî değerler eserlerin temel konularını oluşturmuştur. Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Halide Edib Adıvar ve Mehmet Emin Yurdakul dönemin başlıca yazarlarıdır.

2.4.1.10. Cumhuriyet Dönemi (1923–günümüz)

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı, modernleşme ve toplumsal dönüşümle birlikte çok yönlü bir gelişim göstermiştir. Dil devrimi ile birlikte eserlerde halkın anlayabileceği bir üslup benimsenmiş, bireysel ve toplumsal temalar farklı edebî akımlar çerçevesinde işlenmiştir. Nazım Hikmet, Yaşar Kemal, Orhan Kemal, Oğuz Atay, Yusuf Atılgan ve Orhan Pamuk bu dönemin önde gelen temsilcilerindendir.

Türk edebiyatı, tarih boyunca sözlü kültürden yazılı kültüre, doğu etkisinden batı etkisine ve dini temalardan bireysel anlatıma doğru sürekli bir dönüşüm göstermiştir. Her dönemin kendine özgü toplumsal ve kültürel koşulları, edebiyatın biçim ve içerik özelliklerini belirlemiş, böylece Türk edebiyatı hem süreklilik hem de değişim açısından dinamik bir yapı kazanmıştır.

Bu çalışmanın konusunu daha iyi anlamlandırabilmek için Türk halk edebiyatını kapsamlı bir biçimde incelemek gereklidir. Halk edebiyatının tarihsel süreç içinde gelişen özellikleri ve üretildiği dönemin toplumsal, kültürel ve ekonomik bağlamı göz önünde bulundurulduğunda, bu edebiyat ürünlerinin eğitim sistemine, kültürel yaşama ve ders kitaplarındaki metinlere etkileri daha açık bir şekilde görülebilmektedir. Bu yaklaşım,

halk edebiyatı eserlerinin bireylerin kültürel, estetik ve zihinsel gelişimi üzerindeki rolünü değerlendirmek açısından da önemlidir.

Toplumun yaşadığı dönemlerin özelliklerini bilmek, halk edebiyatı ürünlerinin içerik ve işlev açısından değerlendirilmesini kolaylaştırır. Örneğin, destanlar ve maniler toplumun değerlerini, kahramanlık anlayışını ve sosyal normlarını aktarırken, masallar, bilmece ve ninniler bireylerin toplumsal öğrenme süreçlerine ve kişisel gelişimine katkıda bulunur. Bu eserler, geçmişin kültürel izlerini yansıtırken toplumsal hafızanın oluşmasına ve sonraki kuşaklara aktarılmasına da aracılık eder.

Halk edebiyatı ayrıca dönemin sosyal ve kültürel koşullarının edebî ürünlere nasıl yansıdığını anlamak için de önemli bir kaynaktır. Ekonomik ve toplumsal yapı, halk hikâyelerinin temalarını ve masallardaki karakter yapılarını doğrudan etkilemiş; şiirler ve türküler ise toplumun ortak duygularını, inançlarını ve estetik anlayışını yansıtarak kültürel bir bellek oluşturmuştur. Bu nedenle halk edebiyatı, hem edebî hem de kültürel değerlerin incelenmesinde kritik bir araç olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak, Türk halk edebiyatını detaylı bir şekilde incelemek, hem edebiyatın toplumsal ve kültürel boyutlarını anlamayı kolaylaştırmakta hem de dönemsel özelliklerin eğitim ve kültür üzerindeki etkilerini açıklığa kavuşturmaktadır. Bu nedenle halk edebiyatı, tez kapsamında ele alınacak temaların analiz edilmesi ve yorumlanması için vazgeçilmez bir referans noktasıdır.

Halk edebiyatını anlamak, onun ürünlerini incelemekle sınırlı değildir. Edebiyat ve halk bilimi kavramlarının birbirleriyle olan ilişkilerini de değerlendirmeyi gerektirir. Çünkü sosyal bir olguyu açıklamanın en sağlıklı yolu, onu bağlantılı olduğu diğer kavramlarla birlikte ele almaktır.

Bir topluluğun ortak değerleri, kültürel özellikleri ve paylaşım biçimleri etrafında birleşmiş bireyleri “halk” olarak nitelendirebiliriz. Bir topluluğun halk olarak kabul edilebilmesi, üyelerini bir araya getiren ortak özelliklere sahip olmasını gerektirir. Bu özelliklerin başında dil gelir. Dilin ürünü olarak ortaya çıkan edebiyat, bir topluluğun sanat anlayışını, yaşam biçimini, sosyal düzenini, günlük yaşamını, yemeklerini, giyim tarzını ve kültürel törenlerini yansıtan yazılı ve sözlü ürünleri içerir.

Halk bilimi, bir toplumu şekillendiren din, dil, düşünce yapısı, gelenek, görenek, spor, sanat, zanaat, müzik ve edebiyat gibi kültürel unsurları inceleyen ve bu unsurlar

arasındaki ilişkileri açıklamayı hedefleyen disiplinler arası bir bilim dalıdır. Halk bilimi, kültürel öğeleri bütüncül bir yaklaşımla ele aldığı için antropoloji, sosyoloji, tarih, dilbilim, psikoloji ve edebiyat gibi alanlarla etkileşim hâlinindedir.

Belirli bir toplumun maddi ve manevi kültürel öğelerini araştıran halk bilimi, bu unsurları derleyip sınıflandırır, analiz eder ve yorumlayarak toplumsal kültürün işleyişini bilimsel olarak ortaya koyar (Örnek, 2000). İnsan yaşamının doğumdan ölüme kadar süren tüm evrelerinde yer alan kültürel öğeleri sistematik biçimde inceleyen halk bilimi, kültür tarihini anlamlandırmak, halk kültürünün gelişim süreçlerini ve temel dinamiklerini ortaya koymak için çalışır. Farklı kültürler arasındaki benzerlik ve farklılıkları tespit ederek kültürel etkileşimleri analiz eden bu disiplin, bulgularını toplumsal faydaya sunma görevini de üstlenir. Bu yönüyle halk bilimi, kültürel mirasın korunmasına ve halkın kültürel bilinç kazanmasına katkıda bulunur (Artun, 2005).

Halk bilimi, 19. yüzyıl Avrupa'sında doğmuş bir disiplin olarak tanımlanabilir. Terimin oluşumu, İngiliz araştırmacı William Thoms'un "folk" (halk) ve "lore" (bilgi) kavramlarını birleştirmesiyle gerçekleşmiştir. Temel amacı, bir topluluğun gelenek ve göreneklerini sistematik olarak incelemektir.

Türk araştırmacılar da halk bilimine büyük ilgi göstermiştir. İlk dönem çalışmalarında, disiplinler arası yöntemler tam olarak uygulanmasa da ele alınan materyaller, günümüz halk bilimi çerçevesinde değerlendirilen unsurları içerir. Modern Türk halk biliminin öncülerinden Ziya Gökalp, bu alana özgü terminoloji geliştirerek "halkiyat" kavramını kullanmıştır. 1913 yılında Halka Doğru dergisinde yayımlanan "Halk Medeniyeti 1/Başlangıç" başlıklı makalesi, Türkiye'de halk biliminin bilimsel temellerini atmıştır.

Halk bilimi, yalnızca kültürel öğeleri tanımlamakla kalmaz; bu öğelerin toplum ve birey üzerindeki etkilerini de analiz eder. Böylece bir topluluğun kültürel değerlerinin, inanç sistemlerinin ve yaşam biçimlerinin geçmişten günümüze nasıl taşındığını ve zamanla nasıl değiştiğini anlamayı amaçlar. Kısaca halk bilimi, kültürel mirası koruma, çözümleme ve anlamlandırma işlevi gören disiplinler arası bir alandır.

Halk edebiyatı, halk bilimi ile iç içe geçmiş bir kavramdır. Ancak kapsayıcılık açısından değerlendirildiğinde halk bilimi, halk edebiyatını ve onun ürünlerini de içeren daha geniş bir alanı ifade eder. Halk edebiyatı, halkın estetik beklentilerini karşılamak

amacıyla sözlü olarak ortaya konan ve kendine özgü dil ve üslup özellikleri taşıyan bir edebiyat türüdür (Sakaoğlu, 1997).

Halk edebiyatı, kökeni ve gelişim süreçleri farklılık gösteren, anonim ve kolektif özelliklere sahip eserleri içerir. Bu eserler; efsaneler, menkıbeler, destanlar, masallar, halk hikâyeleri, atasözleri, fıkralar, türküler, bilmece, maniler, ninniler, ağıtlar ve köy-orta oyunları gibi temsillerden oluşur. Ayrıca meddah gösterileri, Karagöz ve ortaoyunu ile kukla tiyatrosu da halk edebiyatının unsurları arasında yer alır (Elçin, 2004).

Halk edebiyatı, bir toplumun kültürel ve estetik değerlerini yansıtan eserlerden oluşur; gelişimi büyük ölçüde sözlü geleneğe dayanır ve millî bir kimlik taşır. Bu eserler estetik işlevinin yanı sıra toplumun tarihî, sosyal ve kültürel yapısını anlamaya yardımcı olur. Türk halk edebiyatı ürünleri, geleneksel ortamın düşünsel yapısı ve Türk dilinin ifade biçimleri aracılığıyla halkın yaşam tarzı, değerleri ve dünya görüşünü etkin biçimde yansıtır.

Halk edebiyatı ürünleri çoğunlukla millî kimlik taşırken, bazıları evrensel değerler kazanarak farklı kültürler arasında da yer bulmuştur. İnsanların topluluklar hâlinde yaşaması ve farklı ulusların etkileşimde bulunması, kültürel öğelerin değişim ve benzerlik kazanmasını sağlamıştır. Böylece halk edebiyatı, yalnızca millî bir kimliği değil, insanlığın ortak kültürel mirasını da yansıtır ve estetik ile toplumsal işlevler üstlenir.

2.4.2. Halk Edebiyatı Ürünleri

Bir ulusun kültürel izlerini taşıyan eserler arasında en belirgin örnekler, sözlü geleneğe dayanan ve yazıya aktarılmış halk edebiyatı ürünleridir. Halk edebiyatı, oluşumu, gelişimi, türleri ve yaşama biçimi açısından özgün bir yapıya sahiptir. İçeriğinde samimiyet, duygusallık ve coşku barındıran bu ürünler, Türk halkının düşünce dünyası ve kültürel hafızası ile doğrudan ilişkilidir.

Halk edebiyatı eserleri, sözlü geleneğe dayanarak üretilmiş ve zamanla yazıya geçirilmiş ürünlerden oluşur. Bu eserlerin anonim niteliği, sözlü aktarım sürecinin bir sonucudur. Başlangıçta belirli bir yaratıcıya sahip olsa da kuşaktan kuşağa aktarım sırasında bireysel özellikler silinmiş ve eser toplumun ortak malı hâline gelmiştir (Görkem, 2009).

Geleneksellik, halk edebiyatının temel özelliklerinden biridir. Folklorik eserler, belirli kurallar çerçevesinde ortaya çıkar ve aktarılır. Sözlü kültür ortamında metinler zamanla yeniden üretilir ve farklı varyantlar kazanır (Sakaoğlu, 1985). Anlatıcı ve dinleyici etkisiyle eserler değişime uğrayarak yeni biçimlere kavuşur; bu süreç, halk edebiyatının dinamik ve yaşayan bir yapı olmasını sağlar.

Türk halk edebiyatı, tarihî süreç içinde farklı evrelerden geçerek günümüze ulaşmıştır. Yazılı kültürün başladığı 8. yüzyıla kadar sözlü gelenek, destan, efsane, mani, türkü ve masallar aracılığıyla kültürel mirası kuşaktan kuşağa aktarmıştır. İslamiyet'in kabulü, halk edebiyatını hem içerik hem biçim açısından etkilemiş ve tasavvufî öğeler ile ahlaki değerler ön plana çıkmıştır.

Halk edebiyatı ürünleri, millî kimliği en güçlü şekilde yansıtan eserlerdir. Türk halk edebiyatı, özgün bir sanat anlayışı, duygu ve düşünce dünyası ile halkın dilini, estetik beğenisini ve yaşam tarzını yansıtır. Divan, tasavvufî halk ve Âşık edebiyatı gibi alt disiplinlere ayrılmıştır; ancak bu ayrışma köklü bir kopuş değil, aynı kültürel kaynaktan beslenen farklı estetik biçimlerdir.

Anadolu'nun Türkler tarafından yurt edinilmesiyle kültürel etkileşim artmış ve halk edebiyatının gelişimine katkı sağlamıştır. Âşık edebiyatı, halk şiirinin sözlü geleneğine dayanır ve millî konuları, halkın duygularını, yaşam biçimini sade bir dil ile yansıtır. Zamanla halk edebiyatı, destan, masal, hikâye, türkü, mani, ninni, ağıt ve atasözleri gibi türlerle zenginleşmiş ve kültürel mirasın canlı bir taşıyıcısı hâline gelmiştir.

Türk halk edebiyatı ürünleri arasında; mâni, türkü, ninni, atasözü, deyim, masal, halk hikâyesi, destan, fıkra, ilahi, nefes, ağıt, meddah, Karagöz-Hacivat ve orta oyunu gibi eserler bulunur. Bu eserlerin özelliklerini bilmek ve korumak, kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlamada kritik öneme sahiptir.

2.4.2.1. Mani

Mani, "Anonim halk şiirinin en küçük nazım biçimi. Genellikle yedi heceli dizelerden kurulmuş tek dörtlükten ibarettir. Kafiye düzeni aaxa biçimindedir. Nadiren düzenin değiştiği olur. (Karataş, 2004: 304)" ve Türk halkının duygularını kısa ama etkili yollarla ifade etmesini sağlar. Sözlü kültür geleneği içinde kuşaktan kuşağa aktarılan bu dört mısralık halk edebiyatı ürünü, toplumun ortak duygularını ve sosyal yaşamını

yansıtan önemli bir kültürel göstergedir. Türk dilinin konuşulduğu bütün coğrafi bölgeler manilerin yayılma alanı olarak görülmektedir (Emeksiz, 2003: 4). Mani, Türk kültürünün değerlerini, inançlarını ve günlük yaşam alışkanlıklarını da içerir.

Manilerin ilk iki dizesi, genellikle “doldurma” dizeleri olarak adlandırılır ve yaşamla kurulan ilişkiyi ortaya koyar. “İlk iki mısra bir mâna ifade etmekten ziyade sonraki mısraların ‘kafiye-ayak’ bakımından bütünlüğünü ve musikisini temin maksadiyle tertip edilmektedir.” (Yağmurdereli, 1963: 5). Bu dizelerde, yeme-içme, giyim, inançlar, sevinç ve hüzn gibi kültürel unsurlara dair ipuçları bulunur. Mani türü, bu açıdan toplumsal değerlerin nesilden nesile aktarılmasında önemli bir araçtır. Şekil açısından maniler düz, kesik veya artı mani olarak sınıflandırılırken; içerik ve kullanım amacına göre sevda, iş, niyet, mektup gibi farklı kategorilere ayrılabilir. Genellikle yedili hece ölçüsüyle yazılan maniler, aaxa kafiye düzenine sahip olup ezgili bir biçimde söylenir.

Maniler, tarih boyunca iletişim aracı olarak da kullanılmıştır. Toplum, bu kısa ama etkili biçime sahip çıkarak onu korumuş ve sözlü kültürün önemli bir parçası hâline getirmiştir. Mani söyleme ustalığı, eğitimle değil çoğunlukla doğal olarak kazanılır; toplumsal yaşamın ve geleneklerin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Türkiye mani söyleme geleneği içerisinde mani söyleyen kişilere “manici” adı verilir (Yolcu, 2011: 108-109) Mani söyleyen bu kişiler, duygularını ve düşüncelerini yaratıcı bir biçimde ifade edebilme yetisine sahiptir. Geçmişten günümüze maniler; sevgiyi, hasreti, övgüyü ve bazen bedduayı dile getirirken, çoğu zaman doğrudan söylenemeyen duyguları incelikli ve eğlenceli bir üslupla aktarır. Özellikle sevgiyi ifade etmek için maniler, gizli ve dolaylı bir yol sunar.

Teknolojinin ilerlemesiyle birlikte bazı kültürel değerler gibi maniler de kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olsa da, güzellik ve anlam açısından değerli yapısı sayesinde varlığını sürdürmektedir. Mani, halkın deneyim ve birikimlerini kuşaktan kuşağa aktaran yaşayan bir kültürel miras ögesidir ve insan duygusu var oldukça varlığını korumaya devam edecektir.

2.4.2.2. Türkü

Türküler, halk edebiyatının önemli ürünlerinden biri olarak “Halkın ruh halini, derdini, neş’esini, zevkini, dünya görüşünü, inancını, karşılaştığı hadiseleri yansıtan; hece

ölçüsüyle, bir veya dört mısralı bentlere çoğu defa bağlantıların getirilmesiyle söylenen, manzum ve ezgili anonim ürünlerdir (Kaya, 1999: 132). Oluşturulduğu yörelerin değerlerini ve kültürel özelliklerini yansıtmaları bakımından Türk kültürü için büyük bir öneme sahiptir. Anonim halk şiiri geleneğinin bir parçası olan türküler, ezgileri sayesinde hem söyleyen hem de dinleyen için etkileyici ve çekici bir hâl almıştır. Bu özellik, türkülerinin zaman içinde hem yayılarak farklı bölgelerde benimsenmesini hem de kültürel hafızada kalıcı olmasını sağlamıştır.

Türküler, tarihsel olarak av, şölen ve tören gibi ritüellerde ozan, kam ve şaman gibi kişiler tarafından söylenen ezgili sözlerden köken alır. “Türkülerin doğuşunu ozanlık geleneğinin de doğuşunda etkili olan av, sığır, şölen gibi mitolojik törenlerde aramak gerekir. Çünkü o törenlerde ozan, kam, baksı, şaman gibi sanatçıların tören anında söyledikleri ölçülü ve ezgili sözler, türkünün ilk örnekleri olarak kabul edilebilir.” (Yakıcı, 2013: 70) Bu durum, türkülerin uzun tarihsel hafızaya sahip olduğunu gösterir. Türkler, sevinçlerini, kederlerini ve deneyimlerini türküler aracılığıyla hem kendi topluluklarına hem de sonraki kuşaklara aktarmıştır. Türküler, halkın duygu ve düşüncelerini sözlere ve ezgilere dönüştürerek kültürel belleği güçlendiren bir araç olmuştur.

Türküler, halkın tüm kesimleri tarafından üretilebilir; hem eğitimsiz bireyler hem de eğitim görmüş kişiler tarafından oluşturulabilir. Bu yönüyle, türkü hem toplumun ortak kültürel mirasını yansıtır hem de farklı sosyal grupları birleştirir. Ayrıca türküler, diğer halk edebiyatı türlerinin de yayılmasına katkıda bulunur; örneğin mâni, koşma ve gazel türleri zaman zaman “türkü” olarak adlandırılarak ezgilerle söylenmiştir.

Türküler, toplumsal değişim ve teknoloji ile birlikte gelişim göstermiştir. Kültürel bir ürün olarak türküler, toplumun yaşamıyla birlikte değişir; yeni unsurlar türkülere yansırken, unutilanlar kaybolur. Bu dinamik yapısı sayesinde türküler hem yerel ve millî hem de evrensel değerler taşıyabilir. İçeriklerinde yerel motifler ve kültürel öğeler bulundururken, evrensel insan temalarına da hitap eder.

Türküler, hem koşma, hem mani nazım şekilleriyle söylenebildikleri gibi iki, üç, beş dizeden oluşan bentlerle de söylenebilmektedir. Türküler hece ölçüsünün hemen her çeşidiyle meydana getirilebilmiştir (Albayrak, 2009: 142-159). Türkülerin toplumda bireylere doğru davranışları öğretmede, kültürel mirası aktarmada ve dil becerilerini

geliştirmede önemli bir rol oynar. Eğitimin bir parçası olarak kullanıldığında hem kültürel bilinci güçlendirir hem de öğrencilerin dil yetilerini destekler. Türküler, ezgili söyleyişleriyle hem millî bilinç kazandırır hem de evrensel değerlerin anlaşılmasına yardımcı olur; bu nedenle halk kültürünün en önemli taşlarından ve taşıyıcılarından biri olarak değerlendirilebilir.

2.4.2.3. Ninni

Halk edebiyatı ürünleri çocuklara küçük yaşlardan itibaren öğretilir ve onlara ilgili yetiler kazandırılır. Ninniler ise bu anlamda ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü anneler, çocuklarıyla kurdukları ilk duygusal bağları ninniler aracılığıyla oluşturur. Bu durum, çocukların doğduğu andan itibaren ninnilerle tanışmasını sağlar ve hem ritmik hafıza gelişimini hem de kültürel değerlerin bilinçaltına yerleşmesini destekler.

Ninniler genellikle annelerin bebeklerini uyutmak, sakinleştirmek veya küçük yaştaki çocuklara öğüt vermek amacıyla söylediği, ritmik ve ezgili halk edebiyatı ürünleridir. Belirli bir yazarı bulunmaz; yaratıcısı çoğunlukla Türk anneleridir. Kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılan ninnilerin her birinin kendine özgü bir melodisi vardır (Şapolyo, 1937:104).

Ninniler genellikle kısa, bir veya birkaç dördlükten oluşur ve mısralarının sonunda tekrar eden ifadeler yer alır “Ağlayan çocuğu susturmak veya uyutmak için hanımlar tarafından hususi bir nağme ile söylenen ve sonunda ‘Eee... Uyu yavrum uyu, Ninni yavrum ninni, Hû hû hû vs.’ bulunan; bazen bir, bazen de daha fazla bent/dördlüklerden meydana gelen manzumelerdir.” (Şimşek 1989: 18).

Çocuğun dil gelişimi açısından da ninniler önemlidir. Boratav’a (2014) göre ninni, çocuğa ana dilini kullanmayı öğreten ilk sözlü araçtır; dilin zenginliğini ve inceliğini erken yaşta tanıtır. Millî şuurun oluşumuna katkı sağlar. Bu nedenle ninniler hem kültürel aktarım hem de dil eğitimi açısından değerli halk edebiyatı ürünleridir.

Ninnilerin kısa, ezgili ve kolay uyarlanabilir yapısı onları masal, efsane ve destan gibi diğer edebi türlerle uyumlu hâle getirir. Çoğu ninniye ortaya çıkaran anneler herhangi bir edebi eğitim almamış olsa da eserlerde bilinçsiz şekilde söz sanatları gözlenebilir. Böylece ninniler, halkın doğal şiir yeteneğinin ortaya çıkardığı kültürel eserler olarak değerlendirilebilir (Şimşek, 2016). “Ağlayan çocuğu susturmak veya uyku saati gelen çocuğu uyutmak için anne kucağında, dizinde veya beşikte söylenen ezgilerdir.”

(Alptekin 1990: 63) Ninni için Anadolu'da; “nen/nenni çalmak”, “nen eylemek”, “nennilemek”, “laylay”, “elle”, “nenne”, “eldiği”, “leyley”, “ayya”, “nany”, “alay” vb. şekillerde ifadeler kullanılmıştır. Ninni için Kars'ta “lalay-nanay”, Erzincan ve Erzurum'da “elo” ifadesi kullanılır. Bu terim bazı yörelerde ise farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmaktadır. Muğla'da “küçük çocuk”, Isparta'da “oyuncak bebek” ve Malatya'da “gözbebeği” anlamında kullanılır (Çelebioğlu 1995: 13).

2.4.2.4. Atasözü

Atasözleri, halk edebiyatının en sık kullanılan ve günlük yaşamda yoğun biçimde başvurulan sözlü kültür ürünlerindendir. Bir toplumun deneyimlerini, gözlemlerini ve kültürel değerlerini yansıtan bu kısa ve özlü ifadeler, öğüt verici, rehberlik edici ve anonim niteliktedir (Yaman, 2025). “Atalarımızın yüzyıllar içindeki deneyim ve gözlemlerine dayalı düşüncelerini öğüt ya da yargı şeklinde nakleden, doğrulukları kesinlik kazanmış anonim, kısa ve özlü sözlerdir.” (Albayrak, 2009: 3).

Atasözleri, genellikle mecaz ve metaforlarla derin anlam kazanır ve toplumun ortak yaşam birikimlerini yeni nesillere aktarmada önemli bir rol oynar. Bu nedenle, sözlü olarak gelişmiş ve tarih boyunca kuşaktan kuşağa aktarılarak bugün yazılı hâle gelmişlerdir. Orhun Yazıtları'nda ilk örneklerine rastlanan atasözleri, toplumun tarihî hafızasının bir parçasıdır (Erşahin, 2005). Atasözü “ataların uzun denemelere, gözlemlere dayanan yargılarını, genel kural, bilgece düşünme ya da öğüt veren ve kalıplaşmış bir biçimi olan kamuca benimsenmiş kısa, özlü sözler” (Püsküllüoğlu, 1995: 7) olarak ifade edilmiştir.

Atasözlerinin en belirgin özelliklerinden biri, diğer halk edebiyatı ürünleriyle, özellikle deyimlerle yakın ilişkili olmalarıdır. Ancak atasözleri, mesaj veya öğüt içerirken, deyimler yalnızca bir durumu veya olayı anlatmak için kullanılır. Atasözleri, bir milletin dilinin gelişmişliğini ve kültürel değerlerini yansıtan araçlardır; bu nedenle korunmaları ve gelecek nesillere aktarılımları büyük önem taşır.

2.4.2.5. Deyimler

Deyimler, günlük yaşamda bir durumu veya olayı kısa ve etkili bir şekilde anlatmak amacıyla kullanılan, kelimelerin gerçek anlamlarının ötesinde mecaz anlamlar taşıyan kalıplaşmış söz öbekleridir (Güven, 2023). Deyimler, bireylerin duygu ve

düşüncelerini etkileyici ve estetik biçimde ifade etmelerini sağlayarak dilin anlatım gücünü artırır (Elçin, 2004).

Deyimler, halkın içinden çıkar ve bu nedenle millî bir değer taşır. Her bir deyim, dilin estetik yönünü yansıtan özgün bir ifade olarak kısa bir söz öbeğinde geniş bir anlam dünyasını kapsar (Aksoy, 1995). Atasözleri ile benzerlik taşısa da temel fark, deyimlerin nasihat içermemesi, yalnızca durumu veya olayı tarif etmesidir.

Deyimler de toplumun değişimiyle birlikte yenilenebilir. Yeni kavramlar ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda ortaya çıkan deyimler, halk tarafından benimsenip sözlüklerde yer alabilir. Örneğin, “kimyası bozulmak” veya “dügmeye basmak” gibi ifadeler, modern yaşamın ihtiyaçlarına göre oluşmuş yeni deyim örnekleridir (Güven, 2023).

Özetle deyimler, atasözleri gibi kültürel mirasın bir parçasıdır ve günlük yaşamın anlatım gücünü artırır. Eğitim sisteminde de bu deyimlerin kullanımı, dil becerisini geliştirme ve kültürel değerleri aktarma açısından önemlidir.

2.4.2.6. Masal

Halk edebiyatının en eski türlerinden biri olan masallar, yapısında olağanüstü unsurları barındıran anlatı metinleri olarak dikkat çeker. Geçmişten günümüze ulaşan bu anlatılar, biçimsel ve içerik bakımından gelişmelerinin yanı sıra aktarım süreçlerinin büyük bir bölümünü sözlü gelenek aracılığıyla sürdürmüştür. Bu yönüyle masallar, ait oldukları toplumun kültürel değerlerini ve yaşam biçimlerini yansıtmasının yanı sıra ilgili halkın tarihsel deneyimlerinden ve hayal gücünden de önemli izler taşır.

Masallar, nesir biçiminde söylenmiş, dini ya da büyüsel inançlardan ve toplumsal törelerden bağımsız anlatılardır. Tamamen hayal gücüne dayalı olan bu tür metinler, gerçeklikle doğrudan bir ilişki kurmaz ve aktardıkları olayları dinleyiciyi inandırma amacı gütmekten sunarlar. Kısa ve özlü bir anlatım yapısına sahip olmaları, onların halk edebiyatı içerisindeki özgün konumunu belirleyen temel özelliklerden biridir (Boratav, 2014).

Masallar, kahramanları arasında hayvanların ve doğaüstü varlıkların yer aldığı, olayların ise genellikle “masal ülkesi” olarak adlandırılan kurgusal bir mekânda geçtiği sözlü anlatım türlerindendir. Tamamen hayal ürünü olmalarına karşın, masallar

dinleyicilerini olayların gerçekliğine inandırma gücüne sahiptir. Bu özellikleriyle, hayal ve gerçek arasındaki sınırları ustalıkla harmanlayan bir anlatı geleneğini temsil ederler (Sakaoğlu, 1999).

Yukarıda ele alınan tanımlardan da anlaşılacağı üzere, masalları diğer edebî türlerden ayıran en temel özellik, kurgularında hayal gücüne dayalı unsurlara, özellikle de olağanüstü niteliklere sahip kahramanlara yer vermeleridir. Masal evreninde devler, cüceler, periler, cadılar, konuşan hayvanlar ve insanüstü güçlere sahip varlıklar sıklıkla karşımıza çıkar. Bu karakterlerin varlığı, masalın gerçeklikten uzak ancak kendi içinde tutarlı bir dünya kurmasını sağlar. Aynı şekilde, Kaf Dağı, Yedi Kat Yer Altı veya masal ülkesi gibi hayali mekânlar, bu anlatıların sınırlarını genişleterek dinleyiciyi gündelik yaşamın ötesinde bir hayal atmosferine taşır.

Bu olağanüstü unsurlar, masalları bir eğlence aracı olmaktan çıkarıp bireyin hayal gücünü besleyen, kültürel değerleri dolaylı biçimde aktaran ve toplumsal belleğin şekillenmesine katkıda bulunan anlatılar hâline getirir. Gerçeklikten kopuk gibi görünseler de, masalların asıl gücü bu hayal dünyasının içinde insana ve yaşama dair evrensel temaları işleyebilmesinden kaynaklanır. Bu yönüyle masallar, dinleyicide güçlü bir merak duygusu uyandırır, onun dikkatini kolaylıkla çeker ve anlatı boyunca ilgisini canlı tutar.

Masalların temel özellikleri incelendiğinde, bu türün en belirgin niteliğinin olağanüstü unsurları bünyesinde barındırması olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, masalların millî bir yapıya sahip olmaları da dikkat çeken önemli özelliklerinden biridir. Eğlendirici niteliklerinin yanı sıra evrensel değerler ve ahlaki mesajlar içermeleri, onları yalnızca birer anlatı olmaktan çıkarıp eğitici bir işlev kazandırmaktadır. Ancak bu evrensel mesajlar, masalın yapısına özgü hayali unsurlar aracılığıyla aktarılır ve söz konusu unsurlar, masalların millî kimliğini belirleyen temel öğelerden birini oluşturur. Bu yönüyle masallar, diğer halk edebiyatı ürünlerinde olduğu gibi, ait oldukları toplumun ortak kültürünü ve değerler dünyasını yansıtan bir ayna işlevi görür.

Elçin (2004) “masallar, insanlığın yaşam süreci boyunca doğa karşısında geliştirdiği ortak duygu ve düşünceleri konu edinen anlatılardır ve bununla birlikte, her toplumun kendi dilinde şekillenen bu anlatılar, içinde üretildikleri kültürün özelliklerini yansıtarak millî bir karakter kazanırlar.” İfadeleri ile konu ile ilgili tespitlerini ve

düşüncelerini dile getirmiştir. Masallarda görülen millî nitelik, diğer edebî türlerdeki benzer unsurlara kıyasla çok daha derin ve anlam yüklü bir özellik taşır. Diğer edebî ürünlerde millî olma durumu genellikle somut unsurlar üzerinden ifade edilir ve bu yönüyle geniş kitleler tarafından kolaylıkla anlaşılabilir. Oysa masallarda hayal gücüne ve kolektif bilinçaltına da sirayet etmiştir. Bu nedenle, masallardaki millî unsurların gerçek anlamı ve değeri, çoğunlukla o kültürün bireyleri tarafından kavranabilir; başka kültürler açısından ise bu semboller ve imajlar yüzeysel bir anlamda kalabilir. “Masal dediğimiz şey her milletin âyine-i devrandır. Bu aineye bakacak olursak hem eskilerin ibadetlerini, hem de kadim vakitlerimizin ahlâkını da görmüş oluruz.” (Kunos, 1925: 131).

Masalların kendine özgü bir anlatım biçimi de bulunmaktadır ve genellikle üç temel bölümden oluşur: dōşeme (giriş), gövde (gelişme) ve sonuç. Giriş bölümünde masallar bazen bir tekerleme veya basit bir kalıpla başlar; bu başlangıç genellikle masaldaki olayla doğrudan bağlantılı değildir. Gelişme bölümü, masalın ana olaylarının ve kahramanlarının etkileşimlerinin anlatıldığı kısımdır. Sonuç bölümünde ise sıklıkla bir tekerleme yer alır ve bu bölümde, “dua” olarak adlandırılan, masalı anlatanın dinleyicilere yönelik iyi dilekleri veya temennileri sunulur. Bu yapı, masalların hem sözlü geleneğe uygun hem de dinleyici üzerinde etkili bir anlatı biçimi olmasını sağlar (Arıcı, 2004). Tüm bu özellikler göz önünde bulundurulduğunda, masalların hem içerik hem de biçim açısından diğer halk edebiyatı ürünlerinden belirgin biçimde ayrıldığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte, masallar yalnızca farklılıklarıyla değil; eğitici işlevleri ve ait oldukları toplumun bireylerinin dil gelişimine sağladığı katkılar açısından da diğer halk edebiyatı unsurlarıyla ortak bir işlevi paylaşır. Bu yönüyle masallar, hem özgün anlatı yapıları hem de toplumsal ve kültürel işlevleri bakımından halk edebiyatının temel ve çok yönlü türlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

Masallar “anadili eğitimi ve öğretimi sürecinde diğer türlerden ayrı bir yere ve öneme sahiptir.” (Mert, 2012: 2). Masal, bir yandan çocuğun dil becerilerinin gelişimine katkı sağlarken, diğer yandan çocuğun hem millî hem de evrensel kültürel değerlere karşı bir farkındalık ve bilinç geliştirmesine imkân tanır (Karatay, 2007). “Çocukların dilimizin anlatım zenginliğini ve inceliğini tanımaları, düş ve düşünce evrenlerini genişletmeleri ve yaratıcılıklarını devindirmeleri için iyi seçilmiş masallara gereksinim vardır.” (Sever, 2000: 633). Kültürün aktarıcısı olarak kabul edilen dil ve onun bir yansıması olan halk

edebiyatı ürünlerinin en temel işlevlerinden biri, toplumun kültürel varlığını sürekli kılmak ve millî bir kimlik çerçevesinde yaşatmaktır. Masallar da diğer halk edebiyatı türleri gibi, topluma çeşitli açılardan katkıda bulunurken içinde bulundukları toplumun bireylerinin dil gelişimine de önemli ölçüde destek sağlarlar. Özellikle çocuklar açısından masallar, eğlendirici bir araç olmanın ötesinde, küçük yaşlardan itibaren toplumsal ve kültürel unsurlarla tanışmalarına, masalın sunduğu evrensel değerler aracılığıyla ahlaki eğitim almalarına ve kendi uluslarının dilini öğrenip geliştirmelerine olanak tanır. Bu yönüyle masallar, hem bireysel gelişim hem de toplumsal kültürel süreklilik açısından halk edebiyatının vazgeçilmez unsurlarından biri olarak değerlendirilebilir.

2.4.2.7. Halk Hikâyeleri

Halk hikâyeleri masal, destan ve efsane gibi anlatı temelli türlerle benzer biçimde olay örgüsüne dayanan; nazım ve nesir bölümlerinin bir arada kullanılmasıyla oluşan edebî metinlerdir. Bu türde, çoğu zaman gerçekte yaşandığı kabul edilen ya da yaşanması mümkün görülen olaylar konu edinilir. Toplumunu etkileyen veya ortak hafızada yer eden olayların halk hikâyelerine kaynaklık etmesi, onları en eski anlatı türlerinden biri olan destanlarla yakınlaştırmakla birlikte; olayların ele alınış biçiminin gerçekliğe daha fazla yaklaşması, halk hikâyelerini müstakil bir tür olarak belirleyen temel niteliklerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Halk hikâyesi, 16. yüzyıldan itibaren destanın yerini alarak kendi kurallarına sahip müstakil bir tür hâline gelmiştir (Boratav, 2014).

Milletin roman ihtiyacını karşılama işlevi gören bu eserler, özel bir üslupla gerçek ya da hayalî çeşitli olay ve maceraların sözlü olarak aktarılması veya yeniden anlatılması şeklinde ortaya çıkan ürünlerdir (Elçin, 2004).

Anadolu'ya destan geleneğiyle gelen halkın, bu yeni coğrafyanın tarihî ve topografik özelliklerine uyum sağlayarak destan motiflerini yeniden yorumladığı ve bu süreçte halk hikâyesi adı verilen yeni bir anlatı türünü oluşturduğu ifade edilmektedir. Bu dönüşümün bir sonucu olarak, başlangıçta “Dede Korkut” ve “Köroğlu” gibi destanî nitelikler taşıyan kahramanlık anlatıları ortaya çıkmış; ilerleyen dönemlerde ise gelişen hikâye geleneği doğrultusunda halk şairlerinin hayatlarını, kişiliklerini ve şiirlerini merkez alan yeni ve yaygın hikâyeler teşekkül etmiştir (Banarlı, 1998).

Yapılan tanımlar değerlendirildiğinde, halk hikâyelerinin ortaya çıkış nedenleri ve içerik özellikleri bakımından roman, destan ve diğer halk edebiyatı ürünleriyle çeşitli paralellikler gösterdiği söylenebilir. Bununla birlikte, zaman içerisinde bu benzerliklerden ayrılan özgün nitelikler kazanmış; böylece halk hikâyeleri, halk edebiyatı literatüründe müstakil bir tür olarak kendi yerini oluşturmuştur.

Halk hikâyeleri; nazım ve nesrin birlikte kullanılması, anlatıcı tarafından ezgi eşliğinde icra edilmesi, işlenen konuların toplumsal nitelik taşıması ve içerdiği unsurlarla toplum ve kültürün bir yansıması olması bakımından destanlarla benzerlik göstermektedir. Ancak anlatılarda yer alan hayalî öğeler göz önünde bulundurulduğunda, halk hikâyelerinde kahramanın karşılaştığı ve mücadele ettiği kişilerin gerçek hayatta rastlanabilecek nitelikler taşıması, bu türün daha gerçekçi bir yapı arz ettiğini ve toplumu daha doğrudan yansıttığını ortaya koymaktadır. (Boratav, 2014; Güvenç, 2022). Şekil özellikleri bakımından destanla benzer özellikler taşımasına rağmen halk hikâyeleri içerik olarak da toplumun dinamiklerini yansıtmaları bakımından daha gerçekçidir.

Kendisine en çok benzediği düşünülen destandan ayrılan bir diğer önemli özellik ise, günümüze ulaşan örnekler incelendiğinde açıkça görülmektedir: Her iki türde de kahramanlık ve aşk temaları işlenmiş olmakla birlikte, destanlar ağırlıklı olarak kahramanlık merkezli bir yapı sergilerken, halk hikâyelerinin büyük bir kısmı aşk temasını merkez alan bir kurguyla şekillenmiştir.

Halk hikâyelerinin Türkiye'deki tarihsel gelişimi incelendiğinde, başlangıç dönemlerinde bu anlatıların daha çok saray, köşk ve benzeri üst zümre çevrelerinde; anlatı kabiliyeti yüksek, belirli bir yetkinliğe sahip kişiler tarafından icra edilerek varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Ancak halk hikâyelerinin toplumun tüm kesimleriyle bütünleşmesi, kahvehanelerin açılması ve yaygınlaşmasıyla mümkün olmuş; böylece sözlü anlatı geleneği geniş halk kitlelerine ulaşarak ortak bir kültürel payda hâline gelmiştir. (Çobanoğlu, 2007; Düzgün, 2005). Günümüzde dahi toplumun üst tabakası dışında kalan erkeklerin önemli ölçüde vakit geçirdiği ve sosyal paylaşımında bulunduğu mekânlar olan kahvehanelerin yaygınlaşmasıyla birlikte, halk hikâyesi anlatıcıları da buralarda sanatlarını icra etmeye başlamıştır. Halk, bu durumu benimseyerek anlatıcıların bulunduğu zamanları özel günler olarak görmüş; onlara saygı göstermiş ve anlatıları

dikkatle dinlemiştir. Böylece halk hikâyeleri, toplumla daha yakın bir etkileşim kurarak geniş kitlelere ulaşmış ve kültürel varlığını devam ettirme imkânı bulmuştur.

Bahsedilen özellikler ve tarihsel gelişim bir arada değerlendirildiğinde, kaynağını doğrudan halktan alan ve varlığını sürdürmesini içine doğduğu topluma borçlu olan halk hikâyelerinin gerek yapısal nitelikleri gerekse taşıdığı kültürel unsurlar sayesinde halk edebiyatı ürünleri arasındaki yerini sağlam biçimde aldığı söylenebilir.

2.4.2.8. Destan

Bir toplumu derinden sarsan savaş, afet ve benzeri olayları konu alan; temelde gerçek bir vakaya dayanmakla birlikte kimi zaman olağanüstü unsurlara da yer veren sözlü edebiyat ürünleridir. Gelişimini sözlü olarak devam ettirmişlerdir ve ilk söyleyenleri belli değildir. Yani destanlar da halkın ortak anlayışının ürünüdür. Çok eski bir tarihe sahip olan destanlarla ilgili alan yazında birçok tanıma rastlayabiliriz:

Destan (epos), bir boy, ulus (kavim) veya millet hayatında tam estetik hüviyet kazanmamış eser sayılan efsanelerden sonra nazım şeklinde ortaya çıkan en eski halk edebiyatı mahsullerinden biri olarak tanımlar. Sözlü geleneğe bağlı bu anonim mahsuller, zaman ve mekân için-de cemiyetin iradesini ellerinde tutan ‘Kahraman-Bilge’ şahsiyetlerin menkıbevi ve hakikî hayatları etrafında teşekkül etmiş uzun, didaktik hikâyelerdir (Elçin, 2004: 72).

Destanlar, bir ulusun tüm varoluşunu; acılarını, sevinçlerini, keder ve heyecanlarını besleyen, onun duygu ve düşünce dünyasını şekillendiren temel unsurlar olarak görülür. Halkların “halk olma” sürecindeki mücadelelerini yansıtan işaretler taşımakta ve geçmiş ile gelecek arasındaki bağı canlı tutmaktadır. Bu yönleriyle destanlar, toplumların tarihsel süreçte taşıdığı canlı ve dinamik amaçların belirli hedefler doğrultusunda geleceğe aktarılmasında son derece önemli işlevlere sahip sözlü ya da yazılı belgelerdir (Sepetçioğlu, 1990: 7).

Destanlar, bir milletin kültürel birikimini gelecek kuşaklara aktaran temel taşıyıcı unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Yıldız & Bilişli, 2021: 112).

Yukarıda sunulan tanımlardan hareketle destanların, halk edebiyatının en eski ve en temel türlerinden biri olduğu açıktır. Bu anlatılar, bir milletin tarihsel gelişiminin, toplumsal yapısının ve kültürel birikiminin hem yansıtıcısı hem de taşıyıcısı

niteliğindedir. Destanlar, ait oldukları toplumun kolektif hafızasında iz bırakan kahramanları, önemli savaşları, doğal afetleri ve tarihsel dönemeçleri bünyesinde barındırırken; söz konusu unsurları yalnızca aktarmakla kalmayıp onları anlamlandıran, yorumlayan ve toplumsal bellekte kalıcı hâle getiren bir işlev üstlenir.

Destanların anlatım biçimi, modern roman ve hikâye türlerinden farklılık gösterir. Bu türlerde görülen ayrıntılı kurgu ve gerçekçi betimlemelerin aksine, destanlarda efsane, masal ve mitolojik anlatılara özgü hayalî öğeler önemli bir yer tutar. Bu durum, destanların tarihsel olayları nakleden metinler olmasının yanı sıra anlatıcıların hayal gücüyle zenginleşen, zaman içerisinde değişip dönüşebilen dinamik sözlü kültür ürünleri olduğunu göstermektedir. Kolektif hafızaya ait olayların aktarımı sırasında anlatıcıların kendi üsluplarını ve yorumlarını eklemeleri, destanların hem işitsel hem de estetik açıdan daha etkileyici bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır.

Sözlü kültür ortamında gelişen destan geleneği, bu esnek ve yaratıcı anlatım biçimi sayesinde kuşaktan kuşağa aktarılabilmiş; toplumun ortak değerlerini, inançlarını ve tarih bilincini canlı tutma işlevini yüzyıllar boyunca korumuştur. Bu yönüyle destanlar, hem toplumun geçmişine ışık tutan hem de kültürel sürekliliğin sağlanmasına katkıda bulunan vazgeçilmez edebî ve kültürel miras unsurları olarak değerlendirilmektedir.

Destanlar sadece geçmiş anlatmak ve unutulmamasını sağlamak gibi bir amaçla oluşturulan edebi ürünler değildir. Toplum tarafından uygun görülen davranışların yani değerlerin de aktarılmasına böylece sosyal yapının düzenlenmesine de olanak sağlar. Destanlar, bir toplumun kültürel yapısını, tarihsel birikimini ve sahip olduğu değerler sistemini yansıtan temel edebî ürünler arasında yer almaktadır. Özellikle Türk destan geleneğinde iyilik, yardımseverlik, kahramanlık, vatan sevgisi, cesaret, fedakârlık ve bayrak sevgisi gibi toplumsal ve millî nitelikli değerler, anlatıların kurgusal ve tematik yapısını belirleyen başlıca unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Yıldız & Bilişli, 2021). İçerisinde her ne kadar hayale dayalı kurgusal unsurlar barındırsa da destanların barındırdığı değerler toplumu bir arda tutan ve onun devamlılığını sağlayan temel unsurlardır. Bu yüzden kültürün ve milletin devamlılığı açısından destanların önemli bir görevi ve sorumluluğu vardır.

Bahsettiğimiz bu önem ve sorumluluğu destanın bünyesine işleyen ve ona kendinden de bir şeyler katarak halkın ortak ürünü olmasına yardımcı olan önemli bir

unsur da destan anlatıcılarıdır. Destancılar, destanları ezberleyerek, doğaçlama yoluyla veya kendi yorumlarını katarak sahneleyebilirler. Bu sanatçılar, destanları toplumun kolektif hafızasında canlı tutarken sözlü geleneğin sürekliliğini sağlayarak onu gelecek kuşaklara aktarma görevini de yerine getirirler (Akbulut, 2012; Karakaş, 2023; Koz, 1994). Genellikle anlatıcının kimliği belirsizdir; çoğu zaman meçhul bir ozan veya şaman niteliği taşır (Asker, 2018; Gelişli, 2023). Anlaşılabacağı üzere destan kadar destanı anlatan yani yeni nesillere aktaran kişiler de bu edebi ürünlerin varlığını sürdürmesinde ve toplumun bir arada kalmasında önem arz etmektedir. Onların topluma ya da olaylara bakış açıları hayal güçlerini, hayal güçleri de yazdıkları ya da söyledikleri destanları, destanlar da ait olduğu toplumun yapısını etkilemektedir.

Destanlar şekil özellikleri olarak da diğer halk edebiyatı ürünlerinden farklı bir yere sahiptir. Uzun yapıları ve kendilerine özgü ezgileriyle diğer koşma türlerinden ayrılır. Çoğu nazım türünde dörtlük sayısı sınırlı iken destanlar 4 ile 120 dörtlük arasında kaleme alınabilmektedir. Bu türde anlatma esastır; yani belirli bir olayın anlatılması ön plandadır. Destanlar, bir kahramanlık serüvenini ya da önemli bir olayı konu edinen, çoğunlukla 7, 8 veya 11'li hece ölçüsüyle yazılan koşma türleri arasında yer alır (Artun, 2008). Destanların kuşaktan kuşağa aktarılmasında ve varlığını sürdürmesinde bir dizi faktör etkili olmuştur. Bu faktörler arasında, destanların içerik özellikleri, anlatıcının rolü, ait olduğu toplumun bireylerinin katılımı, metinlerin uzunluğu ve bir ezgi eşliğinde icra edilmesi ön plana çıkmaktadır. Metinlerin uzun yapısı, anlatıcının olayları daha ayrıntılı ve rahat bir şekilde ifade edebilmesine imkân tanırken, anlatımın bir ezgi veya ritim eşliğinde gerçekleştirilmesi, destanlara hem estetik bir değer kazandırmakta hem de dinleyiciler ve okuyucular için çekiciliğini artırmaktadır. Bu durum, hem anlatıcı hem de dinleyici açısından etkileşimli ve katılımcı bir deneyim haline gelmesine katkıda bulunmaktadır. Böylece uzunluk ve müzikal anlatım, destanların toplumsal bellekte yer edinmesini, sevilmesini ve benimsenmesini destekleyen temel unsurlar arasında yer almaktadır.

2.4.2.9. Fıkra

Fıkralar, sözlü edebiyatın kısa, özlü, nükteli ve güldürücü türüdür (Elçin, 2004: 566). Fıkra, halk edebiyatı ürünleri arasında hem anlatan hem de dinleyen açısından en çok ilgi gören türlerden biri olarak öne çıkar. Dîvânü Lûgâti't-Türk'te küg kelimesiyle

ifade edilen fıkralar, sonradan hikâye, kıssa, nükte, mizah, lâife, nekre kelimeleri ifade edilmiştir (Güzel ve Torun, 2008:423). Kısa ve öz bir yapıya sahip olması, onun kolaylıkla aktarılabilmesini sağlarken, dinleyicinin dikkatini uzun süre canlı tutar ve sıkılmadan takip edilmesine imkân verir. Bunun yanı sıra fıkraların içerdiği mizahi öğeler, onları bilgilendirici, eğlendirici ve düşündürücü bir deneyim hâline getirir. Bu özellikleri sayesinde fıkralar, verilen mesajın anlaşılmasını desteklerken, dinleyicinin gülmesini ve keyif almasını da mümkün kılar. Böylece fıkra, hem toplumsal değerleri aktarmada hem de bireylerin duygusal ve zihinsel katılımını sağlamada etkili bir halk edebiyatı aracı olarak değerlendirilebilir.

Arapçadan Türkçeye geçmiş ve halk edebiyatında sevilen, sıkça kullanılan “fıkra” kavramı, Millî Eğitim Bakanlığı yayınlarından Örnekleriyle Türkçe Sözlük’te çeşitli anlamlarıyla tanımlanmaktadır. Buna göre fıkra, kısa ve özlü anlatımı olan, nükteli, güldürücü küçük hikâye, anekdot, kıssa; gazete ve dergilerde günlük konuları ele alıp yorumlayan kısa yazı türü; kanun maddelerinin kendi içlerinde satır başlarıyla ayrıldıkları ufak bölümlerden her biri; herhangi bir yazının satır başından öteki satır başına kadar devam eden ve kendi içinde anlamca bir bütünlük oluşturan bölümü, paragraf; omurga kemiği” anlamında kullanılmıştır. (Millî Eğitim Bakanlığı, Örnekleriyle Türkçe Sözlük :916). Farklı özellikler taşıyan türlerin karşılığı olarak kullanılan fıkra kavramının bu karşılıklardan bizim konumuza dahil olan ve incelemeye tabi tuttuğumuz ise kısa ve mizahi içeriğe sahip olanlardır.

Fıkra, gerçek yaşamla bağlantılı olayları ele alan ve belirli bir fikir çerçevesinde şekillenen bir edebiyat türü olarak tanımlanmaktadır. Bu türde, sosyal ve beşerî kusurlar, günlük yaşamda karşılaşılan çarpıklıklar, gülünç durumlar, tezatlar ve eski-yeni çatışmaları, ince bir mizah anlayışı, hikemî söyleyiş biçimi, keskin bir istihza ile güçlü bir tenkit üslûbu eşliğinde sunulur. Fıkralar, dramatik öğelerin belirgin şekilde öne çıktığı bir hikâye yapısı etrafında kurgulanır ve çoğunlukla belirli bir tipe bağlı karakterler aracılığıyla aktarılır. Bu özellikleriyle, nesir diliyle oluşturulmuş, küçük hacimli ve sözlü edebiyat kompozisyonları arasında yer alır (Yıldırım, 1998).

Fıkra türü, bünyesinde mizah, nükte, hiciv, tenkit ve alay unsurlarını barındıran; günlük yaşamdan hareketle ders veya hisse çıkarmayı amaçlayan, sözlü olarak aktarılan, kısa ve mensur nitelikteki hikâyeler olarak tanımlanabilir (Kaya, 2020).

Her ne amaçla kaleme alınırsa alınsın, fıkra olaylarının gerçek yaşama dayanması ve bu olaydan yola çıkarak bir hüküm ortaya konulması, fıkrayı üretenler hakkında çeşitli değerlendirmelerin yapılabilmesine imkân tanıyan temel bir özelliktir (Gökşen, 2017).

Tanımdan da anlaşılacağı üzere, fıkralarda ele alınan olaylar genellikle günlük yaşamla doğrudan ilişkilidir. Anlatan veya yazan kişi, vermek istediği mesajı, okuyucunun veya dinleyicinin kolayca bağ kurabileceği gündelik olayların içine yerleştirir. Bu süreçte, metne mizahi öğeler ve gülünç durumlar ekleyerek anlatının hem düşündürücü hem de eğlendirici bir nitelik kazanmasını sağlar. Fıkralar, nesir biçiminde kaleme alınır ve bu nesir, anlatının bütünlüğünü ve akıcılığını sağlayacak şekilde ustalıkla kurgulanmalıdır. Zira fıkralar, diğer halk edebiyatı ürünlerine kıyasla oldukça kısa metinlerdir; buna rağmen bir olayın etkili biçimde aktarılması, mesajın okuyucuda düşündürücü bir etki bırakacak şekilde sunulması ve bu sürecin mizah unsurlarıyla zenginleştirilmesi gerekir. Bu çok boyutlu hedefin gerçekleştirilmesi ise, metnin kompozisyon açısından titizlikle ve uyum içinde inşa edilmesine bağlıdır. Dolayısıyla fıkranın edebi değeri ve etkisi, anlatının kısa yapısı içerisinde düşünce, mizah ve biçimsel uyumun dengeli bir şekilde bir araya getirilmesiyle sağlanır.

Fıkralar, ele aldıkları konular açısından hem evrensel hem de ulusal boyutta mesajlar içerebilmektedir. Sosyal meseleleri konu alan veya günlük yaşamda karşılaşılan olaylardan esinlenen fıkralar, çoğu zaman bu olaylara eleştirel bir bakış açısı kazandırma işlevi de üstlenir. Fıkra insanlara kendilerini ifade etme imkânı sunarken dil ve anlatım becerilerini ustalıkla kullanma fırsatı da tanır. Bu özellikleri sayesinde fıkra, halkın ortak anlayışının bir yansıması olarak değerlendirilebilir ve kültürel belleğin önemli bir parçasını oluşturur. Dolayısıyla, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde etkileşim sağlayan fıkralar, kültürün aktarılmasında ve toplumsal eleştirinin ifade edilmesinde etkili bir araç olarak işlev görmektedir.

Türk kültüründe de fıkra türünün bahsettiğimiz bu özelliklerinin yansıtıldığı ve bizim de fıkrayı tanıyıp benim sememize sebep olan Nasrettin Hoca fıkralarının önemi büyüktür. Nasreddin Hoca, Türk halk felsefesinin simgesi ve doruk noktası olarak değerlendirilebilir; daha doğru bir ifadeyle, Türk düşünce geleneğinin en önemli bilgisi olarak kabul edilmektedir. Hoca, fıkra belleği aracılığıyla nesiller boyunca eleştirel düşüncenin temel yapılarını aktarırken, mizahın hoşgörülü evreni içinde öğrenmeyi ve

öğretmeyi sürdürmektedir (Özdemir, 2010). Bahsi geçen fıkra türünün tüm özelliklerinin en belirgin ve etkili örneklerini, özellikle Nasrettin Hoca fıkralarında görmek mümkündür. Bu fıkralar, küçük yaştan itibaren bireylerin dikkatini çekerek onları bu tür aracılığıyla kendilerini ifade etmeye yönlendirir. Bu nedenle hem Nasrettin Hoca fıkraları hem de türün diğer örnekleri, kültürel mirasımızı yeni nesillere aktarmak açısından korunmayı ve geliştirilmesi gereken bir öneme sahiptir. Hem yazılı hem de sözlü olarak varlığını sürdüren bu değerli halk edebiyatı ürünü, eğitim sistemi tarafından da çocuklara fark ettirilmeli ve benimsetilmelidir. Bu yaklaşım, kültürel mirasın korunması ve devamlılığının sağlanması açısından kritik öneme sahiptir. Söz konusu amaç, okullardaki ders kitaplarında fıkra örneklerine yer vererek, dinleme ve izleme etkinlikleri ile konuşma aktivitelerini bu tür örneklerle zenginleştirerek gerçekleştirilebilir. Böylece öğrenciler hem kültürel değerlerle tanışmakta hem de ifade ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirme fırsatı bulmaktadır.

2.4.2.10. İlahi

Türklerin İslamiyet'i kabul etmesi onların yaşamının her alanını etkilemiştir. Türklerin İslâmiyet'i kitleler hâlinde benimsemeleri, özellikle 9. yüzyıldan itibaren belirgin bir ivme kazanmıştır. Bu süreçle eş zamanlı olarak yaygınlık kazanan tasavvufî hareketler, Türklerin yalnızca inanç ve düşünce dünyasını değil, aynı zamanda sanatsal ve edebî üretimlerini de derinden etkilemiştir (Yaltırık, 2002). Türkler, İslamiyet'i benimsediğinde bu dinin daha geniş kitlelere ulaşması için çeşitli alanlarda aktif bir rol üstlenmişlerdir. İnançlarını ve düşüncelerini yayma sürecinde sözlü ve yazılı edebiyattan faydalanan Türkler, özellikle şiirin güçlü anlatım imkânlarını kullanarak İslam'ın mesajını etkili bir biçimde aktarmaya çalışmışlardır. Bu noktada, güzel ve etkileyici söyleyişin insanların gönüllerine hitap etmede önemli bir araç olduğu görülmektedir.

Şiirin yanı sıra musiki de bu süreçte büyük bir önem kazanmıştır. Duyguları derinden etkileyen ezgiler, dinî düşüncelerin daha kalıcı ve anlaşılır olmasına katkı sağlamıştır. Şiir ile musikinin bir araya gelmesi, dinî anlatımın etkisini artırmış ve bu birleşim sonucunda yeni edebî ve sanatsal ürünler ortaya çıkmıştır. Bu ürünlerin en dikkat çekici örneklerinden biri ise ilahilerdir. İlahiler, hem sözleri hem de melodileriyle İslamî değerlerin benimsenmesinde ve yayılmasında önemli bir görev üstlenmiştir.

İlahiler, estetik bir kaygıdan ziyade uhrevî duyguları ifade etmek ve bu duyguları başkalarıyla paylaşmak amacıyla kaleme alınan şiirlerin ezgiyle dile getirilmiş hâli olarak tanımlanabilir. Bu eserlerde temel amaç, sanat yapmaktan çok manevi hissiyatı yansıtmak ve dinî duyguları canlı tutmaktır. Bu nedenle kullanılan dil genellikle sade, anlaşılır ve içtendir.

İlahilerin söyleyiş bakımından kolay olması, geniş kitleler tarafından rahatlıkla öğrenilip dile getirilebilmesine imkân tanımıştır. Bunun yanında taşıdığı dinî ve ahlaki mesajlar, insanların gönül dünyasına hitap etmiş ve bu türün toplum içinde hızla yayılmasını sağlamıştır. Tüm bu özellikler sayesinde ilahiler, halk tarafından sevilmiş, benimsenmiş ve kuşaktan kuşağa aktararak kültürel ve dinî hayatın önemli bir parçası hâline gelmiştir.

2.4.2.11. Nefes

Nefes, hem Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde önemli bir yere sahip olan hem de edebî bir terim olarak kullanılan bir şiir türüdür. Bu tür, özellikle Alevi-Bektaşî şairleri tarafından kaleme alınmış ve başta âyin-i cemler olmak üzere çeşitli dinî ve sosyal toplantılarda kendine özgü bir ezgiyle okunmak üzere oluşturulmuştur. Dolayısıyla nefesler, yazılı metinler olmasıyla birlikte musikiyle bütünleşmiş sözlü ürünler olarak da değer taşımaktadır.

Biçim açısından genellikle koşmalara benzer şekilde dörtlükler hâlinde yazılan nefesler, sade ve anlaşılır bir dil kullanmalarıyla dikkat çeker. İçerik bakımından ise çoğunlukla tasavvufî düşünceler, Şîî inanç esasları ve tarikat öğretileri etrafında şekillenmiştir. Bunun yanı sıra bazı nefeslerde içtenlikli ve duygusal bir anlatımın hâkim olduğu, lirik özellikler taşıyan örnekler de görülmektedir. Bu yönleriyle nefesler hem inanç dünyasının yansıtıcısı hem de Alevi-Bektaşî edebiyatının önemli bir parçası olarak kabul edilmektedir.

Ortaya çıkışı ve gelişimi bakımından halkın duygu, düşünce ve inanç dünyasını yansıtan nefesler, sanat kaygısından çok öğretici ve aktarıcı bir işlev üstlenmiştir. Bu yönüyle nefes, hem halk edebiyatının temel özelliklerini taşıyan hem de dinî-tasavvufî muhtevasıyla kültürel belleğin oluşumuna katkı sağlayan bir ürün olarak değerlendirilmelidir.

Biçimsel açıdan dörtlükler hâlinde düzenlenmesi, sade ve anlaşılır bir dil kullanılması, nefeslerin halk edebiyatı geleneği içinde yer aldığını açıkça göstermektedir. Ayrıca bu şiirlerin âyin-i cemler ve çeşitli toplu ibadetlerde belirli ezgilerle okunması, söz ile musikinin birlikteliğini ortaya koyarak sözlü kültür geleneğinin sürekliliğini sağlamıştır. Nefeslerin ezgiyle icra edilmesi, metinlerin hafızada kalıcılığını artırmış ve kuşaktan kuşağa aktarılmasını mümkün kılmıştır.

İçerik bakımından nefeslerde tasavvufî düşünceler, Şîî inanç unsurları ve tarikat öğretileri ön plana çıkmaktadır. Bununla birlikte insan sevgisi, birlik ve dayanışma gibi evrensel değerlerin de sıklıkla işlendiği görülmektedir. Bu durum, nefeslerin yalnızca dinî bir metin olmanın ötesine geçerek toplumsal hayatı şekillendiren bir işlev üstlendiğini göstermektedir.

Sonuç olarak nefes, halk edebiyatının biçim ve içerik özelliklerini bünyesinde barındıran, Alevi-Bektaşî kültürünün taşıyıcısı konumunda olan ve Türk kültür tarihinin önemli unsurlarından biri olarak değerlendirilebilecek özgün bir edebî türdür. Sözlü gelenek içerisinde varlığını sürdürmesi ve kültürel hafızayı beslemesi bakımından nefesler, kültürümüzün korunması ve anlaşılması açısından büyük bir değer taşımaktadır.

2.4.2.12. Ağıt

Ağıtlar, halk edebiyatı ürünlerinin ve dolayısıyla kültürün en önemli öğelerindendir. Ölen kişilerin ardından duyulan üzüntünün ezgili bir söyleyiş ile dile getirildiği şiirlere ağıt adı verilmiştir. İnsanın, Allah tarafından kendisine takdir edilen ömrün çeşitli sebeplerle sona ermesi sonucunda ölüm olgusu vuku bulmakta ve birey bu dünyadaki varlığını sonlandırarak hayattan ayrılmaktadır. Ölümün gerçekleşmesiyle birlikte merhumun yakınları, yaşadıkları derin üzüntü karşısında çoğu zaman içlerinden geldiği gibi feryat ederek söyledikleri ağıt ve matem şiirleri aracılığıyla duygularını ifade etmektedir (Şengün, 2018). Sosyal bir varlık olan insanlar hayatlarının birlikte sürdürdükleri inanların yanından ve bu dünyadan ayrılmasından büyük üzüntü duyar. İnsanlar bu üzüntüyü de etrafındaki insanlarla paylaşarak azaltmaya çalışma gayesinden olacak ki içinden geçenleri dile getirmek için ağıtlar yakmaktadır.

Tarihe bakıldığında ağıtların geçmiş zamanlarda ölüm dışındaki olaylar için de oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Saguların bir devamı niteliğinde değerlendirilebilecek ağıtlar, başlangıçta yalnızca ölüm olayları sonrasında icra edilirken, tarihsel süreç

içerisinde konu bakımından genişlemiş; deprem, salgın hastalıklar ve vatan topraklarının işgali gibi toplumsal travmaları da kapsayan çok boyutlu bir anlatım alanına dönüşmüştür (Artun, 2004). Yapılan bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere toplumu derinden etkileyen birçok olayla alakalı ağıtlarla karşılaşabiliriz. Ama aslında bu olayların da temelinde ya da sonucunda ayrılıklar söz konusu olmuştur. Her ne kadar ortaya koyulan ağıtlar bu olaylardan duyulan üzüntüyü dile getirmek için oluşturulmuş olsa da bu üzüntülerin temel sebebi sevilen insanların yaşamdan ayrılıyor olmasıdır.

Ağıtlar, biçimsel özellikleri açısından değerlendirildiğinde, İslamiyet öncesi Türk edebiyatında görülen sagu geleneğinin tarihsel bir devamı niteliğinde ele alınabilir. Bu tür, çoğunlukla dörtlükler hâlinde yapılandırılmış olup kafiyeli ve ölçülü bir söyleyişe sahiptir. Ağıtların büyük bölümünün hece ölçüsüyle oluşturulmuş olması, bu ürünlerin halk edebiyatının temel karakteristiklerini taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Her ne kadar literatürde aruz ölçüsüyle söylenmiş bazı ağıt örneklerine rastlansa da, bu örneklerin sınırlı sayıda olması ve genel eğilimin hece ölçüsü yönünde yoğunlaşması, ağıtların halkın duygu dünyasına ve sözlü anlatım geleneğine dayalı bir tür olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra ağıtların, çoğu zaman ağlayarak ve ritmik bedensel hareketlerle (dövünme) icra edilmesi ve bu icranın genellikle kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi, türün toplumsal cinsiyet rolleri ve ritüel boyutuyla da yakından ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

İçerik bakımından ağıtlar, ölüm olgusunun doğurduğu ayrılık, kayıp ve yas duygularının sözlü ifade biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle bireysel bir acının dile getirilişi, toplumsal bir paylaşım ve dayanışma aracı olarak da değerlendirilmelidir. Ölüm sonrasında bir araya gelen bireyler, ağıtlar aracılığıyla yaşadıkları üzüntüyü ortak bir dil üzerinden ifade etme imkânı bulmakta; bu durum, yas sürecinin kolektif bir deneyime dönüşmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla ağıtlar, kültürün insanları bir arada tutma ve toplumsal bütünlüğü pekiştirme işlevine hizmet eden önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekilsel özellikleri, icra ortamı ve oluşturduğu ortak duygu dünyası dikkate alındığında ağıtlar, başta halk edebiyatının temel türlerinden biri olmak üzere, kültürel belleğin korunması ve kuşaklar arası aktarımın sağlanması açısından da önemli bir işleve sahiptir. Bu yönleriyle ağıtlar, toplumsal değerleri, inançları ve duygusal deneyimleri

yansıtan kültürel bir pratik olarak Türk kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilebilir.

2.4.2.13. Meddah

Meddah sözcüğü, Arapça kökenli olup “methetmek” fiilinden türemiştir ve “öven” ya da “methedici” anlamlarında kullanılmaktadır (Nutku, 1997). Kelimenin, peygamber efendimizi ve onun soyundan gelenleri seven ve bu sevgisini anlatan kişiler için kullanıldığı bilinmektedir (Durmaz, 2017). Dolayısıyla meddahlık, yalnızca Türk kültürüne özgü bir gelenek olarak kabul edilmemelidir. Aslında, bu geleneğin kökleri, Arap kültüründe de farklı adlarla anılsa da benzer bir biçimde yer bulmuştur. Hem Türkler hem de Araplar, sözlü anlatı geleneğini çok eski zamanlardan beri yaşatmış ve bu gelenek zamanla toplumların kültürel kimliğinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Meddahlar, halkın günlük yaşamını, toplumsal olayları, karakterleri ve ahlaki değerleri mizahi bir dille, eğlenceli bir biçimde anlatan sanatçılar olarak hem eğlendirici hem de öğretici bir işlev üstlenmişlerdir. Bu geleneğin, farklı kültürlerde farklı biçimlerde karşımıza çıkmasının, sözlü kültürün evrenselliğini ve insanlık tarihindeki uzun geçmişini gözler önüne serdiğini söyleyebiliriz. Dolayısıyla, meddahların geçmişi sadece Türk topraklarıyla sınırlı kalmaz, Arap dünyasında da benzer anlatı biçimleri ve gelenekleriyle yer bulmuş bir kültürel birikimdir.

Meddah hikâyeleri, Türk edebiyatında kökleri oldukça eskilere uzanan halk hikâyelerinin bir devamı niteliğinde ortaya çıkmıştır. Halk hikâyeleri, sözlü edebiyat geleneğimizin önemli bir parçası olarak, ozanlar tarafından kopuz eşliğinde dile getirilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan anlatılardır. Bu anlatılar, halkın yaşamını, değerlerini, inançlarını ve duygularını yansıtan önemli kültürel ürünlerdir. Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle birlikte meddahlık geleneğiyle tanışmaları, sözlü anlatım geleneğinde yeni bir dönemin başlamasına zemin hazırlamıştır. Ancak bu yeni gelenek, halk hikâyelerinden tamamen kopuk bir yapı sergilememiştir. Aksine hem halk hikâyeleri hem de meddahlık geleneği, kaynağını doğrudan halktan alması bakımından birbirine oldukça yakın özellikler taşımaktadır. Her iki anlatı türü de toplumun ortak hafızasını, gündelik hayatını ve ahlaki değerlerini yansıtırken dinleyiciyle doğrudan iletişim kurmayı amaçlamıştır. Bu benzerliklere rağmen, biri diğerrinin yerini almamış; tam tersine, her iki gelenek de kendi

alanlarında varlığını sürdürerek kültürel zenginliği artırmıştır. Bu durum, Türk sözlü edebiyatının çeşitliliğini ve sürekliliğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

İki gelenek arasındaki temel farklardan biri, anlatıların icra edildiği mekânlar ve hedef kitlelerdir. Meddahlar, daha çok şehir ortamlarında, kahvehaneler gibi halkın toplu hâlde bulunduğu mekânlarda hikâyelerini anlatmışlardır (Kabaklı, 1967). Ozanlar ise anlatılarını genellikle kırsal alanlarda, köylerde ve daha dar topluluklar içinde dile getirmiştir. Bu mekânsal ve sosyal ayrım, her iki geleneğin farklı koşullar altında gelişmesine olanak tanımış, ancak özünde aynı kültürel kaynaktan beslenmelerini engellememiştir. Böylece meddahlık ve halk hikâyeciliği, Türk edebiyatında birbirini tamamlayan iki önemli sözlü anlatı geleneği olarak varlığını devam ettirmiştir.

Meddah geleneğinde aktarılan anlatılar incelendiğinde, bu hikâyelerin oldukça zengin ve çok yönlü bir kültürel birikimden beslendiği görülmektedir. Meddahlar, anlatılarını oluştururken İslami konuları önemli bir kaynak olarak kullanmış; dini öğütler, ahlaki değerler ve ibret verici olaylar hikâyelerin merkezinde yer almıştır. Bunun yanı sıra, Türklerin İslamiyet öncesine uzanan inançları, gelenekleri ve yaşam biçimleri de bu anlatılara yansımış, böylece geçmişle bugün arasında güçlü bir bağ kurulmuştur.

Ayrıca destanlar, meddah anlatılarının bir diğer önemli beslenme kaynağını oluşturmuştur. Kahramanlık hikâyeleri, olağanüstü olaylar ve ideal insan tipleri, meddahların anlattığı hikâyelerde sıkça karşımıza çıkmıştır. Bu unsurlar, dinleyicinin ilgisini canlı tutarken toplumsal değerlerin ve ortak kültürel hafızanın aktarılmasına da katkı sağlamıştır. Tüm bu özellikler göz önüne alındığında, meddah geleneğinin hem İslami hem de Türk kültürüne ait unsurları harmanlayan, köklü ve zengin bir anlatı geleneği olduğu söylenebilir.

Meddahların hikâyelerini anlattıkları mekânlar, bu geleneğin toplum tarafından benimsenmesi ve kuşaktan kuşağa aktarılabilmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Anlatıların icra edildiği ortamlar, meddah ile dinleyici arasındaki etkileşimi güçlendirmiş ve geleneğin canlılığını korumasına katkı sağlamıştır. Meddah gösterilerinin gerçekleştirildiği en yaygın ve bilinen mekânlar arasında kahvehaneler ve kiraathaneler öne çıkmaktadır (Sekmen, 2008). Bu mekânlar, toplumsal yaşamın merkezinde yer alması sebebiyle meddahlık geleneği için oldukça elverişli ortamlar sunmuştur.

Kahvehaneler, insanların boş zamanlarını değerlendirmek, sohbet etmek ve eğlenmek amacıyla bir araya geldikleri sosyal alanlar olmuştur. Bu durum, meddahlar için ayrıca özel bir sahne ya da mekân oluşturma gereğini ortadan kaldırmış; hazır ve sürekli bir dinleyici kitlesi sağlamıştır. Meddahlar, bu ortamlarda hikâyelerini anlatarak hem dinleyicileri eğlendirmiş hem de kültürel ve ahlaki değerleri aktarma imkânı bulmuştur. Dolayısıyla kahvehaneler ve kiraathaneler, meddahlık geleneğinin yaygınlaşmasında ve uzun süre varlığını sürdürmesinde önemli bir işlev üstlenmiş, bu geleneğin kültürümüz içinde kökleşmesine katkı sağlamıştır. Her ne kadar kahvehaneler meddahlık için sıkça tercih edilen mekanlar olarak bilinse de bu gelenek sadece bu mekanlarla sınırlı kalmamış farklı farklı ortamlarda ve mekanlarda da sergilenmiştir.

Meddahlık geleneğini icra eden meddahlar, kültürümüzün önemli temsilcileri olarak üzerinde durulması gereken ve toplumsal yapımızdan derin izler taşıyan kişilerdir. Meddahlar, genellikle halkın içinden çıkan, yaşadıkları çevreyi yakından tanıyan ve toplumun gündelik hayatına hâkim bireylerdir. Bu özellikleri sayesinde anlattıkları hikâyelerde halkın dili, davranışları, gelenekleri ve yaşam tarzı gerçekçi bir biçimde yansıtılmıştır. Meddahların giyim kuşamları da bulundukları dönemin ve toplumun izlerini taşımış, böylece anlatıcı ile dinleyici arasında doğal bir bağ kurulmuştur.

Bununla birlikte, meddahları diğer anlatıcılardan ayıran ve bu gelenekle özdeşleşmiş bazı sembolik unsurlar da bulunmaktadır. Neredeyse tüm meddahların yanında taşıdığı mendil ve sopa, meddahlık geleneğinin vazgeçilmez unsurları olarak dikkat çekmektedir. Mendil, hikâye sırasında farklı karakterleri canlandırmak, duyguları yansıtmak ya da çeşitli nesneleri temsil etmek amacıyla kullanılırken; sopa ise kimi zaman bir aksesuar, kimi zaman da anlatının ritmini ve vurgusunu güçlendiren bir araç işlevi görmüştür. Bu basit ancak anlam yüklü unsurlar, meddahın anlatım gücünü artırmış ve anlatının görsel etkisini zenginleştirmiştir. Böylece meddahlar, sınırlı araçlarla zengin ve etkileyici bir anlatı sunarak kültürel mirasımızın önemli bir parçasını oluşturmuşlardır.

Tüm bu özellikler birlikte değerlendirildiğinde, meddahlık geleneğinin her ne kadar tek kişi tarafından icra edilen bir canlandırma biçimi olsa da günümüz tiyatro sanatının temelini oluşturan önemli bir anlatım ve gösteri sanatı olduğu söylenebilir. Meddah, tek başına sahnede yer almasına rağmen farklı karakterleri canlandırması, ses tonunu ve beden dilini etkili bir biçimde kullanmasıyla dramatik anlatımın pek çok

unsurunu bünyesinde barındırmıştır. Bu yönüyle meddahlık, modern tiyatronun anlatı, oyunculuk ve seyirciyle etkileşim gibi temel özelliklerine zemin hazırlayan bir gelenek olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte meddahlık, yalnızca bir sahne sanatı olmanın ötesinde, ortaya çıktığı ve geliştiği toplumun yaşam biçimini, değer yargılarını, inançlarını ve gündelik ilişkilerini yansıtan güçlü bir kültürel aktarım aracıdır. Halkın içinden doğması ve halk için icra edilmesi, bu geleneğin Türk halk edebiyatı içerisinde önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. Taşıdığı yoğun toplumsal ve kültürel izler sayesinde meddahlık geleneği hem sözlü edebiyatımızın hem de kültürel mirasımızın vazgeçilmez unsurlarından biri olarak geçmişten günümüze değerini korumuştur.

2.4.2.14. Karagöz – Hacivat

Karagöz ve Hacivat, Türk kültürel mirasının en eski, en köklü ve en eğlenceli unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir. Geleneksel Türk tiyatrosu içerisinde önemli bir yere sahip olan bu sanat dalı, gölge oyunu tekniğine dayanmaktadır. “Karagöz, şeffaflaştırılmış (cam deri tabir edilen) deriden yapılan tasvir olarak adlandırılan insan, hayvan veya eşya şekillerinin çubuklar yardımı ile oynatılması sırasında arkadan verilen ışıkla beyaz perde üzerine yansıtılması temeline dayanan gölge oyununun adıdır. (Özçörekçi, 2008, s.15).” Bu süreçte, karakterlerin tüm fiziksel hareketleri, jest ve mimikleri, oyunu icra eden sanatçı tarafından sağlanmaktadır.

Ayrıca oyundaki tüm karakterlerin seslendirilmesi de yine aynı kişi tarafından gerçekleştirilmekte; bu durum, sanatçının hem teknik beceri hem de sözlü anlatım yetkinliği açısından çok yönlü bir ustalık sergilemesini gerektirmektedir. Bu özellikleriyle Karagöz ve Hacivat, yalnızca bir eğlence aracı olmanın ötesinde, sözlü kültürün, mizah anlayışının ve toplumsal eleştirinin kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan önemli bir kültürel ifade biçimi olarak değerlendirilmektedir.

Karagöz ve Hacivat’ın tarihsel birer şahsiyet olarak gerçekten var olup olmadıklarına dair kesin ve doğrulanabilir bulgular mevcut değildir (And, 1985). Ayrıca, bu kişilerin gerçekten yaşamış olmaları durumunda dahi, toplumsal düzeyde kalıcı ve belirgin izler bırakan figürler olmadıkları yönünde değerlendirmeler yapılmaktadır. Muhtemelen yalnızca yaşadıkları çevrede tanınan bu kişilerin kendi aralarında geçen gündelik diyaloglar, gölge oyunu geleneğine aktarılmasıyla birlikte daha geniş kitlelere

ulaşma imkânı bulmuştur. Bu sözlü anlatımların sahne sanatına dönüştürülmesi, Karagöz ve Hacivat karakterlerinin özgün kimlikler kazanmasını sağlamış; zamanla bu karakterler toplumun farklı kesimlerini temsil eden tipler hâline gelmiştir. Böylece başlangıçta yerel ve sınırlı bir çevreyle ilişkili olan bu figürler, gölge oyunu aracılığıyla yaygın bir tanınırlık elde etmiş ve Türk kültürünün ortak hafızasında kalıcı bir yer edinerek kültürel mirasın önemli unsurları arasına dâhil olmuşlardır.

Bu oyunlarda, toplumsal yaşamın farklı tipleri ve kültürel görünümleri yansıtılırken; çarpık durumlar, bozulmuş ilişkiler, yozlaşmış sistemler ve yaygınlaşan olumsuzluklar abartı ve saçmalık boyutuna taşınarak karikatürize edilmektedir. Böylece toplumsal eleştiri ile güldürü unsurları bir arada kullanılarak izleyiciye sunulmaktadır (Arda, 2016). İçerisinde güçlü bir mizah unsurunu barındırması, kukla oynatıcılarına toplumsal meseleler hakkında düşüncelerini ve eleştirilerini dolaylı bir anlatım yoluyla izleyiciyle paylaşma imkânı sunmuştur. Mizahın sağladığı bu anlatım kolaylığı sayesinde, dönemin sosyal yapısı, gelenekleri, insan ilişkileri ve toplumsal aksaklıkları sahneye taşınabilmiş; eleştirel söylemler sertlikten uzak, anlaşılır ve etkili bir biçimde aktarılabilmiştir.

Bu durum izleyiciler açısından değerlendirildiğinde ise Karagöz ve Hacivat oyunları, yalnızca eğlence amaçlı bir gösteri olmanın ötesine geçerek eğitici bir işleve de sahip olmuştur. İzleyiciler, bir yandan oyunun mizahi yönüyle eğlenirken, diğer yandan toplumda var olan sorunları, yanlış davranışları ve bilinmesi gereken toplumsal değerleri fark etme olanağı bulmuşlardır. Bu yönüyle gölge oyunu, hem eleştirel düşüncenin gelişmesine katkı sağlayan hem de toplumsal farkındalığı artıran önemli bir kültürel anlatım aracı olarak değerlendirilmektedir.

Akıllı, eğitimli ve dili ustalıkla kullanan bir karakter olarak tasvir edilen Hacivat ile okumamış, halktan ve saf bir kişilik özelliği sergileyen Karagöz'n başrolde yer aldığı bu gölge oyunu, özellikle toplumsal düzeni eleştiren yapısı nedeniyle tarihsel süreçte çeşitli kısıtlamalara maruz kalmıştır. Oyunlarda yer alan hiciv, taşlama ve dolaylı eleştiriler, dönemin yönetim anlayışı tarafından zaman zaman sakıncalı görülmüş; bu durum, Karagöz ve Hacivat geleneğinin serbestçe gelişimini engelleyen önemli etkenlerden biri olmuştur. Devlet yönetimi tarafından uygulanan bu sınırlamalar, gölge

oyununun hem içerik hem de sahnelenme açısından dar bir çerçevede kalmasına yol açmıştır.

Bununla birlikte, teknolojik gelişmelerin hız kazanması ve televizyonun yaygınlaşmasıyla birlikte halkın eğlence anlayışında belirgin bir dönüşüm yaşanmıştır. Geleneksel sahne sanatlarına olan ilginin azalması, Karagöz ve Hacivat oyunlarının izleyici kitlesini giderek daraltmış ve bu kültürel mirasın gündelik yaşam içindeki görünürlüğünü azaltmıştır. Ayrıca batılılaşma sürecinin etkisiyle doğaçlamaya dayalı geleneksel tiyatro anlayışının yerini, yazılı metinlere bağlı modern tiyatro biçimlerinin alması, Karagöz ve Hacivat geleneğinin sürekliliğini olumsuz yönde etkilemiştir.

Tüm bu etkenler bir araya geldiğinde, Türk kültürünün önemli unsurlarından biri olan bu gölge oyunu geleneği zamanla işlevini yitirmeye başlamış ve yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum, geleneksel kültürel değerlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması açısından Karagöz ve Hacivat'ın yeniden değerlendirilmesi ve yaşatılmasına yönelik çalışmaların önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Kültürümüzün önemli bir unsuru olarak değerlendirilen Karagöz ve Hacivat gölge oyununun, yalnızca izleyicileri bir araya getiriyor olması bile, bu sanat eserinin toplumsal açıdan değerli ve faydalı bir edebî ürün olduğunu göstermektedir. İnsanları ortak bir mekânda buluşturması, sosyal etkileşimi artırması ve paylaşılan deneyimler aracılığıyla toplumsal bağları güçlendirmesi, oyunun kültürel ve eğitsel işlevini ortaya koyan önemli bir özelliktir.

Günümüzde bu gelenek, modern yaşam ve teknolojinin etkisiyle yok olmaya yüz tutmuş olsa da Türk kültüründe yaşatılması yönünde çeşitli çabalar sürdürülmektedir. Özellikle okullarda kullanılan Türkçe ders kitaplarında Karagöz ve Hacivat diyaloglarına yer verilmekte; öğretmenlerin rehberliğinde öğrenciler de bu diyalogları canlandırmaya teşvik edilmektedir. Bu uygulama, hem öğrencilerin geleneksel tiyatroyla tanışmasını sağlamakta hem de sözlü kültürün ve mizah anlayışının gelecek kuşaklara aktarılmasına katkıda bulunmaktadır. Böylece, gölge oyunu bir eğlence aracı olmasıyla birlikte kültürel mirasın korunması ve eğitsel amaçlarla değerlendirilmesi açısından da önemini korumaktadır.

2.4.2.15. Orta Oyunu

Orta oyunu, izleyicilerin çevrelediği bir alanda, yani halkın doğrudan gözleri önünde sergilenen geleneksel bir sahne sanatıdır. Bu yönüyle seyirci ile oyun arasındaki mesafenin en aza indirildiği, karşılıklı etkileşime dayalı bir yapıya sahiptir. Söz konusu özellik, orta oyununu Karagöz ve Hacivat geleneğiyle aynı çizgide buluşturmakta; her iki türde de halk kültürünün doğrudan yansıtılması ve izleyicinin oyunun doğal bir parçası hâline gelmesi dikkat çekmektedir.

Bununla birlikte orta oyunu, Karagöz ve Hacivat'tan önemli bir noktada ayrılmaktadır. Karagöz oyununda karakterler gölge figürleri aracılığıyla canlandırılırken, orta oyununda sahnedeki kişiler gerçek oyunculardır. Bu durum, oyunun anlatım gücünü artırmakta ve doğaçlamaya dayalı performansın daha belirgin biçimde ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla orta oyunu, hem geleneksel Türk tiyatrosunun temel unsurlarını bünyesinde barındıran hem de canlı oyuncular aracılığıyla sergilenen yapısıyla kendine özgü bir sahne geleneği olarak değerlendirilmektedir.

Orta oyununun temel yapısını oluşturan başlıca karakterler Kavuklu ile Pişekâr'dır. Bu iki tip, oyunun dramatik çatısını kurmakta ve olayların gelişimini yönlendirmektedir. Pişekâr, genellikle düzen kurucu, akliselimi temsil eden ve oyunun akışını organize eden bir figür olarak öne çıkarken; Kavuklu, saf, halktan gelen ve çoğu zaman yanlış anlamalar üzerinden mizah üreten bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu karşıtlık, orta oyununun komik unsurunun temelini oluşturmakta ve anlatının ilerlemesini sağlamaktadır.

Bununla birlikte orta oyununda yalnızca bu iki ana karakterle sınırlı kalınmamış, oyunun zenginliğini artıran çeşitli yardımcı tipler de yer almıştır. Zenne, Çelebi, Tuzsuz Deli Bekir, Arnavut, Laz ve Kürt gibi tipler, toplumun farklı kesimlerini ve sosyal özelliklerini temsil ederek oyuna çeşitlilik kazandırmıştır. Bu yardımcı tipler aracılığıyla dönemin toplumsal yapısı, gelenekleri ve gündelik yaşamı mizahi bir dille sahneye taşınmış; böylece orta oyunu, hem eğlendirici hem de kültürel bir anlatım aracı olma niteliğini güçlendirmiştir.

Ortaoyununun dikkat çeken temel özelliklerinden biri, belirli ve geleneksel bir bölümlendirme anlayışı çerçevesinde kurgulanmış olmasıdır. Bu oyun türü, Giriş, Muhavere (Söyleşme), Fasıl ve Bitiş olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Söz

konusu yapı, oyunun hem anlatı bütünlüğünü sağlamakta hem de sahnedeki olayların belirli bir düzen içerisinde ilerlemesine olanak tanımaktadır.

Giriş bölümünde genellikle Pişekâr sahneye çıkarak seyirciyle iletişim kurar ve oyunun oynanacağı ortamı hazırlar. Muhavere bölümünde ise Pişekâr ile Kavuklu arasında geçen karşılıklı konuşmalar yer almakta; bu kısım, doğaçlamaya dayalı söz oyunları ve yanlış anlamalar aracılığıyla oyunun mizahi yönünü ön plana çıkarmaktadır. Fasil bölümü, oyunun asıl olay örgüsünün geliştiği ve yardımcı tiplerin sahneye dâhil olduğu ana bölümü oluşturmaktadır. Son olarak Bitiş bölümünde, oyunda yaşanan karışıklıklar çözüme kavuşturulmakta ve Pişekâr tarafından seyirciye bir sonraki oyun hakkında bilgi verilerek oyun sonlandırılmaktadır. Bu bölümlü yapı, ortaoyunun geleneksel Türk tiyatrosu içindeki özgün konumunu belirleyen önemli unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Ortaoyunu oyuncular, geleneksel usta-çırak sistemi içerisinde yetişmekteydi. Sanatçılar, erken yaşlarda dâhil oldukları kollarda eğitim aldıktan sonra icazet (pazat) elde eder ve bu sürecin ardından kendi kollarını oluşturmaları (Konur, 1995). Canlandırıcılarının halkın içinden gelen kişiler olması, ele aldığı konuların gündelik yaşamdan ve toplumsal ilişkilerden beslenmesi ile farklı kesimleri bir araya getiren bir işleve sahip bulunması dikkate alındığında, orta oyununun kültürümüz açısından önemli bir halk edebiyatı ürünü olduğu söylenebilir. Bu oyun türü, halkın duygu, düşünce ve değerlerini sahneye yansıtarak toplumsal belleğin oluşmasına katkı sağlamış ve ortak bir kültürel paylaşım alanı oluşturmuştur.

Orta oyunu, mizah yoluyla toplumsal eleştiri yapabilme gücüne sahip olması sayesinde, yalnızca eğlendirici bir sanat faaliyeti olmanın ötesine geçmiştir. Halkın günlük sorunlarını, alışkanlıklarını ve sosyal ilişkilerini sade ve anlaşılır bir dille ele alması, bu geleneğin geniş kitleler tarafından benimsenmesini sağlamıştır. Bu yönüyle orta oyunu, hem sözlü kültür geleneğinin sürekliliğini sağlayan hem de toplumsal birlik ve beraberliği pekiştiren önemli bir kültürel miras olarak değerlendirilmektedir.

2.5. Halk Edebiyatı ve Kültür

Bir toplumu meydana getiren bireylerin bir arada varlıklarını sürdürebilmelerini ve ortak bir toplumsal yaşam inşa edebilmelerini mümkün kılan kültür unsurları, sosyal bilimler literatüründe değer kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Değerler, bireylerin

davranışlarını yönlendiren, toplumsal ilişkileri düzenleyen ve ortak bir anlam dünyasının oluşmasına katkı sağlayan normatif ölçütler olarak işlev görür. Ayrıca değerler, bireyin tutum ve inançlarını şekillendirmenin yanı sıra toplumun kültürel sürekliliğini ve sosyal bütünlüğünü koruyan temel yapı taşları arasında yer alır. Dolayısıyla, toplumsal birlikteliğin sağlanması ve ortak yaşamın sürdürülebilir kılınması sürecinde etkili olan unsurların daha sistematik ve kavramsal bir biçimde ifade edilmesi, değer kavramı aracılığıyla mümkün olmaktadır. Değer; bir varlık, olgu ya da düşüncenin önemini belirlemede kullanılan soyut bir ölçüt olmasının yanı sıra, ona atfedilen karşılık ve kıymeti ifade eden bir kavramdır. Aynı zamanda değer, bir ulusun sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel birikimini yansıtan; maddi ve manevi unsurların bütününe kapsayan çok boyutlu bir yapı olarak değerlendirilebilir (Gül, 2013).

Kültürü oluşturan temel unsurlar arasında yer alan değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılması, günümüz dünyasında giderek daha fazla önem kazanan bir konu hâline gelmiştir. Toplumların hızlı değişim süreçleriyle karşı karşıya kalması, geleneksel yaşam biçimlerinin dönüşmesi ve küresel etkileşimlerin artması, kültürel sürekliliğin korunmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yüzden değerlerin yalnızca geçmişin bir mirası olarak görülmesi yeterli olmamakta; aksine, bu değerlerin güncel toplumsal koşullar içinde yeniden anlamlandırılması ve yaşatılması gerekmektedir. Değer aktarımı, bireylerin toplumsal aidiyet duygusunu güçlendiren ve ortak bir kültürel bilinç oluşturan temel süreçlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu sürecin etkili bir biçimde yürütülebilmesi için kullanılan araçlar ve yöntemler zaman içerisinde çeşitlenmiş ve dönüşmüştür. Teknolojik araçlar, dijital platformlar ve sosyal etkileşim ortamları, kültürel değerlerin yaygınlaştırılmasında önemli imkânlar sunmaktadır. Bununla birlikte dil, kültürel aktarımın en temel ve vazgeçilmez unsuru olma özelliğini korumaktadır. Dil aracılığıyla üretilen sözlü ve yazılı ürünler, toplumun değer sistemini yansıtan ve bu sistemi yeniden üreten yapılar olarak işlev görmektedir. Bu nedenle kültürel değerlerin kalıcı hâle gelmesi ve bireyler tarafından içselleştirilmesi büyük ölçüde dilsel anlatımlar yoluyla mümkün olmaktadır.

Halk edebiyatı ve onun çeşitli türlerdeki ürünleri, kültürel değerlerin oluşumu ve aktarımı açısından özel bir konuma sahiptir. Halk edebiyatı, toplumun tarihsel deneyimlerini, inançlarını ve yaşam pratiklerini bünyesinde barındıran bir kültürel hafıza

alanı olarak değerlendirilebilir. Örneğin “Atasözleri, en önemli kültürel değerlerimizden biridir. Yeni nesillere bu değerler aktarılmazsa birbirini anlamayan, kültürel bakımdan kopuk, farklı değerlere tapan nesiller ortaya çıkmaktadır. Bunun için atasözlerinin yeni nesillere aktarılması, öğretilmesi gerekir... Bireylere telkin yoluyla bazı değerleri kazandırmak mümkün olmamaktadır. İnsanların değişime karşı sahip oldukları direnç sebebiyle ilk kez karşılaşılan durum önce reddedilir. Bu sebeple dirençle karşılaşma ihtimaline karşı bireye sunulan yeni durumlar direkt olarak değil de bazı yumuşatıcı unsurlarla birlikte verilmelidir” (Bulut, 2011: 63). Anonim nitelik taşıyan bu ürünler, toplumun ortak duygu ve düşüncelerini yansıtarak kültürel kimliğin inşasında etkili olmaktadır. Ayrıca halk edebiyatı ürünleri, gündelik yaşam içerisinde kullanılarak değerlerin canlı tutulmasını ve toplumsal bellekte süreklilik kazanmasını sağlamaktadır.

Halk edebiyatının biçim ve içerik özellikleri, onun değer aktarımındaki işlevini daha da güçlendirmektedir. Sözlü kültür geleneğine dayanan anlatım biçimleri, özellikle çocuklar ve gençler için eğitici ve öğretici bir işlev üstlenmektedir. Masallar, destanlar, atasözleri ve türküler gibi türler aracılığıyla toplumsal değerler dolaylı bir biçimde aktarılmakta; bu değerler, bireylerin zihninde doğal bir öğrenme süreci içerisinde yer edinmektedir. “Yaşadığımız toplumun temeli aile, ailenin de temeli de çocuktur. Çocuk aileden aldığı değerlerle yaşamını sürdürür ve bu değerleri devam ettirir. Dolayısıyla çocuk ile toplum arasında sıkı bir bağ vardır. Nitekim Ziya Gökalp, her şeyin çocuklukta kazanılmış değerlere, özelliklere, alışkanlıklara bağlı olduğunu söyler. Ona göre, çocuk ilk duygularını ilk terbiye zamanlarında alır, annesinin ninnisini duymaya başladığı anda başlar çocuk terbiyesi. Terbiye çocukluk çağında hangi cemiyetten alınır, o cemiyette yaşanmak istenir. Gökalp, farklı cemiyetlere girememenin en büyük nedeninin çocukluğumuzda farklı bir cemiyetten almış olduğumuz terbiye olduğunu söyler. Küçükken aldığımız bu terbiyeyi atmamız mümkün olmayacağı için farklı cemiyetleri benimserken onlara uyum sağlayamayacağımız görüşündedir” (Yılmaz, 2012: 47). Bu yönüyle halk edebiyatı, estetik bir ifade şekliyle toplumsal değerlerin, kültürel mirasın erken yaşlarda öğretildiği ve pekiştirildiği bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak, halk edebiyatı ve ona ait ürünler, kültürün temelini oluşturan değerlerin korunması, yeniden üretilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması sürecinde vazgeçilmez bir rol üstlenmektedir. Modern iletişim araçlarının yaygınlaşmasına rağmen, halk edebiyatının sunduğu anlatı gücü ve toplumsal bağ kurma kapasitesi önemini

korumaktadır. Bu durum, halk edebiyatının kültürel sürekliliğin sağlanmasında ve toplumsal kimliğin güçlendirilmesinde temel bir unsur olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

2.6. Dil, Eğitim, Edebiyat ve Kültür İlişkisi

İletişim olgusunun sözlü ve yazılı boyutları, dil aracılığıyla somutluk kazanmaktadır. Dil, bireylerin duygu, düşünce ve deneyimlerini ifade etmelerini sağlarken toplumsal etkileşimin temel zeminini de oluşturmaktadır. Bu yönüyle dil, bireysel bir anlatım aracı olmanın ötesine geçerek toplumsal yaşamın düzenlenmesinde belirleyici bir rol üstlenir. Toplum içinde ortak anlamların kurulması, bilgi birikiminin aktarılması ve sosyal ilişkilerin sürdürülebilmesi, büyük ölçüde dilin işlevsel kullanımına bağlıdır. Dolayısıyla dil, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde iletişimin vazgeçilmez bir unsuru olarak değerlendirilmelidir.

Eğitim ise bir toplumun, bireylerine kazandırmayı amaçladığı bilgi, beceri, tutum ve davranışları sistemli bir biçimde aktarmak amacıyla oluşturduğu bütüncül bir yapı olarak tanımlanabilir. Bu yapı içerisinde dil, eğitimin hem aracı hem de temel bileşeni konumundadır. Eğitim sürecinde bilginin aktarılması, değerlerin benimsetilmesi ve bireyin toplumsal yaşama hazırlanması, dil aracılığıyla gerçekleşmektedir. Bu nedenle dilin niteliği ve kullanım biçimi, eğitimin etkililiğini doğrudan etkilemektedir. Eğitim yoluyla bireylere kazandırılan davranışların kalıcılığı ve anlamlılığı, dilin açık, doğru ve işlevsel kullanımına bağlı olarak şekillenmektedir.

Dil ile kültür arasındaki ilişki ise karşılıklı bir etkileşim üzerine kuruludur. Kültür, bir toplumu oluşturan bireyleri bir arada tutan maddi ve manevi unsurların bütünü olarak ele alındığında, dil bu unsurların hem taşıyıcısı hem de yeniden üreticisi konumunda bulunmaktadır. Toplumsal değerler, inançlar, gelenekler ve yaşam pratikleri dil aracılığıyla ifade edilmekte ve kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Dil, kültürel birikimin korunmasını ve sürekliliğini sağlayan temel bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Eğitim süreci de kültürün aktarımında önemli bir işlev üstlenerek, bireylerin kültürel kimliklerini tanımlarına ve içselleştirmelerine katkı sunmaktadır.

Edebiyat ise dilin estetik ve sanatsal bir boyut kazanmış hâli olarak değerlendirilebilir. Dilin kurallı ve işlevsel kullanımının ötesinde, edebiyat aracılığıyla dil, duygu ve düşüncelerin daha derinlikli ve etkileyici bir biçimde ifade edilmesine

olanak tanır. Edebi eserler, bireyin dil bilincini geliştirmesinin yanı sıra, kültürel değerlerle temas kurmasını da sağlar. Bu yönüyle edebiyat, hem kültürün yansıtıcısı hem de eğitim sürecinin destekleyici bir unsuru olarak önem taşımaktadır. Eğitim ortamlarında edebi metinlerden yararlanılması, bireylerin dil becerilerini geliştirmelerine ve kültürel farkındalık kazanmalarına katkıda bulunmaktadır.

Sonuç olarak eğitim, dil, kültür ve edebiyat arasında güçlü ve çok boyutlu bir ilişki bulunmaktadır. Dil, bu ilişkinin merkezinde yer alarak hem eğitimin yürütülmesini hem de kültürün aktarılmasını mümkün kılmaktadır. Edebiyat ise dilin estetik gücünü kullanarak kültürel değerlerin bireylere daha etkili bir biçimde sunulmasını sağlamaktadır. Bu bütüncül yapı içerisinde eğitim, bireyin toplumsal yaşama uyum sağlamasında ve kültürel kimliğini geliştirmesinde temel bir rol üstlenirken; dil, kültür ve edebiyat bu sürecin tamamlayıcı ve destekleyici unsurları olarak işlev görmektedir.

2.7. Halk Edebiyatı Eğitiminde Kullanılan Materyaller

Halkın ortak yaşam deneyimleri, değerleri ve dünyayı algılayış biçimlerinin bir yansıması olarak ortaya çıkan halk edebiyatı ile bu edebiyatı oluşturan unsurların yeni kuşaklara aktarılması süreci, halk edebiyatı eğitimi kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Halk edebiyatı eğitimi, yalnızca ürünlerin tanıtılmasını değil; bu ürünlerin ortaya çıktığı toplumsal bağlamın, taşıdığı kültürel anlamların ve estetik anlayışın kavratılmasını da amaçlayan çok yönlü bir öğretim alanıdır. Bu yüzden halk edebiyatı eğitimi, kültürel sürekliliğin sağlanması açısından önemli bir işlev üstlenmekte ve toplumsal belleğin korunmasına katkı sunmaktadır.

Halk edebiyatı eğitimi, sözlü ve yazılı kültür mirasını kapsamlı biçimde aktarabilmek için çeşitli materyallerin kullanımını gerektirir. Bu bağlamda, derslerde öncelikle halk hikâyeleri, masallar, destanlar ve aşık edebiyatı örnekleri gibi basılı kaynaklar, öğrencilerin metinlerle doğrudan temasını sağlar. Ayrıca türkü, mani, ninni ve destan okunuşlarını içeren ses kayıtları ile belgesel ve video materyalleri, öğrencilerin işitsel ve görsel olarak halk kültürünü deneyimlemelerine imkân tanır. Derslerde drama, canlandırma ve kukla oyunları gibi uygulamalı etkinlikler, metinlerin yaşantı olarak içselleştirilmesini destekler. Dijital arşivler, e-kitaplar ve bölgesel kültür haritaları gibi modern araçlar, geleneksel içeriklerin çağdaş öğretim yöntemleriyle bütünleştirilmesini mümkün kılar. Bu çok yönlü materyal kullanımı, öğrencilerin hem teorik bilgi edinmesini

hem de halk edebiyatının estetik ve kültürel boyutlarını doğrudan deneyimlemesini sağlayarak, eğitimin etkililiğini artırır.

Halk edebiyatı eğitiminin en temel ve belirleyici kaynağı insandır. Halk edebiyatını meydana getiren bireyler, bu edebiyatın yaşatılmasını ve aktarılmasını sağlar. Sözlü kültür geleneği içerisinde yetişen ve bu geleneği sürdüren bireyler, edebi ürünlerin hem üreticisi hem de aktarıcısı konumunda yer almaktadır. Bu durum, halk edebiyatı eğitiminin büyük ölçüde insan merkezli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bireylerin bilgi, deneyim ve ustalıklarını yeni kuşaklara aktarması, halk edebiyatının canlılığını korumasında temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Halk edebiyatı öğretiminde tarihsel süreç içerisinde belirginleşen usta-çırak ilişkisi, bu aktarımın en köklü ve etkili yöntemlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu ilişki biçimi, teknik bilgi ve becerilerin aktarımıyla birlikte estetik anlayışın, değerlerin ve geleneğe özgü tutumların da içselleştirilmesini sağlamaktadır. Usta-çırak ilişkisi sayesinde halk edebiyatı ürünleri, yazılı bir programa bağlı kalmaksızın, doğrudan deneyim yoluyla öğrenilmekte ve kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Bu yönüyle söz konusu ilişki, halk edebiyatı eğitiminin temel pedagojik unsurlarından biri olarak değerlendirilebilir.

Halk edebiyatı öğretiminde kullanılan önemli materyallerden biri de çalgı aletleridir. Özellikle sözlü halk edebiyatı geleneğinde müzikle iç içe geçmiş anlatım biçimleri, çalgı aletleri aracılığıyla estetik bir boyut kazanmaktadır. Bu araçlar, sanatsal bir zevk, ritim, ezgi ve söz uyumu sayesinde edebi ürünlerin daha etkili bir biçimde öğrenilmesine katkı sağlamaktadır. Çalgı aletleri, halk edebiyatı ürünlerinin icra sürecinde öğretici bir işlev üstlenerek gerekli bilgi ve becerilerin aktarılmasına aracılık etmektedir.

Halk edebiyatı öğretiminde en temel ve vazgeçilmez materyal ise dil olarak kabul edilebilir. Çünkü bireylerin birbirini anlaması, düşüncelerini ifade etmesi ve kültürel birikimi paylaşması büyük ölçüde dil aracılığıyla mümkün olmaktadır. Halk edebiyatı ürünleri, dilin sunduğu anlatım olanakları sayesinde varlık kazanmış; sözlü ya da yazılı biçimde nesiller boyunca aktarılmıştır. Bu nedenle dil, halk edebiyatının hem oluşumunda hem de öğretiminde merkezi bir konuma sahiptir. Dil aracılığıyla aktarılan halk edebiyatı

ürünleri, bireylerin kültürel kimliklerini tanımalarına ve bu kimliği sürdürmelerine olanak tanımaktadır.

Günümüzde ise halk edebiyatının öğretilmesi ve aktarılması sürecinde teknolojik araçlardan yoğun biçimde yararlanılmaktadır. Dijital kayıtlar, görsel-işitsel materyaller ve çevrim içi platformlar, halk edebiyatı ürünlerinin daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamaktadır. Kültürün önemli bir parçası olan bu ürünlerin aktarımında, çağdaş yaşamın ayrılmaz bir unsuru hâline gelen teknolojik araçlar etkin bir rol üstlenmektedir. Bu durum, halk edebiyatı eğitiminin geleneksel yöntemlerle sınırlı kalmadığını; aksine modern imkânlarla desteklenerek çeşitlendiğini göstermektedir.

Bununla birlikte, halk edebiyatının özellikle sözlü ürünlerinin öğretilmesi ve aktarılmasında ders kitapları da önemli bir yer tutmaktadır. Ders kitapları, halk edebiyatı ürünlerini belirli bir sistematik içerisinde sunarak öğrencilerin bu alana yönelik temel bilgi ve kavrayış geliştirmelerine katkı sağlamaktadır. Eğitim ortamlarında kullanılan bu yazılı materyaller, halk edebiyatının kuramsal boyutunun anlaşılmasını kolaylaştırmakta ve öğretim sürecini desteklemektedir. Bu yönüyle ders kitapları, halk edebiyatı öğretiminin planlı ve sürdürülebilir bir şekilde yürütülmesinde önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir.

2.8. Ders Kitapları

Ders kitabı, eğitim-öğretim sürecinde kullanılan öğretim materyalleri arasında merkezi bir konuma sahip olup, müfredat programının temel ilke ve hedefleri doğrultusunda yapılandırılan en temel kaynaklardan biridir. Bu materyal, ilgili dersin kazanımlarını sistemli bir biçimde öğrencilere sunmak amacıyla, alanında yetkin uzmanlar tarafından hazırlanmakta ve içerik, pedagojik yaklaşımlar ile bilimsel doğruluk esas alınarak şekillendirilmektedir. Ders kitapları hem özel sektör yayınevleri hem de devlet kurumları aracılığıyla hazırlanabilmekte; bu süreçte programın amaçları, öğrenme alanları, içerik sıralaması ve ölçme-değerlendirme anlayışı dikkate alınmaktadır. Bu yönüyle ders kitabı, öğretim sürecinin planlanması ve yürütülmesinde öğretmenlere rehberlik eden, öğrencilerin ise öğrenme sürecini destekleyen temel ve vazgeçilmez bir öğretim aracı olarak değerlendirilmektedir.

2.8.1. Türkçe Ders Kitapları ve Kullanılan Metinler

Türkçe ders kitabı, öğrencilerin ana dil becerilerini bütüncül bir yaklaşımla geliştirmeyi amaçlayan ve bu doğrultuda yapılandırılmış temel öğretim materyallerinden biridir. Bu kitapta, okuma, dinleme, konuşma, yazma ve dil bilgisi alanlarına yönelik olarak kullanılacak çeşitli metin türlerine ve etkinliklere sistematik biçimde yer verilmektedir. Söz konusu metinler, öğrencilerin dilsel yeterliliklerini artırmanın yanı sıra anlama, yorumlama, eleştirel düşünme ve kendini ifade etme becerilerini geliştirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca tema sonlarında sunulan serbest okuma metinleri aracılığıyla öğrencilerin okuma alışkanlığı kazanmaları, farklı metin türleriyle karşılaşmaları ve dilsel zevklerinin gelişmesi amaçlanmaktadır. Bu yönüyle Türkçe ders kitabı, dil becerilerinin dengeli ve planlı bir biçimde kazandırılmasını sağlayan, programın hedefleriyle uyumlu ve çok yönlü bir öğrenme ortamı sunan kapsamlı bir eğitim aracıdır.

Türkçe ders kitapları, müfredat programlarında açıkça belirtilen ve bilimsel ölçütler doğrultusunda tespit edilen ana dil becerilerinin geliştirilmesine yönelik metin ve etkinlikleri içeren temel öğretim araçları arasında yer almaktadır. Okuma, dinleme, konuşma, yazma ve dil bilgisi becerilerinin kazandırılmasını amaçlayan bu kitaplar, öğrencilerin dilsel gelişimlerini sistemli ve planlı bir biçimde desteklemektedir. Bu yönüyle Türkçe ders kitapları, bilgi aktaran kaynaklar olmasının yanı sıra öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve sosyal gelişimlerine katkı sunan çok boyutlu eğitim materyalleri olarak değerlendirilmektedir.

Türkçe ders kitaplarının işlevleri dil öğretimiyle sınırlı olmayıp, kültürün ve kültürü oluşturan unsurların yeni kuşaklara aktarılmasında da önemli bir rol üstlenmektedir. Dil ve kültür arasında var olan güçlü ilişki göz önünde bulundurulduğunda, ana dil öğretiminin kültürel bir aktarım süreci olduğu söylenebilir. Ders kitaplarında yer alan metinler, öğrencilerin ait oldukları toplumun değerlerini, yaşam biçimlerini, düşünce dünyasını ve estetik anlayışını tanımalarına olanak sağlamaktadır.

Kültürel aktarımın etkili bir biçimde gerçekleştirilebilmesi için Türkçe ders kitaplarında kullanılan metinlerin belirli ölçütler doğrultusunda hazırlanması ya da seçilmesi gerekmektedir. Metinlerin, kültürel öğeleri doğal bir yapı içerisinde sunması, öğrencilerin yaş ve gelişim düzeylerine uygun olması ve dil öğretimi hedefleriyle uyumlu

bir içerik taşıması büyük önem arz etmektedir. Aksi takdirde metinler, kültürel aktarım işlevini yerine getirmekte yetersiz kalabilmekte ve ders kitabının eğitsel değeri sınırlanabilmektedir.

Bu noktada, halk edebiyatı ürünleri Türkçe ders kitapları açısından özel bir yere sahiptir. Masal, destan, efsane, türkü, mani ve atasözü gibi sözlü kültür unsurları, toplumun tarihsel birikimini ve ortak hafızasını yansıtan önemli kaynaklar arasında yer almaktadır. Ders kitapları, bu ürünlerin öğretiminde kullanılan en temel ve işlevsel materyallerden biri olarak, öğrencilerin kültürel mirasla doğrudan temas kurmasını sağlamaktadır. Böylece öğrenciler, hem dilsel becerilerini geliştirmekte hem de kültürel değerleri tanıyarak içselleştirmektedir.

Sonuç olarak Türkçe ders kitapları, ana dil becerilerinin kazandırılmasının yanı sıra kültürel sürekliliğin sağlanmasında da önemli bir sorumluluk üstlenmektedir. Bu nedenle ders kitaplarında yer alan metinlerin, dil öğretimi hedefleriyle kültürel aktarım amacını bütüncül bir yaklaşımla ele alacak şekilde yapılandırılması gerekmektedir. Bu yaklaşım, Türkçe öğretiminin yalnızca teknik bir beceri kazandırma süreci olmaktan çıkarak, bireyin kültürel kimliğini güçlendiren ve toplumsal aidiyet duygusunu destekleyen bir eğitim sürecine dönüşmesine katkı sağlamaktadır.

2.8.2. Türkçe Ders Kitaplarında Yer Alan Halk Edebiyatı Ürünlerindeki Kültürel Miraslar

Türkçe ders kitaplarında yer verilen halk edebiyatı ürünleri, yalnızca edebî metinler olmanın ötesinde, çok katmanlı bir kültürel mirası bünyelerinde barındıran önemli taşıyıcılar niteliğindedir. Bu ürünler aracılığıyla aktarımı sağlanan kültürel unsurlar; toplumun tarihsel süreç içerisinde şekillenen gelenek ve göreneklerini, inanç sistemlerini ve mitolojik tasavvurlarını, dilin söz varlığını ve ifade zenginliğini, müzik ve sanat anlayışını, kahramanlık algısını ve tarih bilincini, toplumsal değerler ile ahlaki normları, günlük yaşam pratiklerini ve geçim biçimlerini, ayrıca halk mizahına özgü bakış açısını kapsamaktadır. Söz konusu unsurlar, bireyin ait olduğu toplumu tanımasına ve kültürel kimliğini içselleştirmesine katkı sağlarken, kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasında da işlevsel bir rol üstlenmektedir. Halk edebiyatı ürünleri, ders kitapları aracılığıyla dil becerilerinin geliştirilmesine hizmet etmekle kalmamakta; kültürel sürekliliğin sağlanmasına ve ortak değerler etrafında toplumsal bir bilinç oluşturulmasına

da zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla Türkçe ders kitapları, içerdği halk edebiyatı unsurları sayesinde kültürün birleştirici ve bütünleştirici yönünü yansıtan temel eğitim araçları olarak öne çıkmakta ve kültürel mirasın korunması ile yaşatılmasında belirleyici bir işlev üstlenmektedir.

2.8.2.1. Gelenek ve Görenekler

Halk edebiyatı ürünleri, toplumun kolektif yaşam deneyimlerini ve kültürel belleğini yansıtan temel anlatı alanlarından biri olarak, düğün, nişan, sünnet, doğum ve ölüm gibi bireyin yaşam döngüsünü belirleyen toplumsal törenlere geniş ölçüde yer vermektedir. Bu törenler, belirli geçiş dönemlerini simgelerken toplumun inanç sistemlerini, değer anlayışını ve sosyal ilişkilerini de görünür kılmaktadır. Bununla birlikte misafirperverlik, büyüklere saygı ve dayanışma gibi toplumsal yaşamın sürekliliğini sağlayan temel değerler, masal, mani ve türkü başta olmak üzere sözlü edebiyat ürünlerinde sıkça işlenen temalar arasında yer almaktadır. Bu anlatılar aracılığıyla söz konusu değerler hem estetik bir biçimde sunulmakta hem de bireylere örtük bir şekilde aktarılmaktadır. Dolayısıyla halk edebiyatı ürünlerinde yer alan törenler ve toplumsal değerler, toplumun sosyal yapısını, değer yargılarını ve geleneksel yaşam biçimini yansıtmaları bakımından önemli bir işleve sahiptir. Ayrıca kültürel kimliğin oluşumu ve kuşaklar arası aktarım sürecinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

2.8.2.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Halk edebiyatı ürünleri, Türk toplumunun tarihsel süreç içerisinde geçirdiği inançsal dönüşümü yansıtan zengin bir içerik sunmakta; Eski Türk inanç sistemine ait Gök Tanrı anlayışı ile yer-su inanışlarının izlerine belirgin biçimde rastlanmaktadır. Söz konusu inanç unsurları, özellikle destan ve efsane gibi anlatı türlerinde doğa ile insan arasındaki ilişkiyi kutsal bir çerçevede ele almakta ve erken dönem Türk düşünce dünyasının temel referanslarını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra İslamiyet'in kabulüyle birlikte halk edebiyatı ürünlerinde dinî motiflerin belirginleştiği, dua, kader, ahiret ve ilahi adalet gibi kavramların anlatıların merkezinde yer almaya başladığı görülmektedir. Bu durum, halk edebiyatının farklı inanç katmanlarını bünyesinde barındıran dinamik bir yapı sergilediğini göstermektedir. Ayrıca nazarlık, dua, beddua, uğur ve uğursuzluk gibi halk inanışları; efsane, destan ve halk hikâyeleri aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarılmakta ve bireyin gündelik yaşam pratikleriyle inanç dünyası

arasındaki ilişkiyi görünür kılmaktadır. Dolayısıyla bu inanış unsurları, toplumun manevi değerlerini, kutsal algısını ve dünyayı anlamlandırma biçimini yansıtan temel göstergeler arasında yer almakta; halk edebiyatı ürünleri aracılığıyla kültürel sürekliliğin sağlanmasında önemli bir işlev üstlenmektedir.

2.8.2.3. Dil ve Söz Varlığı

Atasözleri, deyimler ve yerel ağız özellikleri, halk edebiyatının dilsel boyutunu oluşturan temel unsurlar arasında yer almakta ve bu unsurlar aracılığıyla toplumun ortak dil bilinci ve ifade zenginliği görünür hâle gelmektedir. Söz konusu söz varlığı, uzun tarihsel süreçler içerisinde şekillenmiş deneyimlerin, gözlemlerin ve kolektif düşünce biçimlerinin özlü ve kalıcı bir anlatım şeklinde dile yansıtılmasını sağlamaktadır. Atasözleri ve deyimler, toplumun benimsediği değer yargılarını, ahlaki ölçütlerini ve pratik yaşam deneyimlerini yoğun anlamlar aracılığıyla aktarmakta; yerel ağız özellikleri ise dilin bölgesel çeşitliliğini ve kültürel farklılıklarını ortaya koymaktadır. Halk edebiyatında yer alan zengin söz varlığı, bireyin dünyayı algılayış biçimini, olaylara yaklaşımını ve toplumsal ilişkilerde benimsediği tutumları yansıtması bakımından önemli bir işleve sahiptir. Dolayısıyla dilsel unsurlar iletişim aracı olmanın yanı sıra kültürel kimliğin korunması ve kuşaklar arasında aktarılması sürecinde belirleyici bir rol üstlenen temel kültür taşıyıcıları olarak değerlendirilmektedir.

2.8.2.4. Müzik ve Sözlü Sanat

Türküler, ninniler ve ağıtlar, halkın duygusal dünyasını, toplumsal deneyimlerini ve bireysel yaşantılarını yansıtan, sözlü edebiyatın en etkili ve yaygın biçimlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu eserler aracılığıyla toplum, sevinçlerini, acılarını, özlemlerini ve umutlarını hem estetik hem de paylaşımcı bir biçimde dile getirmekte; böylece bireyler arası empatiyi ve toplumsal bağlılığı güçlendirmektedir. Söz konusu eserlerin icrasında kullanılan bağlama, kaval ve benzeri geleneksel halk çalgıları ise yalnızca müziksel bir eşlik unsuru olmanın ötesinde, kültürel belleğin somut bir göstergesi olarak işlev görmektedir. Bu çalgılar, melodik ve ritmik yapılarıyla sözlü anlatıları güçlendirirken kültürel mirasın korunması ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında da önemlidir. Dolayısıyla türküler, ninniler ve ağıtlar, halkın bireysel ve toplumsal duygularını ifade etme aracı olmanın yanı sıra, geleneksel müzik ve sözlü edebiyat pratikleri aracılığıyla kültürel sürekliliğin sağlanmasına katkıda bulunan temel taşlar olarak değerlendirilebilir.

2.8.2.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Destanlar ve halk hikâyeleri, toplumun kolektif hafızasını ve tarihsel bilincini canlı tutan, sözlü edebiyatın en güçlü anlatı türlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu eserler, Köroğlu, Battal Gazi gibi halk kahramanlarının yaşam öykülerini, kahramanlıklarını ve toplumsal mücadelelerini aktararak, birey ve toplum arasında tarihsel bir bağ kurulmasına aracılık etmektedir. Destan ve halk hikâyeleri, kahramanlık anlatıları sunarken savaşlar, göçler, toplumsal çatışmalar ve dayanışma deneyimleri gibi tarihsel olayları da edebî yolla yeniden canlandırır. Bu yönüyle söz konusu eserler, toplumun tarih bilincini şekillendiren, geçmişle bugün arasında köprüler kuran ve kültürel kimliğin oluşumunda belirleyici bir rol üstlenen önemli edebî kaynaklar olarak değerlendirilebilir. Bu anlatılar, toplumsal değerlerin, ahlaki normların ve ortak hafızanın kuşaklar arası aktarımında işlevsel bir mekanizma olarak halk edebiyatının sürekliliğine katkı sağlamaktadır.

2.8.2.6. Toplumsal Değerler ve Ahlak

Masallar ve fıkralar, halk edebiyatının en etkili öğretici araçları arasında yer almakta ve toplumun sahip olduğu toplumsal ve ahlaki değerlerin kuşaklar arasında aktarılmasında önemli bir işlev üstlenmektedir. Bu tür anlatılar aracılığıyla doğruluk, adalet, cesaret, sevgi, vefa ve dayanışma gibi değerler, yalnızca sözel olarak iletilmekle kalmayıp olay örgüsü ve karakterler üzerinden somut örneklerle de pekiştirilmektedir. Masallar ve fıkralar, bireylere toplumsal normları ve etik davranış biçimlerini anlatırken, eğitsel bir işlev de görmektedir; çocuklardan yetişkinlere kadar farklı yaş grupları, bu anlatılar sayesinde hem kültürel mirasla tanışmakta hem de doğru-yanlış ayrımını, iyi-kötü kavramını somutlaştırılmış örnekler üzerinden öğrenmektedir. Dolayısıyla halk edebiyatı ürünleri, kültürel bir değerdir. Eğitici, yol gösterici ve toplumsal bilinç oluşturmaya katkı sağlayan güçlü bir araçtır. Toplumun ahlaki yapısını pekiştiren ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında işlevsel bir rol üstlenen temel kaynaklardır.

2.8.2.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Halk edebiyatı ürünleri, toplumsal yaşamın temel ekonomik ve sosyal faaliyetlerini yansıtan birer belge niteliği taşımakta olup, tarım, hayvancılık, göçebe yaşam biçimi ve köy hayatı gibi temalar bu eserlerde sıkça işlenmektedir. Bu anlatılar aracılığıyla, bireylerin gündelik yaşam pratikleri, üretim süreçleri ve toplumsal ilişkileri

görünür hâle gelirken, toplumun ekonomik ve sosyal yapısına dair bilgiler de kuşaklar arasında aktarılmaktadır. Bunun yanı sıra el sanatları, zanaat uygulamaları ve günlük yaşamın ayrıntıları, maniler, türküler ve halk hikâyeleri aracılığıyla estetik bir biçimde sunulmakta ve kültürel belleğin desteklenmesine katkı sağlamaktadır. Halk edebiyatı, yalnızca eğlencelik ya da estetik bir anlatı aracı olmanın ötesinde, toplumsal yaşamın çok boyutlu bir kaydı olarak işlev görmektedir ve kültürel değerlerin, yaşam biçimlerinin ve yerel bilgilerin korunmasında belirleyici bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla söz konusu ürünler, toplumsal tarih ve kültürel antropoloji açısından da önemli birer kaynak niteliği taşımaktadır.

2.8.2.8. Halk Mizahı

Halk mizahı ürünleri, özellikle Hacivat ve Karagöz ile Nasreddin Hoca fıkraları, toplumun zekâ yapısını, eleştirel düşünce yeteneğini ve olaylara yaklaşım biçimlerini yansıtan edebî ve kültürel araçlar olarak öne çıkmaktadır. Bu eserler, sıradan gündelik yaşamdan hareketle toplumsal durumları ve bireysel davranışları hiciv ve mizah yoluyla yorumlamakta; böylece toplumun kendini gözlemlemesine ve kendi değerlerini sorgulamasına olanak tanımaktadır. Mizah, halk edebiyatında yalnızca eğlendirici bir işlev görmekle kalmayıp toplumsal eleştiriyi ifade etmenin etkili bir aracı olarak işlev görmektedir. Karagöz oyunları ve Nasreddin Hoca fıkraları, çatışmaları, toplumsal aksaklıkları ve insan zaaflarını alaycı bir dille ortaya koyarken, bireylerin kültürel değerler ve normlar üzerinde düşünmesini teşvik etmektedir. Bu sebeple halk mizahı ürünleri, toplumsal bilinç oluşturma ve toplumsal mizahı kapsayacak biçimde geniş bir kültürel yelpazeyi temsil etmekte; dolayısıyla geçmişten günümüze kültürel mirasın sürekliliğinin sağlanmasında merkezi bir rol üstlenmektedir. Bu eserler, millî kimliğin korunması ve güçlendirilmesinde de önemli bir işlev görmektedir, bireylerin kendi kültürel

Sonuç olarak, halk edebiyatı ürünleri ve bu eserlerde yer alan kültürel miras unsurları, Türk toplumunun kültürel belleğini şekillendiren ve kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlayan temel kaynaklar arasında önemli bir konuma sahiptir. Bu ürünler, toplumsal değerleri, gelenek ve görenekleri, inanç sistemlerini, dil ve söz varlığını, günlük yaşam pratiklerini, tarih bilincini ve toplumsal mizahı kapsayacak biçimde geniş bir kültürel yelpazeyi temsil etmekte; dolayısıyla geçmişten günümüze kültürel mirasın sürekliliğinin sağlanmasında merkezi bir rol üstlenmektedir. Bu eserler, millî kimliğin korunması ve güçlendirilmesinde de önemli bir işlev görmektedir, bireylerin kendi kültürel

değerleriyle bağ kurmalarını ve toplumsal aidiyet duygusunu geliştirmelerini desteklemektedir. Bu çerçevede, Türkçe ders kitaplarında yer alan metinlerin seçimi, yalnızca edebî ve estetik değerler açısından değil; içerdği kültürel mirasın niteliği, çeşitliliği ve temsil ediciliği bakımından da büyük bir öneme sahiptir. Bu nedenle ders kitapları, hem dil eğitimi hem de kültürel aktarım sürecinde kritik bir araç olarak değerlendirilmekte ve halk edebiyatı ürünlerinin eğitsel, kültürel ve toplumsal işlevlerini etkin biçimde yansıtacak şekilde yapılandırılmalıdır.



ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırma Modeli (Deseni)

2024-2025 eğitim öğretim yılında ortaokul 5, 6,7 ve 8. Sınıflarda okutulan Türkçe ders kitaplarında yer alan halk edebiyatı ürünlerindeki kültürel mirasların eğitime yansımalarını konu alan bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması amaçlanan olgu ya da olgulara ilişkin bilgi barındıran yazılı materyallerin sistematik biçimde incelenmesini içeren bir yöntemdir. Nitel araştırma yaklaşımında doküman incelemesi, tek başına kullanılabilen bağımsız bir veri toplama ve analiz tekniği olarak da değerlendirilebilmektedir.

3.2. Verilerin Toplanması

Bu araştırmada öncelikle konuya ilişkin kuramsal altyapının oluşturulması amacıyla kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda eğitim, dil, kültür, ders kitabı, edebiyat, halk edebiyatı ve halk edebiyatı ürünleri ile kültürel miras unsurlarına ilişkin tez, makale ve kitap gibi akademik kaynaklar incelenmiş; elde edilen veriler doğrultusunda çalışmanın kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur.

Araştırmanın inceleme materyalini oluşturan örneklem kapsamında toplam beş ortaokul Türkçe ders kitabı ele alınmıştır. Bu ders kitaplarında yer alan metinler incelenmiş ve bunlardan 16'sı doğrudan halk edebiyatı ürünü niteliği taşıyan, biri ise tür bakımından bilgilendirici metin olmakla birlikte içerik açısından halk edebiyatı unsurlarını barındıran toplam 17 metin araştırma kapsamına dâhil edilmiştir.

3.3. Verilerin Analizi

Elde edilecek bulguların analiz edilmesi için kültürel miras başlıklarının belirlenmesinde uzman görüşü alınmıştır. Edinilen bilgiler doğrultusunda 8 tane kültürel miras alt başlığı oluşturulmuştur. Literatür incelemesinin ardından araştırmanın inceleme materyalini oluşturan ders kitapları analiz edilerek bu kitaplarda yer alan halk edebiyatı

ürünleri belirlenmiş ve söz konusu metinlerde bulunan kültürel miras unsurları tespit edilmiştir. Bu süreçte verilerin sistematik ve nesnel bir biçimde çözümlenebilmesi amacıyla içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular içerik özellikleri dikkate alınarak belirli tematik başlıklar altında düzenlenmiştir.

Bu kapsamda metinlerde yer alan kültürel miras unsurlarının eğitime yansıma biçimlerini ortaya koyabilmek amacıyla veriler temalar çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Elde edilen bulgular; gelenek ve görenekler, inançlar ve mitolojik unsurlar, dil ve söz varlığı, müzik ve sözlü sanat öğeleri, kahramanlık ve tarih bilinci, toplumsal değerler ve ahlaki unsurlar, günlük yaşam ve geçim tarzı ile halk mizahı olmak üzere çeşitli alt başlıklar altında değerlendirilmiştir.

Araştırma sürecinde incelenen ders kitaplarında yer alan halk edebiyatı ürünlerinden ve bu ürünlerde bulunan kültürel miras unsurlarından hareketle söz konusu değerlerin eğitim materyallerine hangi ölçüde ve hangi biçimlerde yansıdığı belirlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda mevcut ders kitaplarında yer alan içeriklerin güçlü yönleri ve eksiklikleri ortaya konulmuş; ayrıca gelecekte hazırlanacak ders kitaplarının içerik açısından geliştirilmesine yönelik öneriler araştırmanın sonuç ve öneriler bölümünde sunulmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUM

4.1. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (1. Kitap)

4.1.1. Bülbül ile Bezirgan (s.20) – Masal

4.1.1.1. Gelenek-Görenekler

Metin, geleneksel halk oyunları ve doğa-insan etkileşimini yansıtan öğeler içermektedir. Özellikle “bezirgânbaşı” oyunu, çocuk oyunları ve toplumsal oyun geleneğinin güncel bir yorumunu temsil etmektedir:

“O gün bugündür şu sözlerle çocuklar bezirgânbaşı oyunu oynuyorlar: Aç kapıyı, bezirgânbaşı, bezirgânbaşı! Kapı hakkı ne verirsin?”

Ayrıca metin, anne bülbülün yavrularına gösterdiği özen ve şefkat üzerinden sorumluluk bilinci ve doğaya saygı temasını yansıtmaktadır:

“Anne bülbül yavrularını da yanına alıp düşmüş yola... Çünkü kanatlarını değil, yüreğini çırpıyormuş.”

Örnek cümlelerden anlaşılacağı üzere metinler; gelenek haline gelen çocuk alışkanlıkları, toplumun benimsediği ve bir zorunluluk gibi hissettiği duygulardan izler taşımaktadır.

4.1.1.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Metin doğrudan mitolojik varlıklara veya dini ritüellere yer vermese de, simgesel ve folklorik unsurlar mevcuttur. “Gökten üç elma düşmesi” gibi motifler, iyi dilek ve uğur sembolizmi üzerinden halk inançlarını temsil etmektedir:

“Gökten üç elma düşmüş. Biri bülbüllere, biri bezirgânbaşına, diğeri de oyun oynamayı seven bütün çocuklara...”

Metinde bahsi geçen ve bir dua niteliği taşıyan bu bölüm, insanların geçmişten bu güne taşıdığı inançlara bağlılığını ve her ne kadar dini bir inanış olmasa da iyi dileklerini iletmenin bir aracı olarak kullandığını göstermektedir.

4.1.1.3. Dil ve Söz Varlığı

Metin, diyalog ağırlıklı ve konuşma diline yakın bir üslup sergiler. Tekrarlamalar ve doğrudan hitaplar, sözlü anlatım geleneğini sürdürmektedir:

“Aç kapıyı bezirgânbaşı, bezirgânbaşı! Kapı hakkı ne verirsin, demiş. Arkamdaki yadigâr olsun, yadigâr olsun...”

“Anne bülbül şaşkınlıkla sormuş: — Peki, bizden kapı hakkı istemeyecek misin, demiş.”

Bu bölümlerin örneklendirdiği üzere metinlerde kullanılan dil günlük hayatta kullanılan dille aynı yapıya sahiptir. Halk edebiyatı ürünlerindeki kültürel mirasların halkın özelliklerini yansıttığını ve ortak konuşma dilini taşıyan bir özellikte olduğunu söyleyebiliriz.

4.1.1.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Anne bülbülün cesareti ve özverisi, sembolik bir kahramanlık örneği sunmaktadır:

“Anne bülbül, evlat hasretine dayanamayıp yavrularını da yanına alıp düşmüş yola. Hayatında hiç bu kadar hızlı uçmamış.”

Metinden alınan bu bölümden anlaşıacağı üzere ebeveynlerin kişilik özelliği olarak barındırması gereken cesaret, özveri ve koruma içgüdüleri birer kahramanlık özelliğidir. Metinler sayesinde özellikle küçük yaş gruplarına hitap eden masallar yoluyla kahramanlık olarak kabul edilen özelliklere çocukların özendirilmesi amaçlanmaktadır.

4.1.1.5. Toplumsal Değer ve Ahlak

Metin, dayanışma, yardımseverlik ve güven temalarını ön plana çıkarmaktadır:

“Elbette veririm, güzel sesli dostumun güzel sesli annesi. Ben onun kanadını sardım. Kanadı iyileşince ormana getirecektim.”

“Biz dostuz, siz bana o güzel sesinizi hediye edin ve yavru bülbül iyileşene kadar misafir olun yeter.”

Bu örneklerde olduğu gibi kültürel miraslar, özellikle toplumu bir arada tutan ve toplumun diğer fertleri tarafından da takdir edilen, insanlar arasındaki huzurlu ortamın oluşmasına imkân sağlayan yardımseverlik ve güven duygularında kuşaklar arasındaki taşıyıcılarıdır.

4.1.1.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Orman yaşamı ve insan-çevre ilişkisi, günlük yaşam pratikleri bağlamında metinde aktarılmıştır:

“Aradan biraz zaman geçmiş. Bülbüllerin sesiyle neşelenen orman sessizliğe bürünmüş.”

“Sonunda kocaman bir han kapısının önüne varmışlar. Kapıda ellerinde yüklerle bekleyen birkaç adam duruyormuş.”

Metinden örnek alınan bu bölümlerden ve diğer bölümlerden de yola çıkarak metnin oluşturulduğu ya da anlattığı dönemdeki günlük hayattan kesitlerin gündelik yaşamdan izler taşıdığını söyleyebiliriz. Ayrıca bu durum metinleri oluşturanların özel çabasını gerektiren bir özellikten ziyade ana fikri vermeye çalışırken kendiliğinden ve farkında olmadan metinlerde yerini almıştır.

4.1.1.7. Halk Mizahı

Metin, özellikle oyun ve tekrarlar aracılığıyla mizahi bir üslup içermektedir:

“O gün bugündür şu sözlerle çocuklar bezirgânbaşı oyunu oynuyorlar: Aç kapıyı, bezirgânbaşı, bezirgânbaşı!”

“Arkamdaki yadigâr olsun, yadigâr olsun...”

Örnekler sadece bir okuma metni olarak düşünüldüğünde mizahi özelliği farkedilmese de metinlerin oluşturulduğu kültür içerisinde yetişen bireyler bu ifadeleri okuyup zihinde canlandırdığında bölümlerin söylendiği esnada insanların neşeli bir ruh halinde olduğunu ve bunu da ifadelerin tekrarının sağladığını anlayabilir.

4.1.1.8. Genel Değerlendirme

Analiz edilen metin, halk oyunları, sözlü anlatım ve toplumsal değerler açısından zengin bir kültürel miras örneği sunmaktadır. Cesaret, dayanışma ve doğa sevgisi gibi

değerler öne çıkarken, sembolik unsurlar aracılığıyla folklorik gelenekler de aktarılmaktadır.

4.1.2. Üç Kardeş (s.167) – Masal

4.1.2.1. Gelenek-Görenekler

Anlatı, klasik Türk masal geleneğine özgü kalıplaşmış bir başlangıç formülüyle açılmaktadır:

“Zamanın birinde zengin mi zengin, yaşlı mı yaşlı bir adam yaşarmış.”

Bu tür giriş kalıpları, anlatıyı tarihsel ve mekânsal bağlamdan bilinçli biçimde kopararak evrensel bir zaman düzlemine taşır. Söz konusu formel yapı, sözlü kültür aktarımının sürekliliğini gösteren tipik bir anlatım stratejisidir.

Metinde mirasın evlatlar arasında paylaştırılması meselesi, geleneksel aile yapısının ekonomik boyutuna işaret etmektedir:

“İhtiyar baba, tüm hazinesini üç kızına bırakacakmış.”

Baba figürü burada bir ebeveyn olmaktan öte aile içi otoritenin ve ekonomik düzenin temsilcisidir. Karar verme sürecinin rüya aracılığıyla şekillenmesi ise bilgelik ve tecrübenin kutsallaştırıldığı geleneksel düşünce yapısına göndermede bulunmaktadır.

Ayrıca aile içi ziyaret pratiği de toplumsal bağların sürekliliğini göstermektedir:

“Gel zaman git zaman, baba kızlarını ziyarete gitmiş.”

Bu ifade, akrabalık ilişkilerinin kopmayan bir sosyal bağ olarak algılandığını ortaya koymaktadır.

Metinden alınan örneklerden anlaşılıyor ki masalın girişinde kullanılan kalıplaşmış ifadeler, babanın aile içindeki rolü ve sosyal ilişkiler birer gelenek ve görenek haline gelmiştir ve halk edebiyatı ürünleri sayesinde yeni kuşaklara aktarılmaya çalışılmakta ve yaşatılmaktadır.

4.1.2.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Metinde rüya motifi yönlendirici ve belirleyici bir işlev üstlenmektedir:

“Bir gece rüyasında yaşlı bir adam görmüş.”

Rüya aracılığıyla gelen mesaj, halk anlatılarında ilahi rehberlik ya da kaderin işareti olarak yorumlanabilecek sembolik bir yapı sergilemektedir. Rüyada görülen yaşlı figür, kolektif bilinçteki “bilge ihtiyar” tiplemesini çağrıştırmaktadır.

Ayrıca anlatı boyunca tekrar eden “üç” sayısı dikkat çekicidir: üç kız, üç ziyaret ve finalde üç elma.

“Sonra yanındaki elma ağacından üç elma koparmış.”

Üç sayısı, Türk halk anlatılarında tamamlanmışlık ve bütünlük sembolü olarak değerlendirilmektedir. Masalın sonunda elma dağıtılması ise dinleyiciye sembolik bir pay verilmesi geleneğini yansıtmaktadır.

4.1.2.3. Dil ve Söz Varlığı

Metin, sözlü kültüre özgü tekrarlar ve ikilemeler bakımından zengindir. Örneğin:

- “Zengin mi zengin”
- “Yaşlı mı yaşlı”
- “Har vurdum harman savurdum”
- “Gel zaman git zaman”

Bu ifadeler hem ritmik bir anlatım sağlar hem de sözlü aktarımı kolaylaştırır. İkilemeler, anlatıya duygusal yoğunluk kazandırmaktadır.

Ayrıca:

“Ben o altınlar hiç bitmez sandım, hiç çalışmadım...” ifadesi, doğrudan atasözü kullanılsa da halk bilgeliğini çağrıştıran bir anlam katmanı taşımaktadır. Bu söylem, emeğin önemini dolaylı biçimde vurgulayan bir halk öğretisi niteliğindedir.

Metindeki bu ifadeler göstermektedir ki ses tekrarları, ikilemeler ve nasihat içeren söyleyişler halk arasında sözlü kültüre yerleşmiştir. Bu durum da sözlü kültürün bir meyvesi olan halk edebiyatı ürünlerine kültürel birer miras olarak yansımış ve yeni nesillere aktarılacak üzere ders kitaplarındaki metinlerdeki yerini almıştır.

4.1.2.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Anlatıda geleneksel savaşçı kahraman tipi yerine üretkenlik temelli bir kahramanlık modeli sunulmaktadır. Küçük kızın başarısı, fiziksel mücadeleden değil emek ve sabırdan kaynaklanmaktadır:

“Bir avuç toprağı aldım, işledim, fidan diktim, gözüm gibi baktım.”

Bu ifade, yerleşik hayat düzeninin ve tarıma dayalı üretim kültürünün önemini yansıtmaktadır. Toprağın işlenmesi, tarihsel olarak Anadolu coğrafyasındaki ekonomik yaşam biçiminin sembolik bir temsilidir.

Bu ifadelerden yola çıkarak anlaşılabilir ki kahramanlık sadece savaş esnasında kazanılan bir başarı değildir. Topluma fayda sağlayacak her iş ve kişi takdir edilip birer kahramanlık sembolü olarak kabul edilir. Metinde örneklendirilen bu durum göstermektedir ki masallar sayesinde bireylere toplumun istediğı kahramanlık anlayışı sözlü ve yazılı anlatılarda yer verilen farklı örneklerle bireylere kazandırılmaya çalışılmaktadır.

4.1.2.5. Toplumsal Değer ve Ahlak

Masalın temel iletisi, sevginin maddi değerlerle ölçülemeyeceğı düşüncesidir. Büyük ve ortanca kızın tüketim merkezli yaklaşımı açık biçimde eleştirilmektedir:

“Hiç çalışmadım, hepsini bozdurdum, parayı da harcadım.”

“Har vurdum harman savurdum.”

Buna karşılık küçük kızın üretim odaklı tutumu ödüllendirilmektedir:

“O da bana ağaç verdi, meyve verdi.”

Bu karşıtlık, çalışkanlık, sabır ve üretkenlik gibi değerlerin toplumsal olarak yüceltildiğini göstermektedir. Masal, didaktik bir çerçevede ahlaki norm aktarımı gerçekleştirmektedir.

Metinde yer alan savurganlık ve üretkenlik çatışması sayesinde toplumsal bir değer olan ve insanların etrafındaki bireylerden beklediğı çalışkan olmak ve bir şeyler üretmek gayeleri kültürel bir miras olarak anlatılarda yer almaktadır.

4.1.2.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Metinde tarım merkezli bir ekonomik yapı belirgin biçimde görülmektedir. Çorak tarla, fidan dikimi ve meyve ağaçları gibi unsurlar kırsal üretim düzenine işaret etmektedir.

Toprak burada yalnızca fiziksel bir varlık değil, üretim aracıdır. Buna karşılık altın ve konak, hazır serveti temsil etmektedir. Küçük kızın ekonomik yükselişi, emeğe dayalı

üretim süreciyle gerçekleşmektedir. Bu durum, halk kültüründe “emek” kavramının temel değer olarak konumlandırıldığını göstermektedir.

4.1.2.7. Genel Değerlendirme

“Üç Kardeş” anlatısı, kültürel miras unsurlarını çok katmanlı biçimde barındıran didaktik bir halk anlatısıdır. Rüya motifi, üç sayısının sembolik kullanımı, elma dağıtma geleneği, ikilemelerle zenginleşmiş söz varlığı ve emek temelli değer sistemi anlatının kültürel derinliğini ortaya koymaktadır.

Metin, sevginin niceliksel değil niteliksel bir değer olduğunu; gerçek zenginliğin emek, sabır ve üretimle elde edildiğini vurgulamaktadır. Bu yönüyle anlatı, sadece bir masal değil; kültürel hafızayı taşıyan ve toplumsal değerleri aktaran pedagojik bir metin niteliği taşımaktadır.

4.1.3. Dilek Kuşu (s.181) – Masal

4.1.3.1. Gelenek-Görenekler

Metin, klasik Türk masal geleneğinin kalıplaşmış başlangıç ifadesiyle açılmaktadır:

“Bir varmış, bir yokmuş.”

Bu ifade, anlatıyı tarihsel zamanın dışına taşıyarak masalsı evrene giriş işlevi görmektedir. Aynı şekilde kapanışta yer alan:

“Gökten üç elma düşmüş biri anlatanın biri dinleyenin biri de mutluluğun kıymetini bilenlerin başına.”

Bu ifadeler, sözlü anlatı geleneğinin tipik sonlandırma kalıbıdır. Bu yapı, anlatının kolektif bir paylaşım ürünü olduğunu gösterir.

Ayrıca evlilik kurumu, metinde dayanışma ve sadakat üzerinden idealize edilmiştir:

“Karı koca birbirine sarılıp korkuyla fırtınanın dinmesini beklemişler.”

Bu sahne, geleneksel aile yapısında birliktelik ve dayanışmanın temel değer olarak konumlandığını göstermektedir.

Metinde yer alan bu bölümlerden anlaşılmaktadır ki sözlü ya da yazılı anlatılarda ve aile içinde geçmişten gelen alışkanlıklar devam ettirilmektedir. Bu da bu durumların birer gelenek ve görenek haline geldiğini yani toplumun ortak özelliği olarak kültürleştiğini göstermektedir.

4.1.3.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Masalın merkezinde yer alan dilek gerçekleştiren kuş, halk anlatılarında karşılaşılan “yardımcı olağanüstü varlık” tipine karşılık gelmektedir.

Kuşun dilek karşılığında ortaya çıkması ve konuşabilmesi, doğaüstü bir düzenin varlığına işaret eder:

“Eğer benden bir dileğiniz olursa elinizi üç defa birbirine vurun.”

Burada “üç” sayısının seçilmiş olması tesadüfi değildir. Üç sayısı, geleneksel inanç sistemlerinde tamamlanmışlık ve kutsallıkla ilişkilendirilir.

Kuşun şu uyarısı ise ahlaki bir bilinç taşır:

“Dileklerinizin ihtiyacınız mı yoksa arzunuz mu olduğuna doğru karar verin.”

Bu ifade, dünyevi hırsların sınırlandırılması gerektiği düşüncesini yansıtır ve tasavvufi öğretile paralellik gösterir.

Sembolik öğeler sayesinde karşımıza çıkan unsurların tamamen rastgele anlamlar yüklenen öğeler olmadığı ve dini inanışlarla bağdaştırıldığını anlayabiliriz. İsteklerin bir kuş aracılığıyla elede edilmesi sembolik bir durumken insanların istediği şeyleri kutsal saydığı yaratıcıdan istemesi yani dua etmesi gerçeğine işaret eden bir davranışı örneklendirmektedir.

4.1.3.3. Dil ve Söz Varlığı

Metin, öğretici ve özlü bir anlatım dili kullanmaktadır. Özellikle şu ifade dikkat çekicidir:

“Fakirlik mutluluğun sadakası, zenginlik mutluluğun imtihanıymış.”

Bu cümle atasözü niteliğinde olup hikemî bir söyleyiş örneğidir.

Ayrıca tekrarlar ve kalıplaşmış ifadeler sözlü kültür geleneğinin izlerini taşır:

“Gel zaman git zaman...”

Bu tür ifadeler, anlatının ritmini oluşturur ve sözlü aktarımı kolaylaştırır.

Özellikle atasözü niteliğindeki nasihat içeren ifadeler toplumun onayladığı insan tipinin oluşturulmasında önem arz etmektedir. Analtılarda yer verilen bu ifadeler sayesinde hikmetli bir insanda olması beklenen davranışların masallar yoluyla bireylere kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

4.1.3.4. Müzik ve Sözlü Sanat

Metnin tamamı sözlü anlatı karakteri göstermektedir. Diyalogların yoğun kullanımı, anlatının dramatik yapısını güçlendirmektedir.

“Kuş ise güzel sesiyle ötüp...”

Burada ses unsuru sembolik bir anlam taşır. Kuşun ötüşü yalnızca doğal bir ses değil, bilgelik ve rehberlik işlevi gören bir iletişim biçimidir.

Masalın yapısı, geleneksel halk anlatıcılığı geleneğiyle uyumlu bir kompozisyona sahiptir.

Kuşun sesinin güzelliğinin vurgulanması ve insanların bundan hoşlanması sembolik bir durumdur ve bu ifadeler aslında söyleyişteki güzelliğe önem verildiğinin anlatılmaya çalışıldığını göstermektedir. Müziğin ya da sözlü sanatın özellikle yapılmaya çalışılan şeyler olmadığını, gündelik hayatta her zaman önem verilen ve gözetilen davranışlar olduğunu anlayabiliriz.

4.1.3.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Metinde fiziksel mücadeleye dayalı bir kahramanlık anlayışı bulunmamaktadır. Bunun yerine duygusal ve ahlaki bir kahramanlık söz konusudur.

“Karısını çok seven adam onu mutlu etmek için...”

Bu ifade, fedakârlık temelli bir kahramanlık tipini ortaya koymaktadır.

Masal tarihsel bir olaya atıfta bulunmasa da, geleneksel değerler üzerinden kolektif hafızayı beslemektedir.

Örnek olarak alınan ifadeler aile içindeki rollerin gerektirdiği duygusal özellikleri barındırmanın beğenilen, onaylanan kişilik özellikleri olarak karşımıza çıktığını göstermektedir. Bu sayede bireylerin sadece fiziksel mücadelelerle değil de toplumun kendisinden beklediklerini yerine getirerek de kahramanlık gösterebileceğini metinlerde görmekteyiz.

4.1.3.6. Toplumsal Değer ve Ahlak

Metnin temel mesajı kanaat ve iç huzurdur. Çiftin zenginleştikten sonra yaşadığı mutsuzluk şu şekilde ifade edilir:

“Biz eskisi kadar mutlu olmak istiyoruz.”

Bu cümle, maddi refahın mutluluğu garanti etmediğini açık biçimde ortaya koymaktadır.

Son sahnede tekrar ağaç kovuğuna dönmeleri sembolik bir anlam taşır:

“Karı koca bir anda kendilerini ağaç kovuğunda bulmuşlar ama gözlerinin içi gülüyormuş.”

Bu dönüş, manevi değerlere yönelişi temsil eder.

Aile içi ilişkilerin ve eşlerin birbirinden beklentilerinin neler olması gerektiğine dair örnekler barındıran metinde insanlar arasındaki huzurun her şeyden daha önemli olduğu anlatılmaya çalışılmış ve bu durum ahlaki bir gereklilik olarak sunulmuştur.

4.1.3.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Masalın başında ekonomik yoksunluk açıkça belirtilmektedir:

“Ne bir evleri ne damları ne bağları ne de bahçeleri varmış.”

Bu ifade, kırsal yaşamın temel geçim unsurlarına işaret eder.

Ağaç kovuğunda yaşama motifi, doğayla iç içe sade bir hayatı temsil ederken; saray ve hizmetkâr unsurları toplumsal statü değişimini sembolize etmektedir.

Metinde anlatılanların etrafında gerçekleştiği mekânların özellikleri sayesinde dönemin gündelik yaşamından ve geçim tarzından bilgiler kültürel miras olarak anlatılarda yerini almıştır. Ayrıca toplumdaki statü farklılıklarının insanlarda özentilere

sebebi olduğu ancak yaşanan tecrübelerin yeni nesillere yol gösterici birer rehber olabileceği ve bu özenmelerin olumsuz yanlarının da olabileceği görölmektedir.

4.1.3.8. Halk Mizahı

Masalda doğrudan komik unsurlar bulunmamakla birlikte, durum ironisi göze çarpar.

Yoksulluk döneminde mutlu olan çiftin zenginlik döneminde huzursuz olması, halk anlatılarında sıkça rastlanan tersine dönüş tekniğidir.

Çiftin zenginleşmesi ve huzurunu yitirmesi sonucunda tekrar eski huzurlu hallerine erişmelerinin fakirleşmeleri ile olması ve bundan şikâyet etmemeleri anlatıların dramatikleşmesi yerine mizahlaştırıldığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Kuşun şu sorusu da ince bir ironi barındırmaktadır:

“Bir isteğiniz olmadığına emin misiniz?”

Bu soru, insanın doyumsuzluğuna yönelik örtük bir eleştiri niteliğindedir.

4.1.3.9. Genel Değerlendirme

İncelenen masal, somut olmayan kültürel mirasın temel bileşenlerini bünyesinde barındıran didaktik bir halk anlatısıdır. Kanaat, sevgi, sadakat ve manevi değerler temel eksenini oluştururken; maddi zenginlik geçici bir yanılsama olarak sunulmaktadır.

Masal, sözlü kültürün kalıp ifadelerini korumakta; mitolojik yardımcı figür aracılığıyla ahlaki denge kurmakta ve mutluluk kavramını yeniden tanımlamaktadır.

Bu yönüyle metin, kültürel bellek aktarımında işlevsel bir anlatı örneği olarak değerlendirilebilir.

4.2. Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları 5. Sınıf Türkçe Ders Kitabı (2. Kitap)

4.2.1. Hanım İpe Un Sermiş (S.18) – Fıkra

4.2.1.1. Gelenek-Görenekler

Metin, geleneksel Anadolu toplumunda yaygın olan ödünç eşya alma pratiğini yansıtmaktadır. “Günün birinde komşularından biri Nasreddin Hoca’dan çamaşır ipini ister.” ifadesi, mahalle temelli sosyal ilişkilerde maddi paylaşımın olağan kabul edildiğini göstermektedir.

Ancak anlatıda komşunun “aldığı emaneti geri vermeyen” biri olarak tanımlanması, karşılıklılık ilkesinin ihlal edildiğini ortaya koyar. Bu durum, geleneksel dayanışma kültürünün bozulmasına yönelik örtük bir eleştiri niteliğindedir.

Hoca’nın doğrudan ret yerine dolaylı bir gerekçe sunması (“Bizim hanım ipe un sermiş.”) ise Türk toplumsal yapısında yüz yüze ilişkilerde çatışmayı minimize etme eğilimini yansıtır. Açık reddin yerine mecazî bir savunma geliştirilmesi, kültürel iletişim stratejisi olarak değerlendirilebilir.

4.2.1.2. Dil ve Söz Varlığı

Metin, sözlü anlatım geleneğine özgü sade ve gündelik bir dil yapısına sahiptir. “Komşucuğum” hitabındaki küçültme eki (-cuğum), hem yakınlık hem de yumuşatma işlevi taşır.

“Yahu Hoca Efendi” ifadesindeki ünlem ve hitap biçimi, konuşma dilinin doğallığını yansıtır. Ayrıca “ipe un sermek” söylemi, zamanla kalıplaşmış bir deyim niteliği kazanabilecek metaforik bir kullanımdır. Bu ifade, mantık dışı gerekçeler üretmeyi sembolize eden bir halk söylemi örneğidir.

Metnin söz varlığı; gündelik yaşamdan alınmış somut kavramlara (ip, un, buğday) dayanmakta ve soyut bir mesajı somut imgeler aracılığıyla iletmektedir.

Fıkra türünde karşımıza çıkan metinde anlatılanların gündelik hayatta kullanılan dille oluşturulması metni halkın her kesimine hitap eder bir özelliğe büründürmüştür. Toplumun her kesiminden inşaların kolayca anlayabileceği ve verilmek istenen mesajı kendi hayatına uyarlayabileceği bir anlatı olan metin kültürel bir miras olarak toplumsal hafızamızda yerini edinmiştir.

4.2.1.3. Müzik ve Sözlü Sanat

Fıkra formu, Türk sözlü kültürünün temel anlatı türlerinden biridir. Diyalog temelli yapı, anlatının dramatik etkisini artırmaktadır. Özellikle soru-cevap düzeni, dinleyici ile anlatıcı arasında zihinsel bir etkileşim oluşturur:

- “Hiç ipe un serilir mi?”
- “İnsanın canı vermek istemeyince...”

Son cümledeki paralel yapı (“un da serer, buğday da”) sözlü aktarımda ritmik bir kapanış sağlar. Bu teknik, sözlü anlatıların akılda kalıcılığını güçlendiren estetik unsurlardan biridir. Bu özellikler sayesinde fıkra sadece yetişkinlerin anlatacağı bir özellikte olmaktan çıkmış çocukların da ezberleyebilip anlatabileceğı bir yapıya bürünmüştür.

4.2.1.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Anlatının merkezinde yer alan Nasreddin Hoca tipi, fiziksel güçten ziyade zihinsel çeviklikle öne çıkan bir halk bilgisi karakteridir. Burada Hoca, doğrudan çatışmaya girmeden, zekâ yoluyla durumu lehine çevirmektedir.

Bu özellik, Anadolu halk kültüründe “akıl yoluyla üstün gelme” anlayışının yansımasıdır. Kahramanlık, güç gösterisinden ziyade pratik zekâ ve söz ustalığı üzerinden tanımlanmaktadır. Dinleyen ya da okuyan herkesin bilgeliğe özenmesine imkân tanıyan fıkra sayesinde bu özelliklerin de kahramanlık göstergesi olduğu aktarılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda metin, Türk kültürü ve tarihi açısından bilgeliğin ve mizahın temsilcisi olan Nasreddin Hoca’ nın yeni nesiller tarafından tanınmasına ve hafızalarda yaşatılmasına da hizmet etmektedir. Bu da ortak bir tarih bilincinin oluşturulmaya çalışıldığını göstermektedir.

4.2.1.5. Toplumsal Değer ve Ahlak

Metin, emanet kavramı üzerinden ahlaki bir çerçeve sunmaktadır. Komşunun eşyayı geri vermemesi, güven ilkesinin ihlali olarak konumlandırılmıştır.

Hoca’nın son sözü, bireysel niyetin davranış üzerindeki belirleyiciliğini açıkça ortaya koymaktadır: “İnsanın canı vermek istemeyince...” Bu ifade, sorunun maddi değil, ahlaki bir problem olduğunu gösterir.

Dolayısıyla anlatı, toplumsal ilişkilerde dürüstlük ve karşılıklılık ilkesinin önemine vurgu yapmaktadır. Okullardaki çocuklara kazandırılması hedeflenen emanete sahip çıkmak, dürüst olmak, iyiliğe karşılık vermek gibi davranışlar bu metin sayesinde toplumsal bir değer ve ahlaki gereklilik olarak anlatılmıştır. Metnin içinde yer alan mizahi anlatı sayesinde de bu duruma daha özenilecek bir hale getirilmiştir.

4.2.1.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Metinde geçen “çamaşır ipi” detayı, geleneksel ev içi üretim ve temizlik pratiklerine işaret etmektedir. Çamaşırın açık alanda kurutulması, kırsal yaşam biçiminin tipik bir göstergesidir.

“Un” ve “buğday” gibi tarımsal ürünler ise üretim biçiminin tarım temelli olduğunu düşündürmektedir. Bu unsurlar, anlatının ortaya çıktığı sosyoekonomik zemine dair dolaylı veriler sunmaktadır.

Anlatı içerisinde yer alan bu ifadeler metnin gerçekleştiği varsayılan eski bir zaman dilimindeki atalarımızın nasıl bir çevrede ve hangi ekonomik koşullarda yaşadığının eğlenceli bir şekilde çocuklar tarafından öğrenmesini sağlamıştır.

4.2.1.7. Halk Mizahı

Fıkranın temel etkisi, mantık dışı bir gerekçenin ciddiyetle sunulmasından doğan mizaha dayanmaktadır. “Bizim hanım ipe un sermiş.” ifadesi, absürtlüğü sayesinde gülme etkisi yaratır.

Ancak mizah güldürme amacının yanı sıra toplumsal eleştiri işlevi de görür. Son cümle, insan davranışının ardındaki niyeti sorgulayan evrensel bir yargı sunar. Bu yönüyle anlatı, güldürürken düşündüren bir halk mizahı örneği niteliğindedir.

Metin barındırdığı bu özellikler sayesinde vermek istediği mesajları çocuklara aktarırken aynı zamanda onların mizahi söyleyişi bir beceri olarak kazanmalarına istek oluşturması bakımından da önemlidir.

4.2.1.8. Genel Değerlendirme

“Hanım İpe Un Sermiş” fıkrası; komşuluk ilişkileri, emanet ahlakı, sözlü anlatım estetiği ve zekâ temelli kahramanlık anlayışını bir arada barındıran çok katmanlı bir kültürel metindir.

Metin, gündelik yaşamdan alınmış somut imgeler aracılığıyla soyut bir ahlaki mesaj üretmekte; toplumsal eleştiriye mizah yoluyla iletmektedir. Bu özellikleriyle anlatı, Türk halk kültürünün değer aktarım mekanizmalarını ve sözlü geleneğin pedagojik işlevini açık biçimde ortaya koymaktadır.

4.3. Yıldırım Yayınları 6. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

4.3.1. Kaynatılmış Tohum (s.26) – Masal

4.3.1.1. Gelenek-Görenekler

Masal, toplumda sabır ve sorumluluk gibi erdemlerin nesiller arası aktarımına dair önemli ipuçları taşımaktadır. Hükümdarın gençlere tohum vererek bir yıl boyunca onların gelişimini gözlemlemesi, disiplin ve özveri değerlerinin toplumsal eğitimdeki önemini vurgular:

“Her birinize bir tohum vereceğim... Onu ekip sulamanız ve bir yıl sonra bana getirmeniz gerekecek.”

Masalın kahramanı annesinin rehberliği, aile içi yönlendirme ve toplumsal geleneklerin çocuk eğitimindeki rolünü yansıtır. Bu anlatılanlar sayesinde metni okuyan çocuklar donanımlı birer birey olma yolunda ailenin ve toplumsal geleneklerin önemini daha iyi kavrama fırsatı bulmaktadır.

4.3.1.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Metin, doğa ve bitkiler üzerinden metaforik bir yapı sunmaktadır. Tohumların filizlenmemesi, dışarıdan başarısız gibi görünse de ahlaki erdemin önceliğini anlatır. Hükümdarın kaynatılmış tohumlar üzerinden yaptığı sınav, dürüstlüğün ve sadakatin değerini pekiştirir, toplumda erdem ve ahlakın başarıdan üstün tutulduğunu gösterir.

Hükümdarın tavır ve davranışları üzerinden toplumun iyi olduğuna inandığı ve tutumlar metni okuyan bireylere aktarılmaktadır. Bu yönüyle metin kendi başına bir rehber olarak ders kitapları sayesinde çocuklara sunulmuştur.

4.3.1.3. Dil ve Söz Varlığı

Masal, basit ve akıcı bir dille okuyucuya mesaj iletmektedir. Örneğin:“Ling’in saksısında hâlâ çiçekten eser yoktu; elinde sadece toprak dolu bir saksı kalmıştı.”

Bu tür ifadeler, karakterin içsel durumunu yansıtmakta ve masalın didaktik yönünü güçlendirmektedir. Tekrar ve detaylı betimleme, sözlü anlatım geleneğinin bir özelliğidir. Kullanılan dilin anlaşılır olması metnin hem okunmasını hem de

yorumlanmasını kolaylaştırmış böylece verilmek istenen mesajların daha açık bir şekilde okurlara ulaşması sağlanmıştır.

4.3.1.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Ling, dürüstlük, cesaret ve ahlaki kararlılık gibi geleneksel kahramanlık niteliklerini temsil eder. Hükümdarın, liderlik vasıflarını ahlaki değerlere dayalı olarak seçmesi, toplumsal tarih bilincinin ve kolektif ahlak anlayışının önemini vurgular:

“Sadece Ling, kendisine verilen tohumu getirme cesaretini ve dürüstlüğü gösterdi.”

Kahramanlık göstergesi olarak kabul edilen davranışların sadece topluma önderlik edecek bireylerde yer alacağı düşüncesini içeren bu ifadeler bireylerin bu davranışları kazanmasının kendisini farklı kılacağını düşünmesini sağlayacaktır. Böylece kahramanlık vasıflarına ulaşmayı gaye edinecek olan çocuklar aslında toplumun uygun gördüğü davranışları kazanmaya güdülenmiş olacaktır.

4.3.1.5. Toplumsal Değer ve Ahlak

Metin, doğru ve etik davranışın toplumsal ödüllerle ilişkilendirilmesini gösterir. Ling'in boş saksıyı götürmesi, bireysel çıkar yerine ahlaki davranışın değerini ön plana çıkarır. Diğer gençlerin alaycı tutumu, toplumsal normlara uygun davranışın önemini pekiştirmektedir.

Anlatılan bu olay sayesinde metni okuyan çocuklar kendi davranışlarının ya da emeklerinin sonuçlarını kabul etmenin yalan söylemekten daha erdemli bir davranış olduğunun bilincine varacaktır.

4.3.1.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Tohum ekmek ve bitki yetiştirme süreci, kırsal yaşam ve tarım faaliyetlerinin gündelik yaşamla bütünleşmesini göstermektedir:

“Ling, tohumu özenle ekti, güneş gören bir pencere kenarına koydu ve her gün suladı.”

Bu detaylar, halkın doğayla kurduğu ilişkiyi ve tarımsal üretim süreçlerini yansıtmaktadır. Topluma önderlik edecek kişi olarak anlatılan kahramanın gündelik hayatının rutini haline getirdiği toprakla ve tohumla ilgilenmesi olayı çocuklarda toprağa

ve bir şeyler yetiştirmeye karşı merak uyandıracaktır. Bu da onların üreten insan olmasına ön ayak olacak zihinsel süreçlerin başlangıcı olabilir.

4.3.1.7. Halk Mizahı

Metin, özellikle gençlerin Ling'in boş saksısı üzerinden sergilediği alaycı tavır ile mizah unsurlarını taşır. Bu mizah, sosyal eleştiriyi ve toplumsal normlara ilişkin farkındalığı destekler:

“Diğer gençler Ling'in saksısını görünce kahkahalarla güldüler.”

Halk mizahı, masallarda toplumsal davranışları eleştirel ve eğlenceli bir biçimde sunmak için kullanılan bir yöntemdir.

4.3.1.8. Genel Değerlendirme

Analiz edilen masal, Çin kültüründe dürüstlük, sabır ve etik değerlere verilen önemi ortaya koymaktadır. Ling'in karakteri, bireysel ahlaki davranışın toplumsal ve liderlik bağlamında nasıl ödüllendirildiğini sembolize eder. Masal, gelenek-göreneklerden sözlü anlatım tekniklerine, halk mizahından günlük yaşam pratiklerine kadar kültürel mirasın farklı boyutlarını yansıtmaktadır.

4.3.2. Allah'a Şükür, Üzerinde Ben Yoktum (s.82) – Fıkra

4.3.2.1. Gelenek-Görenekler

Metin, halkın günlük yaşamında dua etme ve şükretme geleneğinin güçlü bir biçimde sürdüğünü ortaya koymaktadır. Nasrettin Hoca, eşeğinin kaybolmasına rağmen ellerini göğse açıp şükretmesi, toplumdaki dini ritüel ve şükür geleneğini yansıtmaktadır. Bu davranış, olumsuz durumlar karşısında bireyin gelenek ve inanç çerçevesinde hareket edebileceğini göstermektedir:

“Hoca, bir yandan aranıp duruyor, bir yandan da arada bir ellerini göğse açıyor: — Allah'ım sana şükürler olsun, diye dua ediyormuş.”

Dini inanışlarla günlük yaşamdaki alışkanlıkların kaynaştığını ve bir gelenek haline dönüştüğünü görmekteyiz.

4.3.2.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Hoca'nın tavrı, Tanrı inancı ve kader anlayışını sergiler. Olumsuz bir olaya rağmen şükretmeyi seçmesi, halk kültüründe sıkça karşılaşılan “sabrın ve şükrün erdemi” temasını güçlendirmektedir. Bu tutum, kaderi kabul etme ve olayları bir bütün olarak değerlendirme anlayışını yansıtır:

“Neden şükretmeyecekmişim? Ya eşeğin üzerinde ben de olsaydım, kayıplara karışsaydım hâlîm nice olurdu?”

Açık bir şekilde dini bir mesaj verilmesi de Nasreddin Hoca'nın bu davranışı okuyanlara duanın ve şükrün önemini ve günlük hayatta asla terk edilmemesi gerektiğini üstü kapalı bir şekilde anlatmaya çalışmaktadır.

4.3.2.3. Dil ve Söz Varlığı

Metin, sade ve nükteli bir halk dili kullanmaktadır. Hoca'nın sözleri, hem esprili hem de düşündürücü bir üslup taşır. Bu dil, halkın günlük konuşma biçimine yakın olup, kısa ve etkili cümlelerle halk bilgeliklerini aktarmaktadır:

“Hoca onlara dik dik bakarak cevap vermiş: — Neden şükretmeyecekmişim?”

Hoca'nın kullandığı nükteli dil anlatıyı daha dikkat çekici bir hale getirmiştir. Bu da onun her yaş tabakası tarafından özellikle de çocuklar tarafından keyifle dinlenmesini ya da okunup aktarılmasını sağlamıştır.

4.3.2.4. Müzik ve Sözlü Sanat

Hikâye, sözlü kültürün bir parçası olarak kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Metin ritmik bir anlatım sunmasa da, hikâye ve nükteler aracılığıyla toplumsal ders verme işlevi görülmektedir. Bu durum, sözlü geleneğin temel işlevlerini destekler.

4.3.2.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Nasrettin Hoca'nın karakteri, geleneksel kahramanlık anlayışı yerine akıl ve bilgelik temelli bir kahramanlık sunar. Eşek kaybolsa bile, Hoca'nın durumu bilgelikle ele alması, halkın gündelik yaşam bilinci ve kriz yönetimi anlayışını yansıtır ve akıl önderlerinin önemini vurgular.

Bu anlatılar sayesinde metni okuyan çocuklar topluma akıl önderliği edecek kadar bilgili olmayı kahramanlık olarak göreceğinden öğrenmeye ve bilgiye ulaşmaya daha istekli hale gelecektir.

4.3.2.6. Toplumsal Değer ve Ahlak

Hoca'nın tavrı, şükretmenin ve alçakgönüllülüğün değerini gösterir. Bireysel çıkar yerine, toplumsal ders ve erdem önceliği taşıyan davranış biçimi, toplum gözünde olumlu bir ahlaki duruş olarak algılanır:

“Ya eşeğin üzerinde ben de olsaydım, kayıplara karışsaydım hâlîm nice olurdu?”

Örnek olarak aldığımız bu ifadelerde hoca eşeğin üzerinde olsaydı kendisinin de onu idare edemeyebileceğini belki de onunla kaybolacağını söylerken aslında bir mizah yoluyla mütevazılığını göstermek istemiş ve bunu anlatıyı dinleyenlere güzel bir davranış olarak aktarmaya çalışmıştır.

4.3.2.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Eşeğin kaybolması, tarım ve hayvancılıkla uğraşan bir toplumun günlük yaşam ve geçim tarzını ortaya koymaktadır. Hoca'nın şükür davranışıyla birleşen bu durum, halkın geçim kaynaklarına verdiği önemi gösterir.

Metni okuyan ya da dinleyen çocuklar da geçim kaynaklarının günlük yaşamımızda önemli olduğunu farkedip onlara saygı duymayı ve korumak için elinden geleni yapmayı daha çok önemseyecektir.

4.3.2.8. Halk Mizahı

Metnin temelini mizahi bir bakış açısı oluşturur. Hoca'nın mantık dışı gibi görünen şükür davranışı, okuyucuda hem gülme hem düşünme tepkisi uyandırır. Bu mizah, halkın sosyal eleştirisini incelikle aktarma ve ders verme işlevi görür:

“Hoca onlara dik dik bakarak cevap vermiş...” ifadeleri aslında Hoca'nın sert bir tavır içinde olduğunu işaret etse de devamında söyledikleri kendisinin olduğu gibi diğer insanların da mizah anlayışından hiç ödün vermemesi, her koşul altında sakinliğini koruyup neşesinden ve gerekirse eleştirisini bile güldürü ile birleştirerek anlatması gerektiğini anlatmaya çalıştığını göstermektedir.

4.3.2.9. Genel Değerlendirme

Nasrettin Hoca fıkrası aracılığıyla halk kültüründe gelenekler, inançlar, dil kullanımı ve toplumsal değerler arasındaki ilişkiyi kapsamlı biçimde ortaya koymaktadır. Bulgular, Hoca'nın eşeğinin kaybolması karşısında gösterdiği şükür ve sabır tutumunun, halkın dini ritüelleri, kader anlayışı ve ahlaki normlarla doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Metnin anlaşılır, nükteli ve düşündürücü dili, sözlü geleneğin temel özelliklerini yansıtmakta ve hem halk bilgeliklerini aktarma hem de toplumsal ders verme işlevini yerine getirmektedir. Hoca'nın akıl ve bilgelik temelli kahramanlığı, klasik kahramanlık anlayışından ayrılarak mizah ve sosyal eleştiri aracılığıyla toplumsal bir model sunmaktadır. Ayrıca mizah, eğlence yoluyla eleştirel düşünceye teşvik eden ve değer aktarımını destekleyen bir araç olarak öne çıkmaktadır. Eşek kaybı üzerinden yapılan gözlemler, halkın günlük yaşam ve geçim koşullarıyla metin arasındaki ilişkiyi de gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak, fıkra, bireysel davranışları ve toplumsal değerleri analiz etmek için zengin bir kaynak oluşturmakta ve halk kültüründe inanç, gelenek, mizah ve toplumsal bilinç arasındaki etkileşimleri anlamaya önemli katkılar sağlamaktadır.

4.3.3. Atasözleri Üzerine (s.125) – Bilgilendirici Metin

4.3.3.1. Kültürel Miras: Gelenek-Görenekler, İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Atasözleri, toplumsal ve doğal olaylara dayanmakta ve toplumun gelenek-görenekleri ile yaşam deneyimlerini yansıtmaktadır. Bu sözler, kuşaktan kuşağa aktarılırken halkın inançları ve kültürel simgeleri dolaylı biçimde korur:

“Toplumsal ve doğal olayların nasıl olageldiğini bir tümceyle veren bu sözler; töre ve geleneğe, deneylere, akla ve gerçeklere dayanır.”

Örneğin “Bir ağaçta gül de biter, diken de.” atasözü, doğadaki dengeyi ve iyi-kötü karşıtlığını sembolize ederek kültürel bir anlam taşır.

4.3.3.2. Dil ve Söz Varlığı

Metin, atasözlerinin özgün sözdizimi ve kalıplaşmış yapısının korunmasının önemini vurgular. Sözcüklerin değiştirilmesi, atasözünün anlamını ve değerini bozabilir:

“Kimi ayrıık durumlar olmakla birlikte genelde kural olarak atasözlerinin sözcükleri değıştirilip yerine aynı anlama gelen başka sözcükler konulamaz ve söz dizimi bozulamaz.”

“Acıklı başta akıl olmaz.” örneği, sözdiziminin korunmasının gerekliliğini göstermektedir.

Bununla birlikte, bazı durumlarda eşanlamlı kelimeler kullanılabilir:

“Bir ağızdan çıkan, bin ağza yayılır.” atasözünde “ağız” sözcüğü yerine “dil” kullanılabilir.

Bu örneklerden anlaşılacağı üzere metin sayesinde en önemli kültürel miraslarımızdan olan atasözlerinden birkaçı çocuklar tarafından öğrenilirken aynı zamanda dilin kullanılması esnasında uyulması gereken kurallardan birkaçı da aktarılmaktadır.

4.3.3.3. Müzik ve Sözlü Sanat

Atasözleri, kısa ve özlü yapıları sayesinde sözlü kültürde ritim ve akış kazandırır. Metin, atasözlerinin uzun anlatımları birkaç kelimeyle ifade edebilme gücüne dikkat çekmektedir:

“Atasözleri, sayfalarca anlatılabilecek bir durumu, kısa ve özlü olarak birkaç sözcükle anlatan söz değerleridir.” ifadeleri direkt olarak atasözlerinin anlam yoğunluğunu kısa ve özlü yapısı sayesinde kazandığını anlatmaktadır.

4.3.3.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Her atasözü, önce bir birey tarafından ortaya konmuş ve halk tarafından benimsenmiştir. Bu süreç, toplumsal deneyimlerin tarihsel hafızaya dönüşmesini sağlar:

“Her atasözü, kuşkusuz ki gökten inmemiş, ilkin bir tek kişice ortaya atılmıştır. İnsanlar onu benimseyip kullanmış, kullanırken de üzerinde kendilerine göre değışiklikler yapmışlardır.”

İfadeleri her bir atasözünün kendince bir oluşum geçmişı olduğunu yani bir tarihe sahip olduğunu işaret etmektedir.

4.3.3.5. Toplumsal Değer ve Ahlak

Atasözleri, öğüt ve ders verme işleviyle toplumun ahlaki değerlerini ve ortak kanaatlerini aktarmaktadır:

“İnsanlara ders, öğüt verir. Halkın ortak kanısını, inancını, duyusunu, ahlak anlayışını, felsefesini vb. yansıtır ve toplumca genel kural niteliğinde görülür.”

4.3.3.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Atasözleri günlük yaşamın deneyimlerinden doğar. Örneğin yiyecek, geçim ve aile yaşamı ile ilgili ifadeler:

“Baba koruk yer, oğlunun dişi kamaşır.”

“Fazla mal göz çıkarmaz.”

Bu örnekler, atasözlerinin ekonomik ve sosyal yaşamla ilişkisini göstermektedir.

4.3.3.7. Halk Mizahı

Bazı atasözlerinde mizahi bir üslup yer alır. Bu, hem toplumsal eleştiriye hem de ders verme işlevini hafif bir tonla sunar:

“Bakmakla usta olunsa kediler kasap olurdu.” gibi atasözleri sayesinde anlıyoruz ki atasözleri insanlara öğütler verirken bunu her aman çok ciddi ya da resmi bir dille yapmaz bazen de mizahi bir dil sayesinde amacını gerçekleştirdiğini gördüğümüz örnekler de vardır.

4.3.3.8. Genel Değerlendirme

Yapılan analiz, atasözlerinin yalnızca dilsel bir ifade biçimi olmadığını; toplumsal değer, ahlak, tarih bilinci ve halk mizahı gibi farklı boyutlar taşıdığını ortaya koymaktadır. Her atasözü, hem bireysel gözlem hem de kolektif deneyimin ürünü olarak halkın dünya görüşünü ve değerlerini nesiller boyunca aktarmayı sürdürmektedir.

4.3.4. Keloğlan (s.134) – Masal

4.3.4.1. Gelenek-Görenekler

Köy yaşamına ilişkin ayrıntılar, geleneksel iş bölümü ve geçim tarzlarını gözler önüne sermektedir. Keloğlan’ın köydeki aktiviteleri şöyle aktarılmaktadır: “Keloğlan bazen oduna gider, bazen koyunların bakımını üstlenir, böylece ekmeğini kazanırmış.”

Bu anlatım, kırsal toplumlarda emeğe dayalı yaşamı ve bireylerin kendi geçimlerini sağlama yöntemlerini yansıtmaktadır.

4.3.4.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Metin, halk masallarına özgü mitolojik öğeleri Batı ve Türk masal motifleriyle harmanlamaktadır. Keloğlan'ın yolculuğu sırasında karşılaştığı karakterler, hem yerel hem de evrensel mitolojik öğeler sunmaktadır: “Bir ağacın altında, Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler’i, Sedef Bacı’yı görmüş.” Bu durum, halk masallarında fantastik öğelerin kültürel değerlerin aktarımında nasıl kullanıldığını göstermektedir.

4.3.4.3. Dil ve Söz Varlığı

Metin, halk edebiyatına özgü sade ve akıcı bir dil kullanmaktadır. Özellikle giriş cümleleri klasik masal formüllerini yansıtmaktadır: “Evvel zaman içinde, küçük bir köyde Keloğlan ve annesi yaşarmış.” Bu yapı, zaman ve mekân çerçevesini belirleyerek sözlü anlatım geleneğine uygun bir atmosfer yaratmaktadır.

4.3.4.4. Müzik ve Sözlü Sanat

Tekrarlayan ritmik anlatım ve akıcı cümle yapısı, sözlü geleneklerdeki ezgi ve nakaratları çağrıştırmaktadır. Örneğin: “Az gitmiş, uz gitmiş, ırmakları geçmiş, çok yer görmüş” ifadesi, klasik halk masallarındaki yolculuk motifini ve ritmik anlatımı yansıtmaktadır.

4.3.4.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Keloğlan'ın girişimci ve cesur kişiliği, halk kahramanlığı anlayışını desteklemektedir: “Keloğlan farklı ülkelere gidip yeni yerler görmek ve yeni işler yapmak istemiş.” Bu durum, bireysel cesaret ve merakın, toplumun değerleriyle nasıl bütünleştiğini göstermektedir. Metni okuyan çocuklar Keloğlan'ın eğlenceli kişiliğinin yanında taşıdığı diğer özelliklere de özeneceğinden anlatı üzerinden girişimciliğe ve cesaretli olmaya yönlendirici bir mesajın olduğu anlaşılmaktadır.

4.3.4.6. Toplumsal Değer ve Ahlak

Metin, çalışkanlık, merak ve öğrenmeye açıklık gibi ahlaki değerleri vurgulamaktadır. Keloğlan'ın hem köy işlerine yardımcı olması hem de yeni deneyimler peşinde koşması, toplumun erdem anlayışını yansıtmaktadır.

4.3.4.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Keloğlan'ın günlük yaşamı, köy yaşamının ekonomik ve sosyal yapısını ortaya koymaktadır: “Ekmeğini çıkarırmış böylece.” Bu ifade, halkın doğayla iç içe ve kendi emeğiyle yaşamını sürdürme biçimini temsil etmektedir.

4.3.4.8. Halk Mizahı

Metin, beklenmedik karşılaşmalar aracılığıyla mizah unsurlarını sunmaktadır. Keloğlan'ın çeşitli masal karakterleriyle karşılaşması, hem şaşırtıcı hem de eğlenceli bir durum yaratmaktadır: “Keloğlan daha kimleri kimleri görmüş.” Bu ifade, halk mizahında olağanüstü karşılaşmalar üzerinden esprili anlatım biçimine örnek teşkil etmektedir. Bu kurgu sayesinde Keloğlan'ın hem kişilik özelliklerine hem de anlatının aktarılış biçimine çocukların özendirilmesi hedeflenmiş. Böylece sadece kişilik özelliklerine katkı sağlayan bir metin olmaktan çıkmış aynı zamanda dil gelişimine de katkıda bulunmuştur.

4.3.4.9. Genel Değerlendirme

Metin, Keloğlan karakteri aracılığıyla Türk halk edebiyatının temel motiflerini bir araya getirmektedir. Köy yaşamından masalsı yolculuklara uzanan anlatım, kültürel unsurları bütüncül bir şekilde aktarmaktadır. Dil, ritim ve karakterler, sözlü geleneklerin özelliklerini yansıtarak okuyucuya hem tanıdık hem de fantastik bir dünya sunmaktadır. Bulgular, metnin halk edebiyatında gözlemlenen kahramanlık, ahlak, mizah ve günlük yaşam gibi unsurları etkili biçimde taşıdığını göstermektedir.

4.4. Özgün Matbaacılık 7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

4.4.1. Adalet Heybesi (s. 106) – Masal

4.4.1.1. Gelenek-Görenekler

İncelenen metinde Türk halk anlatı geleneğine özgü pek çok unsur açık biçimde görülmektedir. Özellikle masalların başlangıç ve bitişinde kullanılan kalıplaşmış ifadeler, geleneksel sözlü anlatı kültürünün belirgin özelliklerini yansıtmaktadır. Masalın girişinde yer alan “Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde...” ifadesi, Türk masallarında sıklıkla kullanılan klasik bir anlatı formelidir. Bu tür ifadeler dinleyiciyi gerçek zamandan uzaklaştırarak masalın hayali dünyasına hazırlayan sözlü kültür unsurları olarak değerlendirilmektedir.

Masalın sonunda yer alan “Gökten üç elma düşmüş; biri anlatanın, biri dinleyenin, biri de heybesini adaletle dolduran herkesin başına...” sözleri ise Anadolu masallarında yaygın olarak kullanılan bir kapanış formelidir. Bu ifade, anlatı geleneğinde hem anlatıcıyı hem de dinleyiciyi sembolik biçimde ödüllendiren bir yapı işlevi görmektedir.

Bunun yanı sıra halkın memnuniyetini ölçmek amacıyla şehir meydanına asılan heybeye buğday bırakılması uygulaması, geleneksel toplumlarda görülen sembolik değerlendirme yöntemlerini hatırlatmaktadır. Metinde bu durum şu sözlerle ifade edilmektedir:

“Günün sonunda evlatlarım halkımdan her kimi memnun etti ise o kişi, şehrin meydanına asılan heybeye bir avuç buğday bıraksın.”

Bu uygulama, toplumsal görüş ve kararların somut semboller aracılığıyla ifade edilmesi bakımından geleneksel kültürel pratiklere işaret etmektedir. Her ne kadar günümüzde böyle şeylerin yapılmasını nasihat etmese de okuyanların gelenek-göreneklere ait kültürel miraslardan haberdar olması açısından anlatıda yer alan ifadeler önemlidir.

4.4.1.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Metinde dini ve metafizik öğelerin halk anlatılarındaki yansımalarına da rastlanmaktadır. Özellikle “Hak” kavramı Türk-İslam düşüncesinde hem adaleti hem de ilahi düzeni temsil eden önemli bir kavramdır.

Masalın başlangıcında yer alan şu ifade, adalet anlayışının ilahi bir boyutla ilişkilendirildiğini göstermektedir:

“Hakk’ın adaletini soranlara şu masalı anlattık.”

Bu söylem, adaletin dünyevi bir yönetim ilkesi olmaktan ibaret olmayıp ilahi düzenin bir tezahürü olarak algılandığını ima etmektedir.

Metinde ayrıca dua ve hayır duası gibi geleneksel inanç pratiklerine de yer verilmektedir. Baba yadigârı tüfeğini geri alan kişinin padişaha ve oğluna dua etmesi bu duruma örnek teşkil etmektedir:

“Adamcağızın mutluluktan size ve oğlunuza etmediği dua kalmadı.”

Dua, Anadolu kültüründe hem minnettarlığın hem de manevi desteğin ifadesi olarak önemli bir yere sahiptir. Metinde anlatılanlar sayesinde hem dini inancın gereği hem de kültürel mirasın bir parçası olan dua alışkanlığı okuyanlara aktarılmaya çalışılmıştır.

4.4.1.3. Dil ve Söz Varlığı

Metin, Türk halk anlatılarında sıkça görülen deyimse1 ifadeler, atasözü niteliğindeki sözler ve kalıplaşmış söyleyişlerle zengin bir dil yapısı sergilemektedir. Bu durum, halk dilinin söz varlığının anlatı içinde canlı biçimde kullanıldığını göstermektedir.

Örneğin metnin giriş bölümünde yer alan şu ifadeler halk söyleyişinin karakteristik örnekleri arasında sayılabilir:

“Herkes hakkını almalı, samanlıktaki çöp bile.”

“Dişi yoksa nasıl yesin yemeği? Altın versen keseyle doyar mı midesi?”

Bu tür ifadeler, mecazlı anlatım ve atasözü niteliğindeki söyleyişlerle halkın düşünce dünyasını ve yaşam tecrübesini yansıtmaktadır.

Bunun yanı sıra “var varanın, sür sürenin”, “köy köy dolaşmak” ve “gönlünü doldurmak” gibi ifadeler de sözlü anlatım geleneğine özgü dil özelliklerini ortaya koymaktadır. Bu tür dilsel unsurlar anlatıya hem akıcılık hem de güçlü bir kültürel bağlam kazandırmaktadır. Kullanılan dil sayesinde okuyanların kültürel unsurlarımız olan bu söyleyişlerden haberdar olması ve onları öğrenip kullanarak yaşatması mümkün olmuştur.

4.4.1.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Masalda Türk anlatı geleneğinde sıkça karşılaşılan ideal hükümdar ve erdemli kahraman tipinin izleri görülmektedir. Padişahın halkını adaletle yönetmesi ve küçük oğlunun halkın gerçek ihtiyaçlarını anlamaya çalışması bu anlayışın yansımasıdır.

Metinde padişah şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Padişah; halkını adaletle yöneten, onların rızasını kazanmış, çok sevilen biriydi.”

Bu ifade, halk kültüründe ideal yöneticinin nasıl tasavvur edildiğini göstermektedir.

Küçük oğul ise yalnızca maddi yardımda bulunmakla yetinmeyip halkın ihtiyaçlarını anlamaya çalışarak empati kuran bir yönetici adayı olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım masalın sonunda şu sözlerle vurgulanmaktadır:

“Kulak vermeli her insanın muradına.”

Bu söylem, Türk kültüründe yöneticinin halkın sesine kulak vermesi gerektiğine dair tarihsel anlayışı yansıtmaktadır. Aynı zamanda okuyanların içindeki kahramanlık hevesine yön verecek özelliklerden haberdar olmasına imkân sağlamaktadır. Metni okuyanlar toplumu yönetecek yani ona önderlik edecek insanların adaletli, herkes tarafından sevilen ve etrafındakilerin ihtiyaçlarından haberdar olmaya çalışan bireyler olması gerektiğini anlamaktadır.

4.4.1.5. Toplumsal Değer ve Ahlak

Metnin temel mesajı toplumsal değerler ve ahlaki ilkeler etrafında şekillenmektedir. Özellikle adalet, empati, hakkaniyet ve bireylerin ihtiyaçlarını gözetme gibi değerler anlatının merkezinde yer almaktadır.

Büyük ve ortanca oğulların herkese aynı yardımı yapmaları yüzeysel bir eşitlik anlayışını temsil ederken, küçük oğlun yaklaşımı adalet kavramını daha kapsamlı bir şekilde ele almaktadır.

Bu durum vezirin şu sözlerinde açıkça ifade edilmektedir:

“En küçük oğlunuz ise halkımıza kendi istediği nimetleri sunmak yerine, onların ihtiyaçlarını sordu.”

Masal, gerçek adaletin herkese aynı şeyi sunmak değil, bireylerin ihtiyaçlarını dikkate alarak davranmak olduğunu vurgulamaktadır.

Masalın oluşturulmasının amacı özellikle adalet ve empati davranışlarını örneklendirmek ve kahramanlar aracılığıyla okuyucuya sunmaktır.

4.4.1.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Metin, geleneksel toplum yapısına dair çeşitli ipuçları sunarak halkın gündelik yaşamına ilişkin bilgiler de vermektedir. Özellikle meslekler ve yaşam biçimleri anlatının içinde yer almaktadır.

Örneğin avcılık mesleği şu ifadeyle dile getirilmektedir:

“Ben baba mesleğini yapan eski bir avcıyım.”

Bu ifade, mesleklerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı geleneksel ekonomik yapıyı yansıtmaktadır.

Bunun yanında medrese eğitimi de dönemin sosyal yaşamına dair önemli bir unsur olarak anlatıya dahil edilmiştir:

“Ben yıllarca medresede talebe yetiştirdim.”

Bu söylem, geleneksel eğitim kurumlarının toplumdaki yerini ve bilgi aktarımındaki rolünü göstermektedir.

4.4.1.7. Halk Mizahı

Metnin özellikle giriş bölümünde halk mizahına özgü abartılı ve ironik anlatım biçimleri dikkat çekmektedir. Bu tür ifadeler anlatının hem eğlenceli olmasını sağlamak hem de dinleyicinin ilgisini canlı tutmaktadır.

Örneğin şu ifade tipik bir halk mizahı örneğidir:

“Denizi çorba ettik, gemiyi kepçe... Yedik, yedik, doymadık.”

Gerçeklikten uzak bu abartılı anlatım mizahi bir etki oluşturmaktadır.

Bunun yanı sıra “samanlıktaki çöp bile” ifadesi de gündelik yaşamdan alınmış bir benzetme aracılığıyla toplumsal adalet fikrini mizahi bir dille aktarmaktadır.

Kullanılan bu mizahi üslup metni sıkıcılıktan kurtarmış daha akıcı ve ilgi çekici bir hale getirmiştir. Aynı zamanda kullanılan ifadeler metnin akılda kalıcılığını da artırmıştır. Bu sayede metin sade yazılı olarak değil sözlü olarak da varlığını sürdürmeye olanak bulmaktadır.

4.4.1.8. Genel Değerlendirme

Metnin incelenmesi sonucunda Türk halk kültürüne ait çeşitli unsurların bir arada bulunduğu görülmektedir. Anlatı; geleneksel masal kalıpları, dini referanslar, halk diline özgü söz varlığı, toplumsal değerler ve mizahi anlatım biçimleri açısından Türk sözlü kültür geleneğinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Özellikle adalet kavramının “herkese aynı şeyi vermek değil, bireylerin ihtiyaçlarını dikkate almak” şeklinde yorumlanması, masalın temel kültürel ve ahlaki mesajını oluşturmaktadır.

4.4.2. Taştın Yine Deli Gönül (s. 173) – İlahi

4.4.2.1. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Şiirde tasavvuf düşüncesine dayalı çeşitli inanç unsurları öne çıkmaktadır. İlahi aşk, rüya ve manevi arayış gibi kavramlar metnin temel anlam dünyasını oluşturmaktadır.

Şiirin son bölümünde yer alan rüya motifi, tasavvuf geleneğinde hakikatin rüyada tecrübe edilmesi veya manevi sezgi yoluyla algılanması düşüncesiyle ilişkilendirilebilir:

“Yunus düşte gördü seni sayru mısın sağlar mısın”

Burada “sevgili” figürü sadece dünyevi bir varlık olarak değil, ilahi hakikati temsil eden sembolik bir unsur olarak da yorumlanabilmektedir.

Ayrıca şiirde yer alan “dağ”, “bulut” ve “ırmak” gibi doğa imgeleri tasavvuf şiirinde sıklıkla kullanılan metaforlar arasındadır. Bu unsurlar çoğu zaman insanın iç dünyasını, manevi arayışını veya hakikate ulaşma yolunda karşılaşılan engelleri simgeleyen semboller olarak değerlendirilmektedir.

Şiir içerisinde dini inanışlarla ve mitolojik unsurlarla ilgili birçok unsur barındırır da kullanılan imgesel dil 7. Sınıf öğrencilerinin çok da kolay anlamlandıramayacağı bir özelliktedir. Bu yaş grubundaki öğrencilere şiir dilinin zevkini ve inançlarla ilgili mesajları daha anlaşılır biçimde sunacak başka şiirlerin tercih edilmesi daha faydalı olacaktır.

4.4.2.2. Dil ve Söz Varlığı

Şiir, Eski Anadolu Türkçesi ile halk dilinin söz varlığını yansıtan önemli dil özellikleri taşımaktadır. Metinde kullanılan bazı kelime ve ifadeler dönemin dil yapısına dair ipuçları sunmaktadır.

Örneğin:

- “âvâre” (başiboş dolaşan, yurtsuz)
- “yavı kılmak” (yoldaşını kaybetmek)
- “sayru” (hasta)

Bu kelimeler, halk dilinin tarihsel söz varlığını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Bunun yanı sıra şiirde mecaz ve teşbihlere dayalı güçlü bir anlatım görülmektedir.

Örneğin:

“Taştın yine deli gönül sular gibi çağlar mısın”

Bu dizede “gönül”, taşkın bir suya benzetilerek duyguların yoğunluğu ve kontrol edilemezliği etkili bir metafor aracılığıyla ifade edilmiştir.

Öğretmen rehberliğinde anlamlandırılan şiirin içerisinde barındırdığı eski Türkçeye ait kelimeler ve söz sanatlarından örnekler öğrencilerin dil gelişimine fayda sağlamaktadır.

4.4.2.3. Müzik ve Sözlü Sanat

Şiir, Anadolu tasavvuf müziği ve ilahi geleneği içerisinde değerlendirilebilecek nitelikler taşımaktadır. Yunus Emre’nin şiirleri tarihsel süreç içerisinde çoğunlukla ilahi formunda bestelenmiş ve tekkelerde sözlü olarak aktarılmıştır.

Metnin ölçü ve ritim yapısı sözlü icraya uygun bir özellik göstermektedir. Dizelerin sonunda tekrar eden soru kalıpları şiire belirgin bir ritmik yapı kazandırmaktadır:

- “çağlar mısın”
- “bağlar mısın”
- “ağlar mısın”

Bu tekrarlar, şiirin ezgili biçimde okunmasına elverişli bir yapı oluşturmakta ve sözlü icra geleneğiyle olan ilişkisini güçlendirmektedir. Aynı zamanda şiirin kolay ezberlenmesine ve böylece sözlü gelenekle de varlığını sürdürmesine olanak sağlamaktadır.

4.4.2.4. Toplumsal Değer ve Ahlak

Şiirde tasavvuf düşüncesinin temel değerlerinden biri olan tevazu ve teslimiyet vurgulanmaktadır. Şair, sevgili uğruna kendisini değersiz ve mütevazı bir varlık olarak konumlandırmaktadır:

“Ben toprak oldum yoluna”

Bu ifade, insanın nefsinin arındırarak ilahi aşka yönelmesi gerektiğini vurgulayan tasavvufi düşünceyi yansıtmaktadır.

Ayrıca sabır, sadakat ve bağlılık gibi ahlaki değerler de şiirin temel temaları arasında yer almaktadır.

Şiir sayesinde toplumsal ve ahlaki değerler sanatsal bir dille yaşatılmaya ve okuyanlara dolayısıyla Türkçe ders kitapları aracılığıyla çocuklara aktarılmaya çalışılmıştır.

4.4.2.5. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Şiirde doğadan alınan çeşitli imgeler ve coğrafi unsurlar dikkat çekmektedir. Anadolu’nun doğal çevresi şiirin imgesel dünyasına önemli ölçüde yansımıştır.

Örneğin:

“Karlı dağların başında salkım salkım olan bulut”

Bu ifade Anadolu coğrafyasının dağlık yapısını ve doğa tasvirlerini ortaya koymaktadır.

Ayrıca “yol”, “dağ”, “bulut” ve “ırmak” gibi unsurlar göçebe ve yarı göçebe Türk kültürünün doğayla kurduğu güçlü ilişkiyi de yansıtmaktadır.

Düz yazılarda günlük yaşama ve geçim tarzına işaret edecek ifadeleri kullanmak daha kolay ve etkili olsa da şiirin derin anlam zenginliği sayesinde duygularla beraber insanların somut yaşam koşullarından da izler bulabileceğimiz görülmektedir.

4.4.2.6. Genel Değerlendirme

İncelenen şiir, Anadolu tasavvuf edebiyatının önemli temsilcilerinden olan Yunus Emre'nin eserlerinde görülen ilahi aşk anlayışı, doğa metaforları ve halk dili özelliklerini yansıtmaktadır. Şiirde kullanılan sade ve anlaşılır dil, güçlü doğa imgeleri ve tasavvufi semboller Türk sözlü ve yazılı kültürünün temel unsurlarını ortaya koymaktadır. Özellikle gönül, yol, dağ ve su gibi metaforlar insanın manevi yolculuğunu anlatan sembolik bir anlatım oluşturmaktadır.

4.4.3. Dengeli Beslenme (s. 196) - Hacivat- Karagöz

4.4.3.1. Gelenek-Görenekler

Metin, Türk geleneksel sahne sanatlarının önemli örneklerinden biri olan Karagöz gölge oyununun temel özelliklerini yansıtmaktadır. Karagöz oyunlarında gündelik yaşamdan alınan konular, hem eğlendirici hem de öğretici bir anlatım biçimi içinde ele alınır. İncelenen metinde de modern bir konu olan dengeli beslenme, geleneksel diyalog yapısı aracılığıyla işlenmektedir.

Karagöz oyunlarının belirgin yapısal özelliklerinden biri, iki karakter arasında geçen karşılıklı konuşmalara dayanan anlatım biçimidir. Metinde bu özellik aşağıdaki diyalogda açık biçimde görülmektedir:

“Hacivat: Bugünlerde gazetelerde, televizyonlarda, aile sohbetlerinde dengeli beslenme konuşuluyor.

Karagöz: Neydi o?..”

Bu tür diyaloglar, gölge oyununun sözlü anlatı geleneğine dayanan yapısını yansıtmaktadır.

Ayrıca Karagöz oyunlarında toplumsal konuların halkın anlayabileceği sade bir dille ele alınması, geleneksel kültürde eğitici ve eğlendirici unsurların birlikte sunulduğunu göstermektedir.

Kitapta yer verilen metin ve diğer bütün Hacivat-Karagöz metinleri göstermektedir ki herhangi bir konu sınırlaması olmaması bu anlatıları oluşturanların ve içinden çıktığı toplumun sesi yapmıştır. Dolayısıyla metni oluşturanlar bir mesajı

aktarıırken kolaylıkla gelenek ve göreneklerine de metinlerde yer verme olanağı bulmuş ve bunu sıkça kullanmışlardır.

4.4.3.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Metinde doğrudan mitolojik bir unsur bulunmamakla birlikte, halk inançlarına dayalı bazı söylemler dikkat çekmektedir. Özellikle yiyecek seçmenin “günah” olarak değerlendirilmesi, toplumda yaygın olan dini ve ahlaki düşünceyi yansıtmaktadır.

Bu durum metinde şu ifadeyle dile getirilmektedir:

“Zaten yiyecek seçmek ayrıca günahdır.”

Bu söylem, geleneksel toplumlarda nimetlere saygı gösterilmesi gerektiğine dair dini ve ahlaki anlayışın bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Ayrıca metinde Allah’ın yiyeceklere vitaminleri dağıttığına dair ifade de halkın besinlere ve doğaya yönelik inançlarını göstermektedir:

“Allah her yiyeceğe vitaminleri paylaştırmıştır.”

Bu ifadeler, metnin kültürel değerleri çocuklara aktarmasının yanında dini inanışları ve emirleri aktarmada da araç olarak kullanıldığını göstermektedir.

4.4.3.3. Dil ve Söz Varlığı

Metinde halk diline özgü söz varlığı oldukça belirgin bir biçimde kullanılmaktadır. Özellikle Karagöz karakterinin kullandığı argo ve gündelik konuşma ifadeleri, onun halkı temsil eden yönünü ortaya koymaktadır.

Örneğin şu ifadeler dikkat çekmektedir:

“Köftehor, sen de doğru anlat!”

“Pataklarım ha!”

“Hay köftehor, şakadan vuracaktım.”

Bu tür ifadeler, halk dilinin günlük konuşma biçimlerini yansıtmaktadır.

Bunun yanında yanlış anlamalara dayalı kelime oyunları da dilsel mizahın önemli örneklerinden biridir. Örneğin şu diyalog buna örnek olarak gösterilebilir:

“Kulaklarını bana ver!”

“Kulaklarımı sana verirsem ben kulaksız ne yapacağım?”

Burada Hacivat’ın mecazi anlamda kullandığı ifade, Karagöz tarafından gerçek anlamıyla yorumlanmakta ve böylece komik bir durum ortaya çıkmaktadır.

Bu örnekler göstermektedir ki kullanılan eğlenceli üslup çocuklarda dil gelişimini geliştirmeye özendirici bir biçimde oluşturulmaya çalışılmaktadır.

4.4.3.4. Müzik ve Sözlü Sanat

Karagöz oyunu, Türk sözlü sanat geleneğinin önemli temsilcilerinden biridir. Metinde doğrudan müzik unsuruna yer verilmemekle birlikte, Karagöz oyunlarının geleneksel olarak müzik eşliğinde ve ritmik konuşmalarla sahnelendiği bilinmektedir.

Metindeki kısa ve hızlı diyaloglar sözlü performansa uygun bir yapı göstermektedir. Örneğin şu konuşma ritmik yapıyı yansıtmaktadır:

“Başka?..

Başka başka?..”

Bu tür tekrarlar sözlü anlatımda hem komik bir etki oluşturmakta hem de seyircinin dikkatini canlı tutmaktadır.

4.4.3.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Metinde klasik anlamda bir kahramanlık anlatısı bulunmamaktadır. Bununla birlikte Karagöz ve Hacivat karakterleri Türk kültür tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu karakterler Osmanlı döneminden itibaren toplumun farklı kesimlerini temsil eden tipler olarak gölge oyunlarında yer almıştır.

Karagöz genellikle halktan biri olarak, eğitimsiz fakat pratik zekâyâ sahip bir karakter biçiminde tasvir edilirken Hacivat daha eğitilmiş ve ölçülü bir karakter olarak sunulmaktadır. Bu durum metindeki şu diyalogda görülmektedir:

“Hacivat: Çocuklar bile biliyor, sen bilmezsen çok ayıplarlar.

Karagöz: Biliyorlar diye ben de onları ayıplarım.”

Bu karşıtlık, Karagöz oyunlarının dramatik yapısını oluşturan temel unsurlardan biridir.

Bütün Hacivat-Karagöz metinlerinde ve bu metinde de tiplerin aynı özellikleri taşıması çocuklarda ortak bir kültür ve tarih hafızası oluşturmaya hizmet ettiğini göstermektedir.

4.4.3.6. Toplumsal Değer ve Ahlak

Metin, toplumsal değerleri ve sağlıklı yaşam alışkanlıklarını öğretici bir çerçevede ele almaktadır. Dengeli beslenmenin önemi vurgulanarak bireylerin sağlıklarını korumaları gerektiği anlatılmaktadır.

Bu durum metinde şu ifadeyle dile getirilmektedir:

“Mesela dengeli beslenmezsen çok hasta olursun.”

Ayrıca yiyecek seçmeme ve sofradaki her nimete değer verme düşüncesi de toplumsal bir değer olarak aktarılmaktadır:

“İşte böyle yiyecek seçmemeye ‘dengeli beslenme’ denir.”

Bu tür mesajlar, Karagöz oyunlarının eğlendirirken toplumsal eğitim işlevi de gördüğünü göstermektedir.

4.4.3.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Metin, toplumun gündelik yaşamına dair çeşitli unsurları da içermektedir. Özellikle kahvaltı sofrası, pazar alışverişi ve iş arama gibi durumlar halkın günlük yaşam pratiklerini yansıtmaktadır.

Karagöz’ün işsiz olması ve iş bulmak amacıyla evden çıkması şu şekilde ifade edilmektedir:

“Karagöz her zamanki gibi işsizdir. İş aramak üzere evden çıktığı bir gün kapıda Hacivat ile karşılaşır.”

Ayrıca pazar alışverişine ilişkin şu ifade de gündelik yaşamın bir yansımasıdır:

“Pazar alışverişinde yiyecekleri seçmezsem hep çürüklerini veriyorlar.”

Bu tür anlatımlar toplumun ekonomik ve sosyal yaşamına dair çeşitli ipuçları sunmaktadır.

4.4.3.8. Halk Mizahı

Metnin en dikkat çekici yönlerinden biri halk mizahıdır. Karagöz oyunlarının temel amaçlarından biri seyirciyi hem güldürmek hem de düşündürmektir. Bu mizah genellikle yanlış anlamalar, kelime oyunları ve abartılı tepkiler üzerine kurulmaktadır.

Örneğin şu diyalog tipik bir yanlış anlama mizahı örneğidir:

“Kulaklarını bana ver!”

“Kulaklarımı sana verirsem ben kulaksız ne yapacağım?”

Ayrıca şu ifade de mizahi bir abartı içermektedir:

“Artanları da cebime koyarım.”

Karagöz’ün bu tür sözleri, onun halktan biri olarak pratik ve esprili düşünce yapısını yansıtmaktadır.

Metnin mizahi yönü ders kitaplarında yer alan anlatılar içerisinde çocukların en sevdiği metinler arasına girmesini sağlamıştır. Verilmek istenen mesajların neredeyse tamamının güldürülerek verilmesi çocukları çok eğlendirmekte, onların dikkatini çekmekte böylece algılarının açık olmasına ve mesajı anlamasına kolaylık sağlamaktadır.

4.4.3.9. Genel Değerlendirme

İncelenen metin, Türk gölge oyunu geleneğinin temel özelliklerini yansıtan bir diyalog örneği niteliğindedir. Metinde halk dilinin kullanımı, yanlış anlamaya dayalı mizah, toplumsal eleştiri ve öğretici mesajlar bir arada yer almaktadır. Özellikle dengeli beslenme gibi modern bir konunun geleneksel anlatım biçimi içerisinde ele alınması, bu kültürel mirasın güncel toplumsal konularla ilişkilendirilebildiğini göstermektedir. Ayrıca metin, geleneksel gölge oyununun temsilcileri olan Karagöz ve Hacivat karakterleri aracılığıyla Türk sözlü kültürünün mizahi ve eğitici yönünü ortaya koymaktadır.

4.4.4. Sevgi Döngüsü (s. 224) - Masal

4.4.4.1. Gelenek-Görenekler

Metinde yer alan aşağıdaki ifadeler kültürümüzün bir parçası olan masal söyleme geleneğinin çok net bir örneği olduğunu göstermektedir:

“Bir zamanlar, uzak diyarlardan birinde bir orman varmış.”

“Gökten üç elma düşmüş; biri anlatanın, biri dinleyenin, biri de su gibi dönüşen, çoğalan sevgilerin başına...”

4.4.4.2. Dil ve Söz Varlığı

Metinde sade ve anlaşılır bir anlatım dili tercih edilmiştir. Bu durum, sözlü anlatı geleneğinin geniş kitlelere ve özellikle çocuklara hitap etme özelliğiyle ilişkilidir.

Metinde dikkat çeken mecazlı anlatımlardan biri şu ifadedir:

“Hüzün, biz sussak da gözlerimizin söylediği neşesiz bir şarkıdır.”

Bu cümle, halk anlatılarında görülen şiirsel ve metaforik dil kullanımına örnek teşkil etmektedir.

Ayrıca doğa unsurlarının insan davranışlarıyla ilişkilendirilmesi de anlatımın dilsel zenginliğini artırmaktadır:

“Su damlaları şaşırmış. Şöyle bir dalgalandıktan sonra hep birlikte konuşmuşlar.”

Bu tür ifadeler, masal dilinin canlı ve hayal gücünü destekleyen yapısını ortaya koymaktadır. Verilmek istenen ana fikrin yanında kullanılan bu ifadeler çocukların söz sanatlarından örnek bulmasına ve hatırlayıp pekiştirmesine katkı sağlamıştır.

4.4.4.3. Müzik ve Sözlü Sanat

Metin doğrudan müzik unsurları içermese de sözlü anlatım geleneğinin estetik ve ritmik özelliklerini taşımaktadır. Özellikle doğa tasvirlerinde kullanılan ifadeler anlatıya şiirsel bir nitelik kazandırmaktadır.

Örneğin şu ifade sözlü anlatımın estetik yönünü ortaya koymaktadır:

“Kuşlar şarkılar söylemiş. Su damlaları dans etmeye başlamış.”

Bu tür anlatımlar, doğayla uyum içinde gelişen bir sevinç sahnesi oluşturarak metnin sözlü performans niteliğini güçlendirmektedir.

Dize sonlarında kullanılan ses benzerlikleri her ne kadar bir şiir olmasa da metne sanatlı bir söyleyiş kazandırmakta ve okuyarlarda sözlü sanat zevki oluşturmaya katkı sağlamaktadır.

4.4.4.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Metinde geleneksel anlamda bir kahramanlık anlatısı bulunmamaktadır. Bununla birlikte sarı kaşlı çıvgın kuşlarının doğaya karşı duyarlı davranışları ve su damlalarına destek olmaları sembolik bir kahramanlık örneği olarak değerlendirilebilir.

Bu durum şu ifadede görülmektedir:

“Tabii, unutmadan bu küçük çukur kurduğunda sizin için gagalarımızla kazıp düzleşmesini önleyeceğiz.”

Bu davranış, doğaya sahip çıkma ve dayanışma gibi değerlerin sembolik bir anlatımını oluşturmaktadır. Masalların oluşumundaki tarihi süreç göz önüne alındığında toplumun geçmişten bu yana doğayı koruma ve onunla iç içe yaşama gayesi içinde olduğu çocuklara anlatılmaya çalışılmıştır.

4.4.4.5. Toplumsal Değer ve Ahlak

Metnin temel mesajı sevgi, dayanışma ve umut gibi evrensel değerler üzerine kuruludur. Özellikle sevginin sürekliliği ve dönüşümü şu sözlerle ifade edilmektedir:

“Su da sevgi gibidir kaybolmaz, çoğalır, dönüşür ve bize döner.”

Bu ifade, sevginin ve iyiliğin toplum içinde yayılabileceğini anlatan güçlü bir ahlaki mesaj içermektedir.

Ayrıca doğayla uyum içinde yaşama düşüncesi de metnin temel değerleri arasında yer almaktadır.

4.4.4.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Metin doğrudan insan yaşamına ait ekonomik faaliyetlere yer vermese de doğada yaşayan canlıların yaşam düzenine dair bazı ipuçları sunmaktadır. Özellikle kuşların yuva seçerken dikkat ettikleri unsurlar, doğadaki yaşam pratiklerini yansıtmaktadır.

Örneğin:

“Biraz yüksek olsun, komşuların sesi bizi uykuda rahatsız etmesin. Bol yapraklı olsun ki güneşe gölge etsin.”

Bu ifadeler, canlıların barınma ve güvenlik ihtiyaçlarına dair bir tasvir sunmaktadır.

Ayrıca suya yakın olma isteği de yaşamın devamı için temel bir gereksinim olarak ifade edilmektedir:

“Ha bir de suya yakın olması çok önemli tabii.”

Bu ifadelerdeki kuşların arasında geçen diyalog sembolik bir özellikte olsa da suyun insanlar için de önemli olduğu ve bunun masal kahramanları aracılığıyla çocuklara aktarılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır.

4.4.4.7. Genel Değerlendirme

İncelenen metin, doğa temalı bir masal niteliği taşıyarak Türk sözlü anlatı geleneğinin çeşitli özelliklerini yansıtmaktadır. Masalın giriş ve bitiş formelleri, doğa unsurlarının kişileştirilmesi, sade dil kullanımı ve ahlaki mesajlar metnin kültürel değerini ortaya koymaktadır. Özellikle su döngüsünün sevgi kavramıyla ilişkilendirilmesi, doğa bilgisi ile ahlaki öğretinin birlikte aktarılmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle metin, hem eğitici hem de kültürel aktarım işlevi taşıyan bir anlatı örneği olarak değerlendirilebilir.

4.4.5. Gamlanma Gönül (s. 248)- Türkü

4.4.5.1. Gelenek-Görenekler

Şiir, Türk halk şiiri geleneğinin temel özelliklerini yansıtmaktadır. Özellikle doğa gözlemleri ve kırsal yaşamın aktarımı, geleneksel köy hayatının izlerini taşımaktadır:

“Koyun meler, kuzu meler / Sular hendeğine dolar”

Bu dizelerde koyun ve kuzu gibi hayvanlar aracılığıyla pastoral yaşam ve tarımsal düzen betimlenmiş, halkın günlük gözlemleri şiire aktarılmıştır. Ayrıca acı ve kederin geçici olduğu mesajı, geleneksel teselli edici söz kalıplarıyla desteklenmektedir:

“Ağlayanlar bir gün güler / Gamlanma gönül, gamlanma”

Bu tür moral verici ifadeler, halk arasında sık kullanılan ve toplumsal öğüt işlevi gören söyleyişleri örneklemektedir.

Şiirin ana duygusunun da elverişli olması münasebeti ile köy hayatındaki geleneksel yaşamdan çocukların haberdar olması sağlanmıştır.

4.4.5.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Şiirde doğrudan mitolojik öğelere yer verilmemekle birlikte, insanın doğa ve kader karşısındaki sabrı ve teslimiyeti, halk inançlarıyla örtüşmektedir:

“Kara gündür gelir geçer / Gamlanma gönül, gamlanma”

Bu ifade, kadere teslimiyet ve olumsuzlukların geçici olduğu anlayışını yansıtır. Halk edebiyatında sıkça rastlanan bu motif, bireyi teselli eden manevi inançların bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Her ne kadar konusu dini inançla alakalı olmasa da şiirde bunlardan iz bulmak halk edebiyatı ürünlerinde kültürel mirasların aynı anda kullanılmaya ve aktarılmaya elverdiği bir özelliğinin olduğunu söylemek mümkündür.

4.4.5.3. Dil ve Söz Varlığı

Şiir, halkın günlük konuşma dili ve söz varlığından beslenen zengin bir anlatı diline sahiptir. Sade ve anlaşılır üslup, halk şiirinin temel özelliklerinden biridir:

“Yiğit yiğidin yoldaşı / At, yiğidin öz kardaşı”

Bu dizedeki halk deyimleri ve mecazlar (ör. “öz kardaşı”) söz varlığının zenginliğini ve halkın yaşam tecrübelerini göstermektedir. Ayrıca “Gamlanma gönül, gamlanma” tekrarları, şiire ritmik bir akış kazandırmakta ve sözlü aktarımda kolay ezberlenebilirlik sağlamaktadır.

Sanatlı söyleyişi ile kabul gören ve sevilen şiir metin türü bu metinde gördüğümüz üzere gündelik hayatta kullanılan dile çok yakın olarak da oluşturulabilir ve ses benzelikleri sayesinde sanatlı olma özelliğini de aynı anda devam ettirebilir.

4.4.5.4. Müzik ve Sözlü Sanat

Şiir, sözlü halk edebiyatının melodik ve ezgisel yapısını yansıtmaktadır. Her dize doğal bir ritim ve kafiyeyle sahip olup, sözlü icra için uygundur. Özellikle:

“Naçar KARAC’OĞLAN naçar / Pençe vurup göğsün açar” dizesi dramatik vurgusu ile halk türküleri ve deyişlerde görülen melodik özellikleri örneklemektedir.

4.4.5.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Şiirde kahramanlık teması ön plandadır. Karacaoğlan, yiğit ve cesur kahraman tipini temsil eder. Özellikle at ile yiğidin birlikteliği şu dizeyle vurgulanmaktadır:

“Yiğit yiğidin yoldaşı / At, yiğidin öz kardaşı”

Bu motif, Türk halk kültüründe yiğitlik ve kahramanlık değerlerinin önemini göstermekte ve tarihsel olarak toplumun savaşçı ve dayanışmacı yönlerini yansıtmaktadır.

Daha çok destanlarla karşımıza çıkan kahramanlık unsurlarının şiirler sayesinde de yaşatılabileceği bu metinle örneklendirilmiştir.

4.4.5.6. Toplumsal Değer ve Ahlak

Şiir, toplumsal değerleri ve erdemleri ön plana çıkarmaktadır. Sağlık, dostluk ve sabır gibi değerler metnin ahlaki çerçevesini oluşturmaktadır:

“Sağlıktır her işin başı / Gamlanma gönül, gamlanma”

Sabır ve dayanıklılık, toplumun zor koşullara karşı edindiği temel erdemler olarak ifade edilmektedir.

4.4.5.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Şiirde pastoral yaşam ve köy hayatına dair gözlemler öne çıkmaktadır. Hayvan davranışları ve doğa olayları, halkın geçim tarzına dair ipuçları sunmaktadır:

“Koyun meler, kuzu meler / Sular hendeğine dolar”

Bu dize, hayvanların doğa ile ilişkisini ve günlük yaşam ritmini aktarmaktadır.

4.4.5.8. Genel Değerlendirme

İncelenen şiir, Karacaoğlan’ın halk şiiri geleneğine ait karakteristik özellikleri taşımaktadır. Doğa betimlemeleri, kahramanlık teması, halk söz varlığı ve moral verici tekrarlarla zenginleştirilmiş olan eser, sade ve ritmik bir dille sözlü aktarım için uygundur. Ayrıca pastoral yaşamın ve toplum değerlerinin aktarımı, şiirin kültürel miras açısından önemini ortaya koymaktadır.

4.5. Hecce Yayıncılık 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı

4.5.1. Anadolu’ Da Tuzun Da Bir Tadı Var (s. 41) - Halk Hikayesi

4.5.1.1. Gelenek-Görenekler

Metin, Anadolu’da kuşaktan kuşağa aktarılan gelenek ve görenekleri yansıtmaktadır. Tuz, hem günlük yaşam hem de evlilik ve dostluk ritüellerinde önemli bir sembol olarak öne çıkar:

“Anadolu’da evlenme gelenekleri arasında yeni evlilerin yastığının altına şeker ve tuz koymaları bu geleneğin bir parçasıdır. Anadolu insanı konuğuna tatlıdan önce tuzlu ikram eder.”

Bu tür uygulamalar, tuzun yaşamın tadını ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmesini simgelediğini göstermektedir. Ayrıca “ekmek tuz hakkı” gibi gelenekler, dostluk ve karşılıklı güvenin simgesi olarak kullanılmaktadır:

“İki kişinin geçmişteki sıkı dostluğuna ‘ekmek tuz hakkı’ denir ve bu hak her zaman korunurdu.”

Bu örnekler, tuzun Anadolu toplumunda hem günlük yaşam hem de sosyal davranışlarla sıkı bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir.

Metnin oluşturulmasının amacının aslında tamamen bir geleneğin yaşatılması olduğunu söyleyebiliriz. Bir halk hikâyesi olarak karşımıza çıkan metin kendi türünden oluşan diğer metinlerin de gelenek- görneklerin yaşatılması için oldukça elverişli bir muhtevaya sahip olduğunu göstermektedir.

4.5.1.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Metinde tuza atfedilen kutsal ve koruyucu nitelikler dikkat çekmektedir. Osmanlı döneminde askerî ve sosyal ritüellerde tuzun kullanılması bu inancı desteklemektedir:

“Osmanlı ordusunda ‘ahde vefa’ ve yeminler, tuz, ekmek ve kılıç üzerine yapılırdı.”

Ayrıca türbe ve mezar ziyaretlerinde bir tutam tuz götürülmesi, halkın tuza manevi bir değer yüklediğini göstermektedir. Bu durum, günlük yaşamda dini ve kültürel inançlarla iç içe geçmiş bir davranış biçimi olarak değerlendirilebilir.

Aynı metin içerisinde yerleştirilen farklı halk hikâyeleri ile tuz ile alakalı inanışlar en etkili şekilde aktarılmaya çalışılmıştır.

4.5.1.3. Dil ve Söz Varlığı

Metin, halk dilinin özlü ve zengin söz varlığını yansıtmaktadır. Anlatı, hem hikâye hem de öğüt verme işlevi taşır:

“Anadolu’da ‘Tuzsuz aş, ağrısız baş olmaz.’ derler.”

Bu deyim, hem günlük yaşam bilgisini hem de kültürel değerleri kısa ve etkili bir biçimde aktarmaktadır. Diğer yandan metindeki diyaloglar, tekrar ve vurgular aracılığıyla halkın sözlü anlatı geleneğini ortaya koymaktadır:

“İşte o zaman küçük kız görünmüş: — Babacığım, ben seni tuz gibi severim dedim, hoşlanmadın. Şimdiye yemekler tuzsuz diye bağırıp çağırıyorsun.”

Bu örnek, hem halk mizahını hem de mecaz kullanımını göstermektedir. Kullanılan bu özellikler sayesinde anlatım daha ilgi çekici hale getirilmeye ve söz varlığının geliştirilmesine katkı sağlayacak seviyeye ulaştırılmaya çalışılmıştır.

4.5.1.4. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Metin, tarih bilinci ve kahramanlık motiflerini yansıtmaktadır. Tuzun keşfi, halk anlatısı biçiminde efsaneleşmiş ve kültürel bir kahramanlık teması hâline gelmiştir:

“Söylentilere göre, tuzlu bir bölgede keklik avlayan bir avcı, oracıkta çalı çırpı yakarak avını kızartmış ve tuzun değerini anlamış.”

Ayrıca II. Selim’in çobanla karşılaştığı olay, padişahın adalet ve ahde vefa bilinciyle hareket etmesini göstererek tarihî kahramanlık ve erdem anlayışını temsil eder:

“Padişah, dileğini sorar. Çoban: — Önce sağlığını dilerim, sonra da bu pınarın başına bir şehir kur... Tuz ekmek hakkı bu.”

Örneklerden anlaşılacağı üzere halk hikâyeleri de en az destanlar kadar kahramanlık anlayışının yaşatılması ve tarih bilincinin oluşturulması bakımından oldukça elverişli metinlerdir.

4.5.1.5. Toplumsal Değer ve Ahlak

Metinde tuz ve ekmek, toplumsal değerlerin ve ahlaki ilkelerin simgesi olarak öne çıkar. Dostluk, vefa ve paylaşım gibi değerler tuz üzerinden aktarılmaktadır:

“İnsan şekersiz, balsız olabilir. Altını, elması bulunmayabilir. Ama tuzsuz yapabilir mi?”

“Tuz ve ekmek hakkı... İnsanların birbirine duyduğu saygı ve güveni temsil eder.”

Bu ifadeler, toplumsal düzenin sembolik yollarla aktarılmasının örneklerini sunmaktadır.

Çocuklar metinde anlatılan tuz ve ekmeğe verilen kıymetten yola çıkarak diğer nimetlerin de kutasallığını ve önemini yorumlama fırsatı bulmaktadır.

4.5.1.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Metin, tuzun günlük yaşam ve kırsal pratiklerdeki önemini ortaya koymaktadır. Anadolu’da yemeklerin tuzlu ikram edilmesi ve tuzun yiyeceklerle birlikte kullanılması günlük yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır:

“Anadolu insanı konuğuna tatlıdan önce tuzlu ikram eder. Ağız tadı tuzuyla tamamlanır.”

Pınar ve çoban üzerinden anlatılan olaylar da kırsal yaşam ve geçim tarzı hakkında bilgi vermektedir:

“Pınarın başında bir çoban tuzu ekmeğine katık etmektedir.”

4.5.1.7. Halk Mizahı

Metin, halk mizahını mecaz ve tersine düşünme yoluyla yansıtmaktadır. Küçük kızın tuzu sevgi ile özdeşleştirilmesi ve padişahın tuzsuz yemeklere verdiği tepkiler, hem düşündürücü hem de hafif mizahi bir etki yaratmaktadır:

“İşte o zaman küçük kız görünmüş: — Babacığım, ben seni tuz gibi severim dedim, hoşlanmadın. Şimdiyse yemekler tuzsuz diye bağırıp çağırıyorsun.”

Bu tür mizah, halk anlatılarında eğlendirici ve öğretici işlevi bir arada sunar. Bu sayede metindeki verilen mesajların sıkıcı bir olaya dayandırılmasından kurtarılması ve daha eğlenceli ve dikkat çekici bir özellik kazanması sağlanmıştır.

4.5.1.8. Genel Değerlendirme

İncelenen metin, Anadolu kültüründe tuzun hem günlük yaşam hem de sosyal ve ahlaki bağlamdaki önemini ortaya koymaktadır. Tuz, dostluğun, vefanın ve toplumsal değerlerin simgesi olarak kullanılırken; tarihî ve efsanevi öyküler aracılığıyla halkın belleğinde yer edinmiştir. Metin, sözlü halk anlatısının temel özelliklerini taşımakta ve hem eğitici hem de kültürel aktarım işlevi görmektedir.

4.5.2. Ağaçlar Al Giydi Kuşlar Dillendi (s. 60) – Türkü

4.5.2.1. Gelenek-Görenekler

Şiir, Anadolu halk şiirinde sık rastlanan doğa ve mevsim temalarını taşımaktadır. Baharın gelişi, doğanın yeniden canlanması ve yaşam döngüsü, köy yaşamı ve halkın gözlemleriyle bütünleşmiş bir şekilde sunulmaktadır:

“Ağaçlar al giydi kuşlar dillendi / Açtı bahar çiçekleri Ada’nın”

Bu dizelerde doğadaki uyanış, geleneksel halk takvimine ve tarımsal faaliyetlere atıfta bulunmakta, taşra yaşamının ritmi şiirsel bir üslupla aktarılmaktadır. Anlatılan döngü ile gerçekleşen olaylar adeta gelenekmiş gibi bir üslupla anlatılarak şiirin oluşturulduğu dönemden izler sunulmaktadır.

4.5.2.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Şiirde mitolojik karakterler yer almasa da, doğa ve mevsim olaylarına yüklenen anlamlar halk inançlarıyla paralellik göstermektedir. Baharın gelmesi ve doğanın uyanışı, umut ve yenilenmenin sembolü olarak kullanılmaktadır:

“Kuğul kuğul ötüşüyor kumrular / Çağlayıp akıyor bulanık sular”

Kuş ve su imgeleri, Anadolu edebiyatında sıkça görülen bereket ve canlılık motifleriyle örtüşmektedir. Örneklerden anlaşılacağı üzere şiirler özellikle anlam yüklenen imgelerin yeni nesillere aktarılmasında çok etkili birer araçtır.

4.5.2.3. Dil ve Söz Varlığı

Şiir, halkın konuşma dili ve sözlü anlatım geleneklerini yansıtmaktadır. Sade ve akıcı bir üslup kullanılmış, halk söyleyişleri ve yerel adlandırmalar metni zenginleştirmiştir:

“Adapazarı’na demişler Ada / Yâr elinden yaralarım ziyade”

Bu örnek hem yer adının şiirsel ritimle işlenmesini hem de aşk ve sevgi temalarının halk diliyle bütünleşmesini göstermektedir.

4.5.2.4. Müzik ve Sözlü Sanat

Şiir, sözlü halk müziği ve türkü geleneğine uygun bir yapıya sahiptir. Tekrarlayan dizeler ve ritmik kafiye düzeni, ezgisel bir yapıyı destekler:

“Açtı bahar çiçekleri Ada’nın” (her kıtanın sonunda tekrarlanır)

Bu tekrar, sözlü performans sırasında ezberlemeyi kolaylaştırır ve dinleyiciyle etkileşimi güçlendirir.

4.5.2.5. Toplumsal Değer ve Ahlak

Şiir, toplumsal dayanışmayı ve özlemi vurgular. Aile, sevgili ve köy yaşamı ile ilgili ilişkiler halkın değer sistemiyle uyumludur:

“Bizim ele selam söylen turnalar / Açtı bahar çiçekleri Ada’nın”

Turnalar, haber taşıyan semboller olarak toplumsal bağları ve iletişimi temsil etmektedir. Daha çok duyuların ifade edilmesi için tercih edilen şiirler bu örneklerden anlaşılacağı üzere ve bu şiirde de olduğu gibi toplumsal değerlerin aktarılmasında ve nasihat edilmesinde araç olarak da kullanılabilir.

4.5.2.6. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Köy ve taşra yaşamı, doğa ile iç içe geçmiş bir biçimde şiire yansımaktadır. Koyun, kuzu ve doğal su kaynakları gibi unsurlar, tarım ve hayvancılık pratiklerine işaret eder:

“Meleşir koyunlar körpe kuzular / Açtı bahar çiçekleri Ada’nın”

Bu dizeler, günlük yaşamın doğa ile uyumlu ritmini göstermektedir. Seçilen konuya paralel olarak şiirde günlük yaşamdan izlerin yansıdığını ele aldığımız örneklerle açıklayabiliriz.

4.5.2.7. Genel Değerlendirme

Şiir, Anadolu halk şiirinin doğa, aşk ve özlem temalarını işleyen güzel bir örneğidir. Baharın gelişi, doğanın uyanışı ve köy yaşamı estetik ve ritmik bir dille aktarılmıştır. Tekrarlayan dizeler ve doğa motifleri, sözlü anlatı geleneğinin canlı ve ezgisel yönünü güçlendirmekte, toplumsal ve kültürel değerleri okuyucuya aktarmaktadır.

4.5.3. Ergenekon Destanı (s. 104) – Destan

4.5.3.1. Gelenek-Görenekler

Metin, Gök-Türklerin toplumsal yaşamını ve savaş geleneklerini gözler önüne sermektedir. Çadır kurma, hendek kazma ve savaş stratejileri gibi detaylar, halkın eski düzenini yansıtmaktadır:

“Türkler çadırlarını ve sürülerini bir araya topladılar, çevresine hendek kazıp beklediler. Düşman geldiğinde on gün boyunca savaştılar ve Gök-Türkler üstün çıktı.”

Buna ek olarak, destanda savaş sonrası kutlama ve tören geleneği de vurgulanmıştır:

“O günü ve saati unutmayıp dışarı çıktılar. O günden sonra Gök-Türkler o günü bayram olarak kutlamaya başlamış.”

Bu anlatım, savaş sonrası ritüellerin kültürel hafızadaki önemini göstermektedir.

Millîlik özelliği sayesinde sadece Türk toplumuna ait gelenek ve göreneklerden en yoğun izleri destanlarda bulabileceğimiz gerçeği bu metinde de örneklendirilmiştir.

4.5.3.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Destan, doğaüstü olaylar ve mitolojik öğelerle zenginleştirilmiştir. Tanrı'nın kudreti, eriyen demir dağ ve insanların kurtuluşu hikâyede merkezi bir rol oynar:

“Tanrı'nın gücüyle ateş kızınca, demir dağ eriyip akıverdi. Artık deve yükünü taşıyacak kadar geniş bir yol oluştu.”

Bu bölüm, ilahi yardım ve kutsal güçlere duyulan inancı sembolize eder; ayrıca kader ve tanrısal müdahale temalarını işler.

Bu örnekler sayesinde çocukların Türk tarihine ait mitolojik öğelerden haberdar olması sağlanmaktadır.

4.5.3.3. Dil ve Söz Varlığı

Destanda kullanılan dil, sözlü halk anlatısı geleneğinin tipik özelliklerini taşır. Tekrarlar, eski Türkçe kelimeler ve yerel terimler, metnin tarihî havasını güçlendirir:

“Gök-Türk oku eksik kalmaz, Gök-Türk kolu yetmeyen bir yer yoktu.”

Olayların kronolojik aktarımı ve kahramanların soylarının vurgulanması, sözlü tarih ve hafıza geleneğinin bir göstergesidir.

Kullanılan dilin tarihî izler taşıması anlatılan tarihi olayın daha etkili bir şekilde çocuklara iletilmesine yardımcı olmaktadır.

4.5.3.4. Müzik ve Sözlü Sanat

Metin, destan söyleme geleneğiyle doğrudan bağlantılıdır. Tekrarlayan ifadeler ve uzun betimlemeler, sözlü performansta ritmik bir akış sağlar:

“Dört yüz yıl sonra Ergenekon’da sayıları o kadar arttı ki artık sığamadılar.”

Bu tür anlatım, destanları ezberden veya sözlü geleneğe uygun olarak aktarmayı kolaylaştırır. Bu sayede uzun birer anlatı olarak karşımıza çıkan destanların sözlü gelenekle de devamlılığına katkıda bulunmaktadır.

4.5.3.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Destan, kahramanlık ve tarih bilincini ön plana çıkarır. Gök-Türklerin düşmanlarına karşı gösterdiği cesaret, metnin temel unsuru olarak öne çıkar:

“Gök-Türkler üstün geldi; büyükleri kılıçtan geçirdiler, küçükleri kul olarak aldılar ve herkes birini yanına alıp götürdü.”

Ayrıca Kayan ve Tukuz’un hayatta kalması ve Ergenekon’da yeniden çoğalmaları, halkın tarihî süreklilik bilincini yansıtır.

Bu metindeki örneklerden ve diğer Türk destanlarının ele aldığı konulardan yola çıkarak şunu söylemek mümkün ki destanlar kahramanlık ve tarih bilincini içinde en çok barındıran edebi türlerdir. Dolayısı ile bir milletin özünü korumasında ve kendine has özellikleri yeni kuşklara aktarmasında destanların önemi çok fazladır.

4.5.3.6. Toplumsal Değer ve Ahlak

Destan, toplumsal değerler ve erdemleri vurgular. Birlik, cesaret, sadakat ve topluluk için fedakârlık temaları öne çıkar:

“Eğer tüm iller bize düşman olursa; en iyisi dağların arasında insan ayak basmaz bir yer bulup orada sürülerimizi götürmek”

Topluluk yararı ve stratejik düşünmenin, Gök-Türklerin değer sisteminde merkezi bir rolde olduğu bu ifadelerle örnekendirilmiştir.

4.5.3.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Savaş ve göç temalarının yanında, günlük yaşam ve geçim pratikleri de destanda yer alır:

“Hayvanlarının etini kışın yediler, yazın sütünü içtiler ve derilerini giydiler.”

Bu dizeler, Gök-Türklerin beslenme, barınma ve geçim alışkanlıklarını gösterir.

4.5.3.8. Genel Değerlendirme

Ergenekon Destanı, Gök-Türklerin tarihî hafızasını, kahramanlık anlayışını ve toplumsal değerlerini aktaran temel bir halk anlatısıdır. Mitolojik öğeler, sözlü aktarım teknikleri, savaş ve göç temaları ile birlikte kültürel hafızada kalıcı bir yer edinmiştir. Gök-Türklerin Ergenekon’dan çıkışı, hem tarihî bir olayın destansı yorumunu hem de kültürel kimliğin sembolik aktarımını temsil eder.

4.5.4. Lokman Hekim Masalı (s. 210)- Halk Hikayesi

4.5.4.1. Gelenek-Görenekler

Metin, Anadolu’da hekimlik geleneğini ve bitkisel tedavi kültürünü anlatmaktadır. Lokman Hekim’in bitkilerle iletişim kurması ve onları şifa amacıyla kullanması, halkın nesiller boyunca aktardığı şifa bilgisini yansıtır:

“Lokman Hekim, otların, çiçeklerin ve dalların dilini çözer, onlarla uzun uzun konuşmuş.”

Ayrıca Misis kasabasına farklı şehirlerden insanların gelerek tedavi araması, sağlıkla ilgili geleneksel uygulamaların toplumsal önemini ortaya koymaktadır.

Anlatılardan yola çıkarak çocuklar doğadaki bitkilerin herbirinin ayrı ayrı şifalar barındırdığının farkına varacak ve geçmişten gelen bitkilerle şifa aramak geleneğini kısmen de olsa yaşatmaya istekli hale gelecektir.

4.5.4.2. İnançlar ve Mitolojik Unsurlar

Metin, doğüstü ve mucizevi öğeler içerir. Bitkilerin konuşması ve Lokman Hekim’e rehberlik etmesi, kutsal bir bilgi kaynağına işaret eder:

“Bir ses, gür otların arasından fısıldadı: ‘Lokman, beni tanır mısın? Gel, ölüme derman olmayı öğren.’”

Bu anlatım, insan-doğa ilişkisini mistik bir boyutta sunar ve şifanın kutsal bir kökle bağlantısını simgeler.

4.5.4.3. Dil ve Söz Varlığı

Metin, renkli betimlemeler ve tekrarlarla zenginleştirilmiştir. Çiçekler, otlar ve meyveler duysal detaylarla aktarılmıştır:

“Renk renk kır çiçekleri, koku koku dal çiçekleri... morlar, sarılar, yeşiller, allar.”

Bu kullanım, sözlü anlatı geleneğini güçlendirir ve okuyucunun hayal gücünü aktif hâle getirir. Ayrıca bu kullanılan dil çocukların tasvir becerisinin gelişmesine örneklerle yardımcı olacak niteliktedir. Barındırdığı ana fikrin yanında kullanılan dil sayesinde metin öğrencilerin söz varlığını geliştirmesine ve dili daha güzel kullanmasına katkı sağlayacak niteliktedir.

4.5.4.4. Müzik ve Sözlü Sanat

Metin, ritmik ve melodik bir anlatım tarzı içerir. Bitkilerin seslenişleri, tekrarlar ve doğa betimlemeleri sözlü performans sırasında adeta bir musiki etkisi yaratır:

“Her yaprak, her çiçek, her rengin yüzü dile gelir; Lokman Hekim’e hangi bitkinin hangi hastalığa iyi geldiğini anlatırmış.”

Bu, sözlü gelenekte dramatik ve ritmik bir yapı oluşturur. Özellikle tekrarlı söyleyişlerin örneklendirilmesi, aynı zamanda kolay yapılabilir olması çocukların da bunu yapmaya ve konuşmalarına yerleştirmeye karar vermesine katkı sağlayacağı için toplumda daha güzel ve etkili bir dilin yaygınlaşmasına etki etmiş olacaktır.

4.5.4.5. Kahramanlık ve Tarih Bilinci

Lokman Hekim, bilgeliği ve çabasıyla kahramanlık örneği sergiler. İnsanlara şifa dağıtması, sabrı ve öğrenme azmi, bilgelığe dayalı bir kahramanlık anlayışını gösterir:

“Torbasına doldurduğu yaprakları, dalları ve çiçekleri, evine akın eden herkese dağıtır; derdine derman olurmuş, sağlığın yolunu gösterirmiş.”

Örneklendirildiği üzere kahramanlık Türk tarihinde sadece savaşlarda elde edilen başarı ile ölçülen bir beceri değildir. Kahramanlık, topluma fayda sağlayacak işler yapmakla da insanlara verilen bir sıfattır. Metin sayesinde bu tarihî bilinç çocuklara aktarılmaktadır.

4.5.4.6. Toplumsal Değer ve Ahlak

Metin, yardımlaşma ve toplumsal faydayı ön plana çıkarır. Lokman Hekim’in amacı yalnızca bireyleri değil, tüm toplumu şifayla buluşturmadır:

“Dört bir yandan gelen, dertlerine çare bulamayanlar, Lokman’ın evinde acılarından kurtulup yeniden sağlıklı yaşama kavuşurlarmış.”

Doğa ile kurulan uyum ve şifa dağıtma sorumluluğu, metinde ahlaki bir değer olarak öne çıkar.

Metindeki kahramanın temel özelliğinin yardımlaşma olarak gösterilmesi okuyanların ya da dinleyenlerin farkında olarak ya da olmayarak bilinçaltında yardımlaşmanın güzel bir şey olduğu ve toplumsal huzur için vazgeçilmez değerlerden biri olduğu anlayışı yerleşmektedir.

4.5.4.7. Günlük Yaşam ve Geçim Tarzı

Metin, doğa ve yerel yaşamla iç içe geçim biçimlerini yansıtır. Lokman Hekim'in gününü bahçelerde ve kırdan geçirmesi, ilaç toplaması ve insanlara sunması, doğa temelli bir yaşam ve bilgi üretme pratiğini gösterir:

“Nane boynunu uzatır: ‘Beni dinle Lokman, her sancıya çare olurum.’ Kekik bakar: ‘Bana kulak ver, deri ağrılarına dermanım.’

4.5.4.8. Genel Değerlendirme

Lokman Hekim metni, Anadolu'nun bilgelik, şifa ve doğa ile uyum temalarını etkili bir şekilde yansıtır. Metin, geleneksel tıp bilgisinin sözlü aktarımı, doğa ile mistik ilişki, toplumsal fayda ve erdemli yaşam gibi değerleri ön plana çıkarır. Masalsı anlatım, canlı betimlemeler ve bitkilerle kurulan diyaloglar, metnin sözlü halk geleneğiyle bağını güçlendirmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

5.1.Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu çalışmada 2024-2025 eğitim öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığınca ortaokullarda okutulan Türkçe ders kitaplarında yer alan halk edebiyatı ürünü olarak nitelendirebileceğimiz on altı metin ve bir tane de içerisinde yoğun bir şekilde atasözü barındıran bilgilendirici metin incelenmiştir. İncelenen 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe ders kitabı metinleri, halk edebiyatı ürünü olması ve kültürel miras unsurları açısından değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında masal, fıkra, türkü, ilahi ve destan türlerindeki metinler, gelenek ve görenekler, inanç ve mitolojik unsurlar, dil ve söz varlığı, sözlü anlatım geleneği, müzik ve sahne sanatları, kahramanlık ve tarih bilinci, toplumsal değerler ve ahlak, günlük yaşam ve geçim pratikleri ile halk mizahı başlıkları doğrultusunda incelenmiştir. Halk edebiyatı ürünü olarak ele aldığımız on altı metin türünden masal, atasözü, deyim, fıkra, ilahi, Hacivat- Karagöz, Türkü, halk hikayesi ve destan türlerinde metin örneklerine yer verilmişken mani, ninni, ağıt, meddah ve orta oyununu örneklendirecek metin türlerine yer verilmemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan 5. Sınıf Türkçe ders kitabı (1. Kitap) kapsamında yer alan “Bülbül ile Bezirgân”, “Üç Kardeş” ve “Dilek Kuşu” adlı masallar, kültürel miras açısından incelenmiştir. Elde edilen bulgular, bu metinlerin Türk halk anlatı geleneğine ait çok sayıda kültürel öğeyi içerdiğini ve öğrencilerin kültürel değerlerle tanışmasında önemli bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Masallarda gelenek ve görenek unsurlarının belirgin biçimde yer aldığı görülmektedir. Anlatıların klasik kalıplarla başlaması (“Bir varmış bir yokmuş”, “Zamanın birinde”) ve geleneksel ifadelerle sona ermesi (“Gökten üç elma düşmüş...”) sözlü kültürün yazılı kültürde devam ettiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra çocuk

oyunları, aile ilişkileri, misafirlik ve miras paylaşımı gibi günlük yaşam pratikleri metinlere yansıtılmış, toplumun geleneksel sosyal yapısı masallar aracılığıyla aktarılmıştır.

İncelenen metinlerde inanç ve mitolojik öğeler de önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle rüya motifleri, dilek gerçekleştiren kuş gibi olağanüstü yardımcı karakterler ve üç sayısının tekrar eden kullanımı, halk anlatılarında sıkça rastlanan sembolik anlatım biçimlerini göstermektedir. Bu öğeler, masalların eğlendirirken ayrıca halk inançlarını ve sembolik düşünce sistemini aktardığını ortaya koymaktadır.

Dil ve söz varlığı açısından değerlendirildiğinde, masalların ikilemeler, tekrarlar ve kalıplaşmış ifadeler açısından zengin olduğu belirlenmiştir. “Gel zaman git zaman”, “zengin mi zengin”, “har vurdum harman savurdum” gibi ifadeler anlatının ritmini güçlendirmekte ve sözlü kültürün devamlılığını sağlamaktadır. Bu durum, öğrencilerin hem dilsel çeşitlilik hem de kültürel ifade biçimleriyle tanışmasına katkı sunmaktadır.

Toplumsal değerler ve ahlaki öğretiler masallarda belirgin bir şekilde vurgulanmaktadır. Sevgi, fedakârlık, yardımlaşma, kanaatkârlık, emek ve üretkenlik gibi değerler metinlerin temel mesajını oluşturmaktadır. Örneğin, “Üç Kardeş” masalında emeğin ve üretkenliğin ödüllendirilmesi, “Dilek Kuşu” masalında maddi zenginliğin mutluluk getirmediği fikri, “Bülbül ile Bezirgân” masalında ise yardımseverlik ve güven temalarının ön plana çıkması, metinlerin didaktik yönünü ortaya koymaktadır.

Ayrıca masallarda günlük yaşam ve geçim biçimleri de aktarılmaktadır. Tarıma dayalı üretim, doğayla iç içe yaşam, ticaret faaliyetleri ve aile yapısı gibi unsurlar, kültürel hafızanın önemli parçaları olarak masallar aracılığıyla yeni kuşaklara iletilmektedir. Bu açıdan masallar, yalnızca edebi bir tür olmanın ötesinde, kültürel bir belge niteliği taşımaktadır.

İncelenen masallar Türk kültürünün değerler sistemini, sözlü anlatı geleneğini ve toplumsal yaşam biçimini yansıtan önemli kültürel metinler olarak değerlendirilmektedir. Bu metinler aracılığıyla öğrenciler hem dilsel zenginlikle karşılaşmakta hem de toplumsal değerleri ve kültürel mirası tanıma imkânı bulmaktadır. Dolayısıyla söz konusu masallar, kültürel aktarımın eğitim yoluyla sürdürülmesinde önemli bir araç olarak işlev görmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığı 5. Sınıf Türkçe ders kitabında (2. Kitap) yer alan ve bu çalışma kapsamında ele alınan “Hanım İpe Un Sermiş” fıkrası, Türk halk kültürünün sözlü anlatım geleneğini, toplumsal değerlerini ve mizah anlayışını çok katmanlı bir biçimde yansıtmaktadır. Metin, geleneksel Anadolu toplumunda komşuluk ilişkilerinin ve ödünç eşya alışverişinin işlevsel rolünü ortaya koyarken, karşılıklılık ilkesinin ihlal edilmesi durumunda yaşanan toplumsal gerginlikleri de gözler önüne sermektedir. Nasreddin Hoca’nın doğrudan reddetmek yerine mecazî bir yanıt üretmesi, çatışmayı minimize eden iletişim stratejilerini ve kültürel zekâyı temsil etmektedir.

Fıkra, absürtlük ve mizah aracılığıyla insan niyetinin davranış üzerindeki belirleyiciliğini vurgular. “İnsanın canı vermek istemeyince ipine un da serer, buğday da...” ifadesi, bireysel tercihlerin toplumsal ilişkilerdeki sonuçlarını sembolik bir dille aktarır. Bu yönüyle anlatı, halk mizahının yalnızca güldürmekle kalmayıp, toplumsal eleştiriyi de işlevsel biçimde ilettiğini göstermektedir.

Dil ve üslup açısından metin, sözlü anlatım geleneğinin özgün özelliklerini taşır. Sade, gündelik konuşma dili ve ritmik yapılar, metnin akılda kalıcılığını artırırken, mecazî ve metaforik ifadeler aracılığıyla ahlaki ve toplumsal mesajların somut imgeler üzerinden iletilmesine olanak sağlar. Ayrıca, fıkra karakteri Nasreddin Hoca, fiziksel güçten çok zihinsel çeviklik ve pratik zekâ ile öne çıkarak, Anadolu halk kültüründe “akıl yoluyla üstün gelme” anlayışını temsil etmektedir.

Ekonomik ve günlük yaşam bağlamı da metnin anlam katmanlarını zenginleştirmektedir. Çamaşır ipi, un ve buğday gibi somut öğeler, kırsal ve tarımsal üretim temelli yaşam biçimini yansıtarak, anlatının ortaya çıktığı sosyoekonomik zemini dolaylı biçimde sunar.

“Hanım İpe Un Sermiş” fıkrası; toplumsal ilişkiler, ahlak anlayışı, sözlü anlatım estetiği ve zekâ temelli kahramanlık perspektifini bütüncül bir biçimde sunmaktadır. Metin, gündelik yaşamdan alınan somut öğeler aracılığıyla soyut değerleri aktarırken, mizah yoluyla eleştirel bir bakış açısı geliştirmekte ve Türk halk kültürünün pedagojik ve kültürel işlevlerini açıkça ortaya koymaktadır.

6.sınıf Türkçe ders kitabında yer alan “Kaynatılmış Tohum”, “Allah’a Şükür, Üzerinde Ben Yoktum”, “Atasözleri Üzerine” ve “Keloğlan” metinleri, halk bilimi unsurları açısından incelenmiştir. Araştırma bulguları, bu metinlerin Türk kültürünün

temel değerlerini ve halk edebiyatı öğelerini öğrencilere aktarma açısından önemli bir işlev üstlendiğini göstermektedir.

İncelenen metinler, gelenek ve görenekler, inanç sistemi, dil ve söz varlığı, sözlü anlatım geleneği, toplumsal değerler, günlük yaşam pratikleri ve halk mizahı gibi çeşitli halk kültürü unsurlarını bünyesinde barındırmaktadır. Özellikle ahlaki değerlerin ve toplumsal normların aktarımı öne çıkmaktadır. “Kaynatılmış Tohum” masalında dürüstlük, sabır ve ahlaki kararlılık gibi değerler vurgulanırken; “Keloğlan” masalında çalışkanlık, merak ve girişimcilik gibi bireysel erdemler öne çıkmaktadır. Bu durum, masalların çocuklara hem bireysel hem de toplumsal değerleri öğretme işlevine sahip olduğunu göstermektedir.

Nasreddin Hoca fıkraları ise halk mizahı ve bilgelik öğelerini bir araya getirerek toplumsal değerleri nükteli bir dille aktarmaktadır. Fıkra da yer alan şükür ve kader anlayışı, halkın dini ve kültürel değerlerinin günlük yaşamla bütünleşmesini yansıtmaktadır. Ayrıca mizah, eleştirel düşünmeye teşvik eden ve toplumsal mesajları etkili bir biçimde ileten bir araç olarak kullanılmaktadır.

“Atasözleri Üzerine” başlıklı bilgilendirici metin, atasözlerinin dilsel ifade biçiminin ötesinde toplumsal deneyimlerin, kültürel mirasın ve kolektif bilincin taşıyıcısı olduğunu ortaya koymaktadır. Atasözlerinin kalıplaşmış yapısı, sözlü kültürün sürekliliğini sağlarken, halkın dünya görüşünü ve ahlaki değerlerini kuşaktan kuşağa aktarmaktadır.

Metinlerin dil özellikleri değerlendirildiğinde, sade ve anlaşılır bir anlatımın tercih edildiği görülmektedir. Bu yaklaşım, sözlü kültür geleneğinin izlerini yansıtırken öğrencilerin metinleri kolaylıkla anlamasına da katkı sağlamaktadır. Masallarda kullanılan tekrarlar, ritmik ifadeler ve klasik anlatım kalıpları, sözlü anlatım geleneğinin sürekliliğini göstermektedir.

Bu kitapta incelenen metinlerin halk kültürü unsurlarını çok boyutlu olarak yansıttığı ve öğrencilerin kültürel değerleri tanımasına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu metinler aracılığıyla öğrenciler yalnızca dil becerilerini geliştirmekle kalmayıp; toplumsal değerler, kültürel miras ve halk bilinci hakkında farkındalık kazanmaktadır.

7.sınıf Özgün Yayınları Türkçe ders kitabında yer alan “Adalet Heybesi”, “Taştın Yine Deli Gönül”, “Dengeli Beslenme”, “Sevgi Döngüsü” ve “Gamlanma Gönül” metinleri, gelenek ve görenekler, inançlar ve mitolojik unsurlar, dil ve söz varlığı, müzik ve sözlü sanat, kahramanlık ve tarih bilinci, toplumsal değerler ve ahlak, günlük yaşam ve geçim biçimi ile halk mizahı başlıkları doğrultusunda incelenmiştir. Araştırma bulguları, söz konusu metinlerin Türk kültürüne ait çok sayıda öğeyi içerdiğini ve öğrencilerin kültürel değerleri tanımasına katkı sağlayabilecek nitelikte olduğunu göstermektedir.

İncelenen metinlerde Türk sözlü kültür geleneğinin belirgin izleri görülmektedir. Masal türündeki metinlerde kullanılan “Evvel zaman içinde...” ve “Gökten üç elma düşmüş...” gibi kalıplaşmış ifadeler, halk anlatı geleneğinin sürekliliğini yansıtan önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu tür anlatım kalıpları, sözlü kültürün yazılı metinler aracılığıyla yeni kuşaklara aktarılmasını sağlamaktadır.

Metinlerde inanç ve değer sistemleri de önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle ilahi ve halk şiiri örneklerinde tasavvuf düşüncesi, sabır, teslimiyet ve ilahi aşk gibi kavramlar dikkat çekmektedir. Yunus Emre’ye ait ilahilerde görülen tasavvufi semboller ve doğa metaforları, Türk-İslam düşünce dünyasının edebi metinlerdeki yansımalarını ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra masal ve gölge oyunu metinlerinde dua, nimetlere saygı ve ilahi düzen anlayışı gibi halk inançlarına dayalı unsurlar da yer almaktadır.

Dil ve söz varlığı açısından değerlendirildiğinde, metinlerin büyük ölçüde halk diline dayalı, sade ve anlaşılır bir anlatıma sahip olduğu belirlenmiştir. Deyimler, atasözü niteliğindeki ifadeler, mecazlar ve sözlü anlatım kalıpları, metinlerin dilsel zenginliğini artırmaktadır. Karagöz–Hacivat diyaloglarında gözlemlenen günlük konuşma dili ve kelime oyunları, halk dilinin canlı bir şekilde yansıtıldığını göstermektedir.

Müzik ve sözlü sanat açısından, ilahi ve türkü örnekleri Türk sözlü kültür geleneğinin önemli temsilcileri olarak öne çıkmaktadır. Bu metinlerin ritmik yapısı ve tekrar unsurları, sözlü icraya uygunluk göstermekte ve kültürel aktarımı kolaylaştırmaktadır. Ayrıca Karagöz gölge oyunu gibi geleneksel sahne sanatları da metinler aracılığıyla öğrencilere tanıtılmaktadır.

Toplumsal değerler ve ahlaki öğretiler, incelenen metinlerin temel unsurlarından biridir. Adalet, empati, sevgi, sabır, dayanışma, sağlıklı yaşam ve doğayla uyum gibi

değerler metinler aracılığıyla öğrencilere aktarılmaktadır. “Adalet Heybesi” masalında adalet kavramının bireylerin ihtiyaçlarına göre değerlendirilmesi gerektiği vurgulanırken, “Sevgi Döngüsü” metninde sevginin ve iyiliğin toplum içinde dönüşerek yayılabileceği mesajı iletilmektedir.

Günlük yaşam ve geçim biçimi açısından, avcılık, medrese eğitimi, pazar alışverişi, kahvaltı kültürü ve kırsal yaşam gibi unsurlar metinlerde yer almakta, ders kitabındaki metinlerin edebi yönünün yanı sıra kültürel ve sosyolojik içerik taşıdığını göstermektedir.

Halk mizahı unsurları özellikle Karagöz ve Hacivat diyaloglarında belirgin olarak görülmektedir. Yanlış anlamalara dayalı mizah, kelime oyunları ve abartılı ifadeler, hem eğlendirici hem de öğretici bir anlatım oluşturmakta ve geleneksel mizah anlayışını günümüz öğrencilerine aktarmaktadır.

Bu kitapta incelenen metinlerin Türk kültürüne ait çok sayıda değer ve kültürel unsuru yansıttığı ve bu yönüyle Türkçe ders kitaplarının kültürel aktarım açısından önemli bir işlev üstlendiği sonucuna ulaşılmıştır.

8.sınıf Hecce Yayıncılık Türkçe ders kitabında yer alan “Anadolu’da Tuzun da Bir Tadı Var”, “Ağaçlar Al Giydi Kuşlar Dillendi”, “Ergenekon Destanı” ve “Lokman Hekim Masalı” metinleri, halk bilimi unsurları açısından incelenmiştir. Araştırma, metinlerin gelenek ve görenekler, inançlar ve mitolojik unsurlar, dil ve söz varlığı, müzik ve sözlü sanat, kahramanlık ve tarih bilinci, toplumsal değerler ve ahlak, günlük yaşam ve geçim biçimi ile halk mizahı başlıkları doğrultusunda yürütülmüştür. Bulgular, söz konusu metinlerin Türk kültürüne ait çeşitli halk bilimi öğelerini içerdiğini ve öğrencilerin kültürel mirası tanımasına katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Araştırma sonuçları, metinlerin Türk toplumunun geleneksel yaşam biçimini ve kültürel değerlerini farklı yönleriyle yansıttığını ortaya koymaktadır. “Anadolu’da Tuzun da Bir Tadı Var” metninde tuz, bir besin maddesinden öte dostluk, vefa ve toplumsal bağlılık gibi değerlerin sembolü olarak kullanılmaktadır. Evlilik geleneklerinde tuz ve şekerin yer alması, “ekmek-tuz hakkı” anlayışı ve tuzun kutsal sayılması gibi örnekler, Anadolu toplumunda sembolik unsurların sosyal ilişkilerdeki önemini göstermektedir.

Türkü türündeki “Ağaçlar Al Giydi Kuşlar Dillendi” metni, Anadolu halk şiirinin doğa, özlem ve sevgi temalarını yansıtan önemli bir örnektir. Baharın gelişi, doğanın

canlanması ve köy yaşamının ritmi şiirsel bir anlatımla aktarılmakta; doğa unsurlarının yoğun kullanımı, halk şiirinin estetik anlayışını ve doğayla iç içe gelişen sözlü kültür geleneğini ortaya koymaktadır. Ayrıca türküdeki tekrarlar ve ritmik yapı, sözlü kültürün müzikle bütünleşmiş yönünü göstermektedir.

Destan türündeki “Ergenekon Destanı” ise Türk tarihinin ve kültürel hafızasının önemli anlatılarından biridir. Destanda savaş, göç ve yeniden doğuş temaları, Türk toplumunun tarih bilincini ve kahramanlık anlayışını yansıtmaktadır. Ergenekon’dan çıkış anlatısı, birlik, cesaret ve dayanışma gibi değerlerin kültürel kimliğin oluşumunda oynadığı rolü göstermektedir. Bunun yanı sıra destanda yer alan mitolojik öğeler ve ilahi müdahale anlayışı, eski Türk inanç sisteminin anlatılara yansıyan izlerini ortaya koymaktadır.

“Lokman Hekim Masalı” ise Anadolu halk anlatılarında bilgelik ve şifa temalarını ön plana çıkarmaktadır. Metin, doğa ile insan arasındaki ilişkiyi, bitkisel tedavi geleneğini ve halk hekimliği uygulamalarını vurgulamaktadır. Lokman Hekim’in doğayla kurduğu iletişim ve insanlara şifa dağıtması, toplumun bilgiye, iyiliğe ve toplumsal faydaya verdiği değeri yansıtmaktadır. Ayrıca metinde doğanın canlı ve anlamlı bir varlık olarak tasvir edilmesi, halk anlatılarında doğaya yüklenen kutsal ve mistik anlamı göstermektedir.

Metinlerin dil özellikleri değerlendirildiğinde, sade, akıcı ve halk söyleyişine yakın bir anlatımın tercih edildiği görülmektedir. Atasözü niteliğindeki ifadeler, deyimler, mecazlar ve tekrarlara dayalı anlatım biçimleri, sözlü kültür geleneğinin yazılı metinlere yansımaları sağlamaktadır. Bu durum, öğrencilerin hem dil becerilerini geliştirmelerine hem de kültürel söz varlığını tanımalarına katkı sunmaktadır.

Bu kitapta, incelenen metinlerin Türk halk kültürüne ait değerleri, inançları, yaşam biçimlerini ve tarihsel hafızayı farklı edebi türler aracılığıyla yansıttığı sonucuna ulaşılmıştır. Masal, destan, türkü ve halk hikâyesi gibi türlerin ders kitabında yer alması, öğrencilerin kültürel kimliklerini tanımalarına ve kültürel mirasa yönelik farkındalık geliştirmelerine katkı sağlamaktadır.

Genel olarak, ders kitabındaki halk edebiyatı ürünü olarak ele alabileceğimiz metinlerin Türk kültürüne ait çok sayıda öğeyi içerdiğini ve öğrencilerin kültürel değerleri tanımasına önemli katkı sağladığını söyleyebiliriz. Masal ve fıkralarda geleneksel

başlangıç ve kapanış kalıpları, ikilemeler, tekrarlar ve ritmik anlatım biçimleri, sözlü kültür geleneğinin yazılı metinlerde sürdürülmesini sağlamaktadır. Metinlerde yer alan çocuk oyunları, aile ve komşuluk ilişkileri, miras paylaşımı, günlük yaşam pratikleri ve geçim biçimleri, öğrencilerin toplumsal yaşamın norm ve ritüelleriyle tanışmasına olanak tanımaktadır.

İnanç ve mitolojik unsurlar, halk edebiyatı ürünü metinlerde önemli bir yer tutmaktadır. Rüya, dilek gerçekleştiren olağanüstü varlıklar, tasavvufi semboller, dua ve ilahi düzen anlayışı gibi öğeler, halk inançlarının ve sembolik düşünce sisteminin öğrencilere aktarılmasına katkı sağlamaktadır. Özellikle Yunus Emre ilahileri ve “Ergenekon Destanı” gibi metinler, tarih bilinci, kahramanlık anlayışı ve kültürel hafızanın oluşumunda kritik bir rol oynamaktadır.

Dil ve söz varlığı açısından metinler, sade, anlaşılır ve halk söyleyişine yakın bir üslup sergilemektedir. Atasözü niteliğindeki ifadeler, deyimler, mecazlar ve sözlü anlatım kalıpları, dilsel zenginliği artırmakta ve sözlü kültür geleneğinin sürekliliğini desteklemektedir. Karagöz–Hacivat diyalogları ve Nasreddin Hoca fıkraları gibi metinlerde halk mizahı, hem eğlenceli hem de düşündürücü bir anlatım aracıdır; toplumsal eleştiri ve ahlaki değerleri aktarırken öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerini de geliştirmektedir.

Toplumsal değerler ve ahlaki öğretiler metinlerin temel unsurlarındandır. Sevgi, fedakârlık, yardımlaşma, kanaatkârlık, dürüstlük, sabır, dayanışma ve üretkenlik gibi değerler, metinler aracılığıyla öğrencilerin zihninde somutlaşmaktadır. Masallarda emeğin ve sabrın ödüllendirilmesi, fıkralarda toplumsal eleştirinin mizah yoluyla sunulması, atasözlerinde toplumsal deneyim ve ahlaki değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılması, metinlerin didaktik ve kültürel işlevlerini ortaya koymaktadır.

Müzik ve sahne sanatları açısından değerlendirildiğinde, ilahi ve türkü örnekleri ile Karagöz–Hacivat gibi gölge oyunları, Türk sözlü kültür geleneğinin canlı temsilcileri olarak öne çıkmaktadır. Ritmik yapı, tekrar unsurları ve sahne performansları, kültürel aktarımı güçlendirmekte ve öğrencilerin sözlü anlatı geleneği ile etkileşim kurmasına olanak sağlamaktadır.

5, 6, 7 ve 8. sınıf ders kitaplarındaki halk edebiyatı ürünü metinler, Türk kültürünün temel değerlerini, sözlü ve yazılı anlatı geleneğini, toplumsal yaşam

biçimlerini ve halk bilimi unsurlarını farklı edebi türler aracılığıyla yansıtmaktadır. Bu metinler, öğrencilerin hem dilsel becerilerini geliştirmelerine hem de kültürel farkındalık kazanmalarına katkı sağlamaktadır.

Öneriler

- Ders kitaplarında yer alan metin seçimlerinde, kültürel çeşitliliğin ve bölgesel farklılıkların daha fazla temsil edilmesi, öğrencilerin kültürel mirası daha kapsamlı şekilde tanımalarına katkı sağlayacaktır.
- Sözlü anlatım geleneğine dayalı metinler ile sahne ve müzik sanatlarını birleştiren etkinliklerin ders planlarına eklenmesi, öğrencilerin kültürel deneyimlerini pekiştirecektir.
- Masal ve fıkralarda işlenen ahlaki değerlerin ve toplumsal normların sınıf içi tartışma ve etkinliklerle ilişkilendirilmesi, değerler eğitiminin etkinliğini artıracaktır.
- Öğrencilerin metinlerdeki sembolik anlatım ve halk mizahını kavramalarını destekleyecek rehber öğretmen materyalleri hazırlanması önerilmektedir.
- Ders kitabı metinlerinin dil özellikleri dikkate alınarak, öğrencilere metinleri analiz ve yorumlama becerisi kazandıracak ek çalışmaların geliştirilmesi faydalı olacaktır.
- Ders kitaplarında yer alan halk edebiyatı ürünü metinleri sayısının kitaptaki yer alan metinlerin en azından yüzde ellisini oluşturacak şekilde artırılması, bu ders kitaplarının kültürel izler açısından daha zengin bir içerik sunmasını sağlayacaktır.
- Ders kitaplarında ninni, ilahi, ağıt, meddah ve orta oyunu türlerine de yer verilmesi, öğrencilerin kültürel mirasla etkileşimini güçlendirerek kitapların kültürel kapsamını zenginleştirecektir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, Ç. Y. (2012). ‘Gezginci Destancılık’ Mesleği Ekseninde Tür ve Metin İlişkisinin Problemleri Üzerine. *Milli Folklor*, 24(96), 51-57.
- Aksan, D. (1977). *Her Yönüyle Dil: Ana Çizgileriyle Dilbilim I*. Türk Dil Kurumu.
- Aksoy, Ö. A. (1995). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I*. İnkılâp Kitabevi.
- Albayrak, N. (1993). “Mani” Maddesi. İçinde *İslam Ansiklopedisi*, 12: 571-572. MEB Yayınları.
- Albayrak, N. (2009). *Türkiye Türkçesinde Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Alptekin, A. B. (1990). “Ninni”. İçinde *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, VII: 63-65. İstanbul.
- And, M. (1985). *Geleneksel Türk Tiyatrosu*. İnkılâp Kitabevi.
- Arda, Z. (2016). Türk Halk Kültüründe Karagöz-Hacivat İmgesi ve Nuri Abaç'ın Resimlerine Yansımaları. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 1-15.
- Arıcı, A. F. (2004). Tür Özellikleri ve Tarihlerine Göre Türk ve Dünya Masalları. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 11(26).
- Artun, E. (2004). *Türk Halk Edebiyatına Giriş* (1. Baskı). Kitabevi.
- Artun, E. (2005). *Türk Halk Bilimi* (2.Baskı). Kitabevi Yayınları.
- Artun, E. (2008). *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Kitabevi Yayınları.
- Asker, N. (2018). Köroğlu ve Türk Destancılık Geleneği. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 53-63. <https://izlik.org/JA86TL48XE>
- Bars, M. E. (2020). Âşık Kimdir?. *Uluslararası Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 168-193. <https://izlik.org/JA63TZ35KR>
- Banarlı, N. S. (1998). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. Millî Eğitim Basımevi.
- Boratav, P. N. (2014). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. BilgeSu.
- Bulut, Sevilay. (2011). *Atasözlerinin Değerler Eğitimindeki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı.
- Çelebioğlu, Amil, (1995). *Türk Ninnileri Hazinesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

- Çelik, C. (2006). Gökalp'in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 43-46. <https://izlik.org/JA56ML46PC>
- Çobanoğlu, Ö. (2007). *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*. 3F Yayınevi.
- Dewey, J. (1986). September. Experience and Education. *The Educational Forum*, 50(3), 241-252.
- Durmaz, U. (2017). *Dünden Bugüne Meddahlık ve Modern Bir Meddah Örneği "Herodot Cevdet"*.
- Düzgün, D. (2005). *Erzurum'da Kahvehaneler ve Âşık Kahvehanesi Geleneği*. Aktif Yayınevi.
- Eagleton, T. (2011). *Literary theory: An introduction*. John Wiley & Sons.
- Elçin, Ş. (2004). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Emeksiz, A. (2003). İstanbul mânileri. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Erşahin, İ. (2005). *Halk Kültürü ve Edebiyatı Sözlüğü*. Ötüken Neşriyat.
- Ertürk, S. (2013). *Eğitimde "Program" Geliştirme*. Edge Akademi.
- Gelişli, Y. (2023). Türk Destanlarının Değerler Açısından İncelenmesi. *Journal of Turkic Civilization Studies*, 4(2), 65-66. <https://izlik.org/JA96XA24ZB>
- Gökşen, C. (2017). Türk Halk Edebiyatında Fıkra Türü. İçinde K. Öncül & S. Çek (Ed.), *Türk Fıkra Kültürü Tanım Tahlil Yöntem* (ss. 9-29). Akçağ Yayınları.
- Görkem, İ. (2009). Dünden Bugüne 'Türk Sözel Edebiyatı': Değişim ve Dönüşüm. *Journal of Turkish Research Institute*, 15(39), 411-422.
- Güçlü, N. (2003). Örgüt Kültürü. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 61-85.
- Gül, Ramazan. (2013). *Bir Değer Eğitimi Olarak İlköğretim Döneminde Doğruluk Eğitimi* (Yüksek Lisans Tezi). Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güven, B. (2023). Günlük Hayatta Kullanılmasına Rağmen TDK Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde Yer Almayan Deyimlerin Tespiti Üzerine Bir İnceleme. *Bayterek Uluslararası Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(2), 410-422. <https://doi.org/10.48174/buaad.1358587>
- Güvenç, A. Ö. (2022). Halk Hikâyelerinin İşlevleri. *Journal of Turkish Research Institute*, (73), 57-83. <https://doi.org/10.54614/JTRI.2022.4580>

- Güvenç, B. (2002). *İnsan ve Kültür*. Remzi Kitabevi.
- Güzel, A., & Torun, A. (2008). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- İnal, Kemal. (2012). *Dil ve Politika: Dilin Kökeni, Etnik Boyutu ve Kimlikle İlişkisi*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Jelincic, D. A. (2012). “Çağdaş Kimlik: Başarılı Kültür Turizmi Yönetimi İçin Bir Girişim”, *Kültür Politikaları ve Yönetimi (KPY) Yıllık 2011*, (Yay. Haz. Ayça İnce), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kabaklı, A. (1967). *Türk Edebiyatı* (Cilt 1). Türkiye Yayınevi.
- Kaplan, M. (1985). Dil ve Kültür. *Türk Edebiyatı*, 143, 9.
- Karakaş, M. (2023). Destancılık Geleneği ve Sivas Halk Destancıları. *International Journal of Eurasia Social Sciences (IJOESS)*, 14(51), 308-327.
- Karatay, H. (2007). Dil Edinimi ve Değer Öğretimi Sürecinde Masalın Önemi ve İşlevi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 463-477.
- Kaya, D. (2020). *Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri özlüğü* (7. Baskı). Akçağ Yay.
- Kaya, D. (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 294.
- Kongar, E. (2013). *Kültür Üzerine*. Remzi Kitabevi.
- Konur, T. (1995). Ortaoyunu. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 12(12), 47-51.
- Koz, S. (1994). Destancı. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* 3 (ss. 39-40).
- Kunos, I. (1925). *Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul.
- Menteşe, O. B., Dekan, F. E. F., & Dili, İ. (2008). Edebiyat Nedir. *Littera Dergisi, Hacettepe Üniversitesi Yay., C, 22*.
- Mert, E. L. (2012). Anadili Eğitimi-Öğretimi Sürecinde Çocuk Yazını Ürünlerinden Yararlanma ve Masal Türüne Yönelik Bazı Belirlemeler. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(31), 1-12. <https://izlik.org/JA88UE74HU>
- Nalçaoğlu, H. (2006). *Kültürel Farkın Yapısökümü*. Phoenix Yayınevi.
- Nutku, Ö. (1997). *Meddahlık ve Meddah Hikayeleri*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Oğuz, E. S. (2011). Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı. *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 123-139.

- Örnek, S.V. (2000). *Türk Halkbilimi* (2.Baskı). Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük. (2000). MEB Yayınları.
- Özçörekçi G., Nilüfer Z., (2008). Türk Gölge Oyunu Karagöz, *Gölgenin Renkleri*, T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi Karagöz Tasvirleri Koleksiyonu Kataloğu Halk Tiyatrosu Dizisi 7, s.15.
- Özdemir, A. (2006). Okul Kültürünün Oluşturulması ve Çevreye Tanıtılmasında Okul Müdürlerinden Beklenen ve Onlarda Gözlenen Davranışlar. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(4), 411-433. <https://izlik.org/JA68UY93EF>
- Özdemir, N. (2010). Mizah, Eleştirel Düşünce ve Bilgelik: Nasreddin Hoca. *Millî Folklor*, 22(87): 27-40.
- Özlem, D. (2012). *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*. Notos Yayınevi.
- Püsküllüoğlu, A. (1995). *Türk Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2017). *Örgütsel Davranış* (Çev. İ. Erdem). Nobel Akademik.
- Sakaoğlu S. (1985). Halk Edebiyatı Kavramı Üzerine. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, IV.
- Sakaoğlu, S. (1997). Halk Edebiyatı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C: 15, s: 345- 350).
- Sakaoğlu, S. (1999). *Masal Araştırmaları*. Akçağ Yayınları.
- Saussure De F. (1985). *Genel Dilbilim Dersleri* (Çev. B. Vardar). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sekmen, M. (2008). *Meddah ve Gösterisi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Sepetçioğlu, M. N. (1990). *Karşılaştırmalı Türk Destanları*. Akran Yayıncılık.
- Sever, S. (2000). Çocuk Kitaplarında Dilsel ve Görsel Duyarlık. S. Sever (Ed.), I. Ulusal Çocuk Kitapları Sempozyumu Bildiri Kitabı içinde (ss. 631-647). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri ve TÖMER Dil Öğretim Merkezi.
- Skinner, B. F. (1954). The Science of Learning and The Art of Teaching. *Cambridge, Mass, USA*, 99, 113.
- Şahiner, A. E. (2024). *Halkbilimi Bağlamında Türkiye'nin Kültür Politikaları ve Kültürel Diplomasi Uygulamaları* (Basılmamış Doktora Tezi). *Hacettepe Üniversitesi*.

- Şapolyo, E. B. (1937). *Halk Ninnileri*. İstanbul.
- Şengün, A. (2018). Türk ve Kırgız Edebiyatında Ağıtlar. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 148-159.
- Şimşek, E. (1989). Çukurova (Kadirli-Kozan) Ninnileri Üzerine Bazı Düşünceler. *Millî Folklor*, 1(2), Haziran, 18-19.
- Şimşek, E. (2016). Anonim Halk Şiiri İçerisinde Ninnilerin Yeri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 4(8), 33-64. <https://doi.org/10.31126/akrajournal.328346>
- Topçuoğlu, H. (1976). Genel Sosyoloji Ders Notları (Çoğaltma). A.Ü.DTCF; Felsefe Bölümü.
- Turhan, M. (1972). Kültür Değişmeleri. İstanbul: M.E. Basımevi
- Uğurlu, N. (2009). *Folklor ve Etnografya – Halk Türkülerimiz*. Örgün Yayınevi.
- Usluata, A. (1995). *İletişim*. İletişim Yayınları.
- Williams, R. (2017). *Kültür*. İmge Yayınevi.
- Yağmurdereli, N. (1963). *Manilerimiz*. İstanbul: Dizerkonca Matbaası.
- Yakıcı, A. (2013). *Halk Şiirinde Türkü*. Akçağ Yayınları, Erek Matbaası.
- Yaltırık, H. (2002). *Trakya Bölgesinin Tasavvufî Halk Müziği – Notalariy la Nefesler - Semahlar*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yaman, S. (2025). Terminoloji, Tanım ve Tasnif Bağlamında Atasözleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Avrasya Terim Dergisi*, 13(1), 8-23. <https://doi.org/10.31451/ejatd.1594404>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (10.baskı). Seçkin Yayınları.
- Yıldırım, D. (1998). “Fıkra Türü”, *Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları*. Akçağ Yayınları, 221-231.
- Yıldırım, D. (1998). *Türk Bitiği Araştırma/İnceleme Yazıları*. Akçağ.
- Yıldız, E. (2012). Kültürün Felsefi Temelleri. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 447-452. <https://izlik.org/JA27NJ54JY>
- Yıldız, S., & Bilişli, Y. (2021). Kültürel Miras Kapsamında Anadolu’nun İlk Türk Destanı Seyyid Battal Gazi. *Iksad Journal*, 7(26), 109-118. <https://doi.org/10.31623/iksad072609>

- Yılmaz, E. (2012). *Ziya Gökalp'ın Şiirlerinin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı.
- Yolcu, M. A. (2011). Balıkesir'de mâni icracıları. *Karadeniz*, 12, 94-112.
- Yiyit, T. (2017). Örgüt Kültürü Modelleri: Modellerin Belirlenmesinde Kullanılan Boyutlar Açısından Bir İnceleme. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(9), 153-163. <https://doi.org/10.23929/javs.121>



ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Savaş SEÇER	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Gazi Üniversitesi
Fakülte	Gazi Eğitim Fakültesi
Bölümü	Türkçe Öğretmenliği
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1.	
2.	